

Excessief geweld op en om de voetbalvelden

Excessief geweld op en om de voetbalvelden

Praktijkonderzoek naar omvang, ernst en aanpak van 'voetbalgeweld'

P. Duijvestijn
B. van Dijk
P. van Egmond
M. de Groot
D. van Sommeren
A. Verwest

In opdracht van:
Programma Politie & Wetenschap

Foto omslag:
Marcel van den Bergh/Hollandse Hoogte

Ontwerp:
Vantilt Producties & Martien Frijns

ISBN: 978 90 3524 723 9
NUR: 800, 624

Realisatie:
Reed Business, Amsterdam

© 2013 Politie & Wetenschap, Apeldoorn; DSP-groep, Amsterdam

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opname of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16b Auteurswet 1912 juncto het Besluit van 20 juni 1974, Stb. 351, zoals gewijzigd bij Besluit van 23 augustus 1985, Stb. 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Publicatie- en Reproductierechten Organisatie (Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp). Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot de uitgever te wenden.

No part of this publication may be reproduced in any form, by print, photo print or other means without written permission from the authors.

Samenvatting

In december 2012 overleed grensrechter Richard Nieuwenhuizen, nadat hij geschopt was tijdens een voetbalwedstrijd van zijn 16-jarige zoon. Voor even was voetbalgeweld groot nieuws in Nederland en ook daarbuiten. Maar ook voor en na dit tragische incident doken en duiken er met enige regelmaat nieuwsberichten op over buitensporig geweld op en om het voetbalveld. Het roept de vraag op hoe groot het probleem is, wat er al tegen wordt gedaan en wat nog meer nodig is. In het kader van het onderzoeksprogramma Politie en Wetenschap zocht DSP-groep naar antwoorden, met als doel:

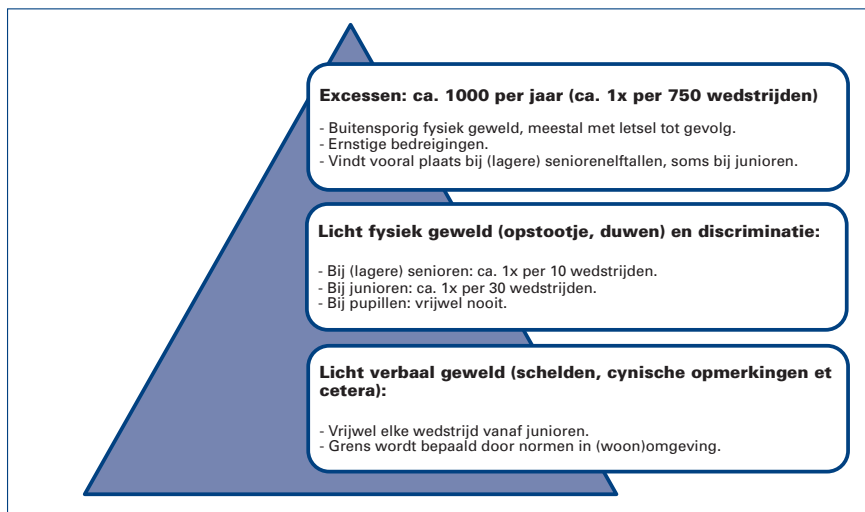
Het verkrijgen van inzicht in de werkelijke omvang en ernst van geweldsincidenten op en om de voetbalvelden (het officieel geregistreerde en het 'onzichtbare' deel), in de factoren en actoren die hier een rol in spelen en in mogelijke oplossingsrichtingen.

DSP vroeg betrokkenen van 25 uiteenlopende clubs en organisaties in hun omgeving, zoals politie en gemeente, naar hun ervaringen met voetbalgeweld. Ook werden tal van wedstrijden geobserveerd. Dit levert geen representatief beeld op, maar geeft wel een goede indruk van het probleem. Zeker ook omdat de resultaten konden worden afgezet tegen de resultaten van een verkennend vooronderzoek, bestaande uit een analyse van beschikbare registratiecijfers, relevante literatuur en expertinterviews met sleutelpersonen uit sport, politie, justitie en lokaal beleid.

De omvang en ernst van voetbalgeweld: een indicatie

Op basis van de beschikbare gegevens en resultaten uit het praktijkonderzoek wordt het aantal gevallen van extreem voetbalgeweld geschat op circa 1000 op jaarbasis. Afgezet tegen een totaal van 752.395 wedstrijden per jaar kan worden geconcludeerd dat excessen slechts bij hoge uitzondering voorkomen. Dit in tegenstelling tot licht fysiek en verbaal geweld: deze vormen komen (veel) vaker voor en vormen een voedingsbodem voor excessief geweld.

Figuur samenvatting: Indicatie van totale omvang fysiek en verbaal geweld op en om de voetbalvelden

Opvallend zijn de grote verschillen tussen clubs. Grofweg is er sprake van een tweedeling met aan de ene kant doorsneeverenigingen, die zich eens in de paar jaar geconfronteerd zien met een exces, en aan de andere kant risicoverenigingen, waar jaarlijks of soms maandelijks extreem geweld plaatsvindt. Risicoclubs hebben over het algemeen veel leden met een lage sociaaleconomische status en een ‘kort lontje’ en kennen relatief vaak financiële, organisatorische en/of bestuurlijke problemen. Frustraties over scheidsrechtelijke ‘dwalingen’, hard spel van de tegenstander, verbaal geweld en/of extra spanning vanwege het belang van de wedstrijd vormen veelvoorkomende aanleidingen voor excessief geweld. Het zijn vooral ‘logische daders’ die over de schreef gaan: de ‘korte lontjes’ in de club, van wie het min of meer te verwachten viel.

Aanpak en afhandeling: hoe wordt er met geweld omgegaan?

Voetbalverenigingen zijn over het algemeen gewend en geneigd om hun eigen boontjes te doppen. Daarbij hanteren ze een ad-hocbenadering: de aanwezigen (trainers, leiders, scheidsrechters, bestuursleden) handelen naar bevind van zaken. Juist omdat het om incidenten gaat, zijn er vaak geen duidelijke afspraken en wordt het wiel telkens opnieuw uitgevonden. De KNVB en politie komen alleen in beeld bij extreem fysiek geweld (de top van de geweldspirami-

de), dat de club zelf niet in de hand weet te houden. Administratieve rompslomp en angst voor boetes weerhouden clubs ervan om kleinere incidenten te melden bij de KNVB. Excessen worden in twee van de drie gevallen wel gemeld. De politie wordt bij een op de drie excessen – naar schatting ruim 300 keer op jaarbasis – gebeld om de orde te herstellen. Dit verloopt naar ieders tevredenheid. Het doen van aangifte laten clubs in de regel over aan slachtoffers zelf. Naar schatting heeft de politie ongeveer 350 sportaangiften per jaar te verwerken.

Oplossingsrichtingen en aanbevelingen

Uitgangspunt moet zijn dat de basishouding van clubs om hun eigen zaakjes op te lossen vooral moet worden gestimuleerd en ondersteund, zo maken de goede voorbeelden duidelijk. Het gaat erom clubbetrokkenen bewust te maken van het belang van het thema voetbalgeweld en ze de tools in handen te geven om problemen zo veel mogelijk zelf het hoofd te bieden. Het gros van de (doorsnee)clubs heeft hier voldoende aan, maar risicoverenigingen, die met tal van interne problemen kampen en relatief veel probleemgroepen in de gelederen hebben, dienen meer bij de hand te worden genomen. Bij deze clubs, vooral in de grote steden, kan een ketenaanpak uitkomst bieden: een gezamenlijke inzet van club, KNVB, politie, gemeente en andere partners in de wijk.

Geweld op en om de voetbalvelden valt nooit helemaal uit te sluiten, maar met een gezamenlijke inzet kan het probleem wel worden beperkt. Uitdagingen en aanbevelingen voor de belangrijkste ‘spelers in het veld’ daarbij zijn:

KNVB

- Clubs bewust maken van het belang van een goed veiligheidsbeleid, dat inzet op preventie, aanpak en afhandeling van geweldsincidenten op en om het veld.
- Clubs hier concrete handvatten en tools voor aanreiken, via communicatiekanalen en verenigingsondersteuning. Een praktisch incidentenprotocol en een eenvoudig toepasbare veiligheidsmonitor zijn tools om de aanpak en afhandeling van geweldsincidenten te verbeteren. Bij preventieve maatregelen gaat het onder meer om het opstellen, uitdragen en handhaven van gedragsregels, het instrueren van trainers, leiders en scheidsrechters, het goed opvangen van uitspelende teams, het zorgen voor voldoende zelf-

corrigerend vermogen binnen teams en het uitwisselen van informatie met andere clubs over risicoteams en -spelers.

- Expliciete aandacht voor het thema ‘voetbalgeweld’ en de mogelijkheden voor preventie, aanpak en afhandeling ervan in trainers- en scheidsrechtersopleidingen.
- Risicoclubs van binnenuit begeleiden en ondersteunen: hen helpen bij de aanpak van bestuurlijke, organisatorische en/of financiële problemen (vitaliteit als basisvoorwaarde) en bij de implementatie van preventieve en repressieve maatregelen.
- Inzet van KNVB-scheidsrechters of -waarnemers bij risicowedstrijden, ook in de B-categorie.
- Experimenteren met de roulatie van clubscheidsrechters en wedstrijden zonder vlaggers.
- Tuchtrechtelijke uitspraken duidelijker terugkoppelen naar clubs.
- Clubs minder afrekenen op zaken waar zij weinig aan kunnen doen.

Politie en justitie

- Voortzetten van de huidige rol en inzet: opvolgen van meldingen van voetbalclubs, waar nodig openbare orde herstellen en aangiften vanuit de sport regulier behandelen.
- Enig contact van de wijkagent met risicoclubs ‘aan de voorkant’, om de drempel voor clubs om contact op te nemen bij vragen of problemen te verlagen.
- Tucht- (korte termijn, sportspecifieke straffen) en strafrecht (langere termijn, maatschappelijke straffen) naast elkaar laten functioneren.
- Informatie-uitwisseling met KNVB over eerdere geweldsovertredingen door de geweldpleger(s), opdat deze in de strafbepaling kunnen worden meegewogen.
- Scheidsrechters onder de Veilig Publieke Taak laten vallen, zodat zij meer bescherming genieten en aangifte op nummer kan worden gedaan.

Gemeente

- Versterken van de pedagogische civil society, oftewel het opvoedklimaat in de wijk, door het stimuleren en ondersteunen van clubs bij het verbeteren van hun sociaalpedagogisch klimaat, onder meer door verbindingen te leggen met andere wijkorganisaties.

- Inzet van sportpedagogen bij risicoclubs, opdat zij kunnen ondersteunen bij de implementatie van zaken als gedragsregels, ouderbetrokkenheid en jeugdparticipatie.
- Entameren en regisseren van samenwerking tussen risicoclubs en andere partijen in en om de wijk, zoals politie, jeugdhulpverlening, welzijn, onderwijs en KNVB: de voetbalclub als vindplaats en positieve setting om probleemgroepen aan te spreken op hun gedrag.
- Goed veiligheidsbeleid opnemen als subsidievoorwaarde voor clubs, met de toevoeging dat clubs hier wel ondersteuning bij kunnen krijgen.

Inhoud

1	Inleiding	15
1.1	Doelstelling	15
1.2	Onderzoeksvragen	17
1.3	Opbouw van de rapportage	18
2	Methodische opzet en verantwoording	19
2.1	Opzet van het verkennend en het veldonderzoek	19
2.2	Verantwoording van de onderzoeksresultaten	23
3	Omvang en ernst van ‘voetbalgeweld’	27
3.1	Fysiek geweld	28
3.2	Verbaal geweld	35
3.3	Daders en slachtoffers	38
3.4	Aanleidingen voor geweld	40
3.5	Risicofactoren	42
4	Aanpak en afhandeling	45
4.1	Hoe reageren voetbalclubs zelf op geweldsincidenten?	45
4.2	De rol van en ervaringen met de KNVB	50
4.3	De rol en inzet van de politie	58
4.4	Rol van en verwachtingen ten aanzien van de gemeente	63

5	Preventief beleid	65
5.1	Landelijke preventieve programma's, acties en maatregelen	65
5.2	Sturen op samenstelling ledenbestand	67
5.3	Aandacht voor gedragsregels en omgangsvormen	68
5.4	Inzet van trainers en leiders als rolmodellen en cultuurbewakers	72
5.5	Bevorderen van een sportief verloop van wedstrijden	76
5.6	Samenwerking met ketenpartners in de wijk	79
6	Verbetersuggesties vanuit de praktijk	81
6.1	Verbeterpunten op preventief gebied	81
6.2	Verbeterpunten op repressief vlak	87
7	Conclusie en aanbevelingen	91
7.1	Conclusie	91
7.2	Aanbevelingen	97
	Literatuur	105
	Bijlagen	107
1	Overzicht informanten verkennend onderzoek	107
2	Topclijst praktijkonderzoek	109
3	Kerninformatie van de 25 voetbalclubs uit de onderzoeksgroep	112

Hoornse voetbalclubs rouwen om overleden grensrechter

'Soms hebben ze er helemaal geen zin in, vlaggen. Maar omdat niemand echt wil, springen ze toch maar over het hekje om die vlag aan te pakken. Ze ritsen hun jack omhoog, geven hun mobieltje af aan een kennis en bemannen die smalle strook tussen hekwerk en zijlijn. Ze zijn met duizenden, iedere week weer. Anonieme mannen (meestal) die hun best doen het spel te volgen, terwijl ze tegelijkertijd niets willen missen van hun oogappel, die ergens op het veld zijn of haar kunsten vertoont. Als hun partij scoort, doen ze hun best niet te juichen.

Het is een ondankbaar vak, grensrechter. Want je kunt niet alles in de gaten houden. Je bent er niet voor opgeleid en de beloning bestaat doorgaans uit niet veel meer dan een lauwe hoofdknik van de scheidsrechter. Het moeilijkst zijn de momenten wanneer je aan een kant loopt te vlaggen van het publiek dat niet aan jouw kant staat. Het zijn de momenten waarbij je bij voorbaat ongelijk hebt. Uit is altijd in, buitenspel is altijd onterecht. Dat weet je als grensrechter, je accepteert het. Het gaat om de manier waarop het partijdige publiek zijn gelijk meent te kunnen opeisen. Met respect een enkele keer, met humor soms, maar veel te vaak op niet mis te verstane wijze. Met krachttermen of scheldpartijen zelfs.

En soms – iedere keer is er één te veel – met geweld. Zoals afgelopen weekend. Een eenvoudige man, 41 jaar oud. Een voetbalvader die 's ochtends opstond, zijn vrouw een kus gaf en met zoonlief naar de voetbalclub reed. Misschien wist hij vooraf niet eens dat hij zou vlaggen, die dag. Het zou de laatste keer worden dat hij langs de lijn draafde, in de kou en regen van zomaar een zondagmiddag. De laatste keer dat hij zijn zoon zag rennen, de laatste keer dat hij zag hoe groen het gras was.

Onze gedachten gaan uit naar Richard Nieuwenhuizen. Een man die symbool staat voor iedere vlaggende vader of doodgewone liefhebber langs de velden. Het zijn vrijwilligers, het zijn mensen. Daar heb je vanaf te blijven.'

Bron: Sv Always Forward (2012).

Woedende fans snijden scheidsrechter in stukken

'In Brazilië is een voetbalwedstrijd op gruwelijke wijze uit de hand gelopen. Volgens berichten uit het gastland voor het WK van volgend jaar, ontspoorde een amateurduel volledig nadat de dienstdoende scheidsrechter een speler doodstak. De arbiter moest het daarna ook ontgelden. Hij werd door de op hol geslagen toeschouwers gelyncht en in stukken gesneden.

De jonge scheidsrechter Otávio Jordão da Silva (20) kreeg het tijdens het duel aan de stok met een van de voetballers. De speler weigerde het veld na een rode kaart te verlaten en trapte de arbiter. Die had echter een mes bij zich, waarmee hij de 30-jarige voetballer neerstak. De broer van de speler en enkele andere familieleden en vrienden sloegen de scheidsrechter daarop dood en sneden zijn lichaam in stukken. Het hoofd van de leidsman werd op een houten stok gespietst.

Het incident, dat zich afspeelde in het dorpje Centro do Meio van de deelstaat Maranhão, vond afgelopen weekend plaats, maar werd vandaag pas bekend. Valter Costa, woordvoerder van de Braziliaanse politie, verklaarde dat "de ene misdaad nooit een andere misdaad goed kan praten". Hij liet weten dat er een persoon is aangehouden, het zou gaan om de broer van de doodgestoken speler. De politie is nog op zoek naar twee andere verdachten.
Bron: *de Volkskrant* (2012).

Inleiding

Voorliggend rapport doet verslag van een verkennend en praktijkonderzoek van DSP-groep naar excessief geweld op en om de voetbalvelden. Dit in het kader van het onderzoeksprogramma Politie en Wetenschap. Het onderzoek startte in het najaar van 2012, kort voor de tragische gebeurtenissen rond Richard Nieuwenhuizen; de grensrechter die begin december 2012 door fysiek geweld om het leven kwam bij een voetbalwedstrijd van zijn 16-jarige zoon. Het maakt duidelijk dat dit voetbalexces niet op zichzelf staat. Al langere tijd halen geweld-dadige incidenten op en om het voetbalveld het nieuws. 'Meidenwedstrijd wordt veldslag', zo kopt het *Noordhollands Dagblad* op 10 april 2011. 'Eén voetbalster naar het ziekenhuis, vechtende en scheldende ouders, een kleedkamer vol huilende meiden met de afdrukken van noppen nog in het lichaam, politie op het veld; dat was het resultaat van de voetbalwedstrijd tussen de meidenteams van THB en Duinrand S uit Schoorl.'¹

Dergelijke berichten en gebeurtenissen geven aanleiding voor de vraag hoe groot het probleem van 'voetbalgeweld' eigenlijk is en hoe ertegen wordt en kan worden opgetreden. Dit onderzoeksrapport behandelt die vraag. In dit inleidende hoofdstuk gaan we achtereenvolgens kort in op het doel van het onderzoek, de onderzoeksvragen en de verdere opbouw van de rapportage.

1.1 Doelstelling

Het onderzoek kent zowel een wetenschappelijk als een maatschappelijk doel. De wetenschappelijke doelstelling luidt als volgt:

Het verkrijgen van inzicht in de werkelijke omvang en ernst van geweldsincidenten op en om de voetbalvelden (het officieel geregistreerde en het 'onzichtbare' deel), in de factoren en actoren die hier een rol in spelen en in mogelijke oplossingsrichtingen.

¹ *Noordhollands Dagblad* (2011).

Hiervan afgeleid is de volgende maatschappelijke doelstelling bepaald:

Het leveren van bouwstenen voor een ketenaanpak met daarin een effectieve rol en inzet van voetbalclubs,² -bond, gemeente, politie en justitie bij geweldsexcessen op en om de amateurvelden, opdat dergelijke excessen in de toekomst zo veel mogelijk beperkt en zo goed mogelijk aangepakt en gesanctioneerd kunnen worden.

1.1.1 Centrale begrippen

Voor de term ‘excessen’ bestaan verschillende equivalenten. Zo wordt ook wel gesproken over ‘calamiteiten’, ‘incidenten’ of ‘extreem geweld’. Omwille van de leesbaarheid worden deze termen in dit onderzoek door elkaar gebruikt. Gedoeld wordt steeds op de omschrijving die door de KNVB wordt gehanteerd:

Buitensporig fysiek geweld (mishandeling, slaan, trappen, het geven van een kniestoot, het toedienen van een kopstoot, het geven van een elleboogstoot et cetera) buiten een spelsituatie,³ dan wel zeer ernstige bedreiging met concreet fysiek gewelddadig handelen.

Onderscheid wordt gemaakt tussen:

- *Fysiek geweld*: lichamelijke behandeling van een ander met de intentie hem of haar te verwonden en/of angst aan te jagen.
- *Verbaal geweld*: het uitschelden, discrimineren of bedreigen van een ander.

Excessen zijn dus extreme vormen van fysiek of verbaal geweld. Aangezien hier altijd een subjectief element in zit, wordt, waar mogelijk, de aard en het type geweld gespecificeerd. Andersoortige excessen, zoals seksuele intimidatie en doping, vallen buiten het bestek van dit onderzoek.

2 De termen *voetbalclub* en *voetbalvereniging* worden door elkaar gebruikt.

3 *Buiten een spelsituatie* wil zeggen dat het fysiek geweld *niet* plaatsvindt in de strijd om de bal.

1.2 Onderzoeksvragen

De centrale onderzoeksvraag luidt:

Hoe vaak, wanneer en waarom worden geweldsincidenten op en om het voetbalveld al dan niet gemeld bij de KNVB en/of de politie, welke factoren zijn hierin bepalend en welke afspraken en maatregelen zijn volgens betrokkenen nodig om agressie en geweld te verminderen?

In het onderzoek wordt dus ingezoomd op zowel de huidige ervaringen met betrekking tot agressie en geweld op en om de voetbalvelden, als de wenselijke situatie. In onderstaande opsomming van deelvragen, die een concretisering vormen van de centrale onderzoeksvraag, komt deze tweedeling terug.

Deelvragen met betrekking tot de huidige situatie

- 1 Wat is (bekend over) de omvang, aard en ernst van geweldsincidenten op en om het veld? Hoe vaak, wanneer en waarom wordt er wel/niet officieel melding van gemaakt bij de KNVB?
- 2 Hoe vaak, wanneer en waarom worden de KNVB, de politie en/of justitie wel/niet ingeschakeld bij geweldsincidenten op en om het sportveld? Wanneer en waarom wordt wel/niet ingegrepen?
- 3 Welke stappen worden doorlopen op het moment dat een situatie op of om het voetbalveld escaleert of dreigt te escaleren, welke actor is hierin leidend en welke actoren zijn of worden erbij betrokken? Waarom wordt er op deze wijze door deze actoren gehandeld?
- 4 Hanteren sportbonden en clubs beleid, protocollen of afspraken omtrent escalatie? Waarom wel/niet? Hebben clubs weleens contact met de politie en, zo ja, met wie en waarover dan?
- 5 Hoe gaan politie en justitie om met geweldsincidenten in de sport waar zij bij worden ingeschakeld? Welke factoren liggen hieraan ten grondslag?
- 6 Hoe verhoudt het tuchtrecht van de sport(bonden) zich tot het strafrecht? Welk is van kracht in welke situatie? Waar ligt de grens?

Deelvragen met betrekking tot de wenselijke situatie

- 7 Welke stappen dienen te worden doorlopen op het moment dat een situatie op of om het sportveld escaleert of dreigt te escaleren? Wie doet wat?
- 8 Wanneer en waarom is melding van een incident bij de KNVB wel/niet geboden?

- 9 Wanneer en waarom is politie-ingrijpen wel/niet geboden volgens de verschillende actoren (sportverenigingen, sportbonden, gemeente, politie, justitie)?
- 10 Wat voor rol zien de verschillende actoren voor politie en justitie weggelegd in relatie tot hun eigen rol? Hoe kunnen zij elkaar versterken?
- 11 Hoe kijken de verschillende actoren aan tegen de grenzen van en verhouding tussen tucht- en strafrecht? Hoe kunnen beide systemen elkaar versterken?
- 12 Hoe dient de gewenste rolverdeling tussen de verschillende actoren te worden geagendeerd, gecommuniceerd en geïmplementeerd? In hoeverre bestaat behoefte aan een protocol?
- 13 Welke oplossingsrichtingen zien sportbonden, clubs, politie en gemeente om geweldsincidenten zo veel mogelijk te voorkomen en wat is hiervoor nodig?

1.3 Opbouw van de rapportage

Na deze inleiding gaan we in hoofdstuk 2 in op de methodische opzet en verantwoording van het onderzoek en de resultaten.

Daarna volgt een *feitelijke* weergave van de resultaten van het uitgevoerde onderzoek in de hoofdstukken 3 tot en met 6. Binnen deze hoofdstukken staan we steeds eerst stil bij hetgeen reeds bekend is op basis van literatuur en inzichten van sleutelpersonen (de resultaten van het verkennend onderzoek). Vervolgens komen de resultaten van het veldonderzoek aan bod. Achtereenvolgens gaan we in de vier resultatenhoofdstukken in op:

- de omvang en ernst van fysiek en verbaal geweld op en om de voetbalvelden (hoofdstuk 3);
- de aanpak en afhandeling van geweldsexcessen, oftewel: de wijze waarop clubs, KNVB, politie en gemeente ermee omgaan (hoofdstuk 4);
- preventieve maatregelen ter voorkoming van fysiek en verbaal geweld (hoofdstuk 5);
- verbeterpunten uit de praktijk (hoofdstuk 6).

Hoofdstuk 7, ten slotte, biedt ruimte voor de interpretatie van de onderzoekers. Dit hoofdstuk bevat de conclusie en aanbevelingen.

Methodische opzet en verantwoording

Het onderzoek bestaat uit twee delen: een verkennend onderzoek, waarin we via *desk research* en gesprekken met sleutelpersonen zijn nagegaan wat er al bekend is over geweldsexcessen in de amateursport. Dit is gevolgd door een veldonderzoek, waarin we 25 uiteenlopende voetbalclubs en andere betrokken partijen hebben beschouwd en bevroegd over hun ervaringen met en ideeën over de omvang, ernst en aanpak van ‘voetbalgeweld’. Het veldonderzoek heeft zich beperkt tot voetbal, omdat daar in absolute en relatieve zin de meeste excessen plaatsvinden (zie hoofdstuk 3).

Paragraaf 2.1 biedt nadere informatie over de opzet van zowel het verkennend als het veldonderzoek, de wijze waarop de clubs voor het veldonderzoek zijn geselecteerd en de samenstelling van de onderzoekspopulatie. In §2.2 volgt een verantwoording van de onderzoeksresultaten. Hier wordt duidelijk hoe de resultaten zijn verwerkt en geanalyseerd. Tevens geven we een overzicht van de kerninformatie van de clubs uit de onderzoeksgroep.

2.1 Opzet van het verkennend en het veldonderzoek

2.1.1 Verkennend onderzoek

Om een eerste beeld te krijgen van de omvang en ernst van geweldsexcessen in de sport in het algemeen, en in het voetbal in het bijzonder, zijn beschikbare onderzoekscijfers op een rij gezet en tegen elkaar afgezet. Om inzicht te krijgen in de huidige en gewenste aanpak van geweld in de sport hebben we documenten geanalyseerd en interviews gehouden met sleutelpersonen uit de sectoren sport, veiligheid, politie, justitie en lokaal beleid. Voor de selectie van sleutelpersonen is gebruik gemaakt van de sneeuwbalmethode. Gestart is bij enkele personen die zich specifiek met het thema ‘geweld in de sport’ bezighouden binnen NOC*NSF en de KNVB. Via hen zijn we in contact gekomen met andere betrokkenen bij het thema, waarna ook hun weer is gevraagd om respondenten aan te dragen. Zie bijlage 1 voor het totaaloverzicht van onze informanten.

2.1.2 Veldonderzoek

Het veldonderzoek bestaat uit drie onderdelen:

- 1 casestudies: analyse van recente geweldsincidenten (vier keer twee clubs);
- 2 verdiepingsstudies: risicoclubs en betrokken partijen (vier keer);
- 3 verenigingsonderzoek: risico- en doorsneeverenigingen (dertien keer).

Casestudies (vier keer twee clubs)

Het gaat hier om een analyse van geweldsincidenten bij voetbalverenigingen in het seizoen 2012-2013, waarbij de politie betrokken is geweest. Daartoe zijn beschikbare documenten geanalyseerd en interviews gehouden met betrokkenen van beide clubs, politie, gemeente en KNVB-district. Met hen is kritisch teruggeblikt op de stappen die volgden op het geweldsexces. De cases vormen het aangrijpingspunt, maar er is ook breder gekeken: in hoeverre staan de stappen, zoals doorlopen in de casus, model voor een bredere aanpak? Onder meer is gevraagd naar een typering van de clubs, grote en kleine incidenten van fysiek en verbaal geweld in het lopende seizoen, de aanpak en afhandeling hiervan, het beleid van de clubs hieromtrent en oplossingsrichtingen die men ziet. Zie bijlage 2 voor de gebruikte topiclijst, die een afgeleide vormt van de onderzoeksvragen uit §1.2.

Verdiepingsstudies: risicoclubs en betrokken partijen (vier keer)

Risicoclubs zijn in dit onderzoek gedefinieerd als: voetbalverenigingen die bij de KNVB (district) slecht bekendstaan, omdat er regelmatig wat aan de hand is. Juist van deze clubs kan worden geleerd, omdat zij uit ervaring weten wat wel en niet werkt. Bij vier van deze risicoclubs zijn we in de praktijk, dus op het sportpark zelf, nagegaan wat er speelt en gebeurt en in welke context. Daartoe hebben we elk van deze clubs tijdens een regulier competitieweekend bezocht, om te observeren tijdens de wedstrijden van die dag (wat nemen wij dan waar aan fysiek en verbaal geweld bij wedstrijden van jeugd- en senioren-, selectie- en niet-selectieteams?) en gesprekken te voeren met directbetrokkenen op en om het veld: aanvoerders, trainers/coaches, leiders, scheidsrechters, grensrechters/vlagers en wedstrijdleiders (bestuursdienst). Voor deze gesprekken 'langs de lijn' is een verkorte versie van de topiclijst (zie bijlage 2) gebruikt. Er is spe-

cifiek ingegaan op situaties die betrokkenen zelf feitelijk hebben meegemaakt, om vervolgens door te vragen naar de manier waarop in die situaties is gereageerd en wat daarbij de doorslag gaf. Door te vragen naar concrete voorbeelden en een afgebakende periode (het seizoen 2012-2013) is subjectieve vertekening voorkomen.

Om de observaties en gesprekken ‘langs de lijn’ in een breder kader te kunnen plaatsen, zijn daarna ook interviews gehouden met bestuursleden van de risicoverenigingen en hun eventuele contactpersonen bij politie en gemeente. Ook met hen is de topiclijst (bijlage 2) doorlopen, met als focus de volgende vragen:

- In hoeverre nemen voetbalclubs preventieve maatregelen om geweld te voorkomen?
- In hoeverre zijn ze voorbereid op het zich voordoen van excessen?
- Hoe handelen ze excessen af?
- Hoe kijken de besturen aan tegen de inzet, afstemming en samenwerking met gemeente en politie (voorafgaand ter voorkoming van excessen, tijdens het exces en na afloop in de afhandeling van een exces)?

Tevens zijn relevante documenten opgevraagd.

Verenigingsonderzoek: risico- en doorsneeverenigingen (dertien keer)

Om een breder beeld te krijgen van de ervaringen van verenigingen met geweldsincidenten en de wijze waarop ze hiermee omgaan, heeft, onder begeleiding van DSP-groep, tevens een stageonderzoek plaatsgevonden. In dat kader zijn in totaal dertien verenigingsbesturen bevestigd aan de hand van de eerdergenoemde topiclijst (bijlage 2). Op die manier krijgen we in de breedte een indruk van de omvang en ernst van de problematiek, de wijze waarop hiermee in preventieve en reactieve zin wordt omgegaan en mogelijke verbeterpunten. Te verwachten valt dat de omvang en ernst van incidenten mede wordt bepaald door het type vereniging. Om die reden zijn in het stageonderzoek naast risicoclubs (vijf) tevens doorsneeclubs (acht) betrokken. Doorsneeclubs zijn gedefinieerd als: voetbalverenigingen die bij de KNVB bekendstaan als ‘gemiddelde’ of gewone verenigingen en die niet opvallend vaak betrokken zijn bij incidenten.

2.1.3 Selectie van cases en verenigingen

Voor het veldonderzoek zijn vier KNVB-districten geselecteerd: Oost, West I, West II en Zuid II. Dit zijn de districten waar – zo blijkt uit KNVB-gegevens – de meeste excessen plaatsvinden. Bovendien is met deze vier districten sprake van een goede landelijke spreiding. De cases en verenigingen zijn evenredig over deze vier districten verspreid. Dat betekent dat per district een casestudie, een verdiepingsstudie en drie of vier beknopte verenigingsonderzoeken zijn verricht.

Selectie cases

De vier cases die gebruikt zijn voor de casestudies zijn geselecteerd uit een, door de KNVB samengestelde, lijst met ernstige excessen in het seizoen 2012-2013. Per district is een casus geselecteerd. Tevens is toegezien op spreiding wat betreft type excès (individueel versus collectief excès), type club (risico- versus doorsneeclub), niveau (A- versus B-categorie) en leeftijd (senioren versus jeugd). Zie tabel 2.1.

Tabel 2.1: Overzicht geselecteerde cases

District	Wedstrijd	Typering incident (zoals vooraf bekend)
West I	Senioren 1 – Senioren 1 Senioren 2 – Senioren 4	Vechtpartij en ernstige mishandeling tijdens wedstrijden van het 1 ^e en 2 ^e team op dezelfde dag.
West II	Senioren 3 – Senioren 5	Collectief opstootje tussen spelers, waarna de begeleider van de thuisclub wordt gemolesteerd, met letsel tot gevolg.
Oost	Junioren A1 – Junioren A1	Wisselspeler thuisclub komt veld op en slaat tegenspeler.
Zuid II	Junioren B1 – Junioren B1	Mishandeling na afloop in de kleedkamer van het uit spelende team; minimaal 4 spelers thuisclub slaan/schoppen tegenspelers.

Selectie risico- en doorsneeverenigingen

De vier geselecteerde KNVB-districten zijn gevraagd om vijf risico- en tien doorsneeclubs in hun district aan te leveren. Hiertoe bleken zij goed in staat, omdat zij de clubs in hun eigen district goed kennen. Uit deze groslijst is de uiteindelijke selectie gemaakt. Binnen de twee categorieën clubs is tevens gezocht naar spreiding wat betreft mate van stedelijkheid en verenigingsgrootte (<500 leden / >500 leden).

Medewerking en non-respons

Over het algemeen was er veel bereidheid bij de benaderde verenigingen om mee te werken. De insteek om de verenigingspraktijk zelf in beeld te brengen en aan het woord te laten kon op waardering rekenen. Ongeveer de helft van de verenigingen stelde prijs op anonimisering.

Het kostte vaak wel veel tijd om tot afspraken te komen. Binnen de clubs moest hierover veelal worden overlegd. In totaal bleken acht aanvankelijk geselecteerde clubs, waaronder een casus, niet bereikbaar. Twee verenigingen wilden niet meewerken; zij gaven aan er geen tijd voor te hebben.

2.1.4 Totale onderzoekspopulatie

In het onderzoek hebben we informatie verzameld van in totaal 25 voetbalverenigingen: 13 risico- en 12 doorsneeclubs. Zie tabel 2.2. Het zal duidelijk zijn dat dit aantal onvoldoende is om representatieve uitspraken te kunnen doen. Het onderzoek geeft echter wel een indicatief beeld.

Tabel 2.2: Totale onderzoekspopulatie voetbalverenigingen

	Risicoclubs	Doorsneeclubs	Totaal
1. Casestudies	4	4	8
2. Verdiepingsstudies	4	-	4
3. Verenigingsonderzoek	5	8	13
Totaal	13	12	25

In het kader van de case- en verdiepingsstudies is er tevens contact geweest met politie (zes keer), gemeente (vijf keer), KNVB-district (drie keer) en lokale sport- en welzijnsorganisaties (twee keer).

2.2 Verantwoording van de onderzoeksresultaten

2.2.1 Verkennend onderzoek

In het kader van het verkennend onderzoek hebben we met ruim dertig informanten gesproken. Hun inzichten en opmerkingen zijn vastgelegd in gespreksverslagen. Deze vormden, samen met samenvattingen van relevante literatuur,

de ruwe data van het verkennend onderzoek. Alle beschikbare input is vervolgens geclusterd naar thema: ‘omvang en ernst van voetbalgeweld’, ‘aankpak en afhandeling van voetbalgeweld’, ‘preventief beleid’ en ‘verbetersuggesties’. Aan elk van deze thema’s is in dit rapport een hoofdstuk gewijd, waarin de resultaten van het verkennend onderzoek geïntegreerd worden weergegeven. Indien van toepassing, wordt melding gemaakt van contrasterende resultaten of meningen.

2.2.2 Veldonderzoek

Voor het veldonderzoek is een vergelijkbare aanpak gevolgd. Alle bevindingen per casus of club zijn vastgelegd in een aparte rapportage, die ter controle en aanvulling aan de respondenten is voorgelegd. De rapportages zijn ontwikkeld volgens een vast format, waarin de vijf topics uit de topiclijst centraal staan:

- 1 *Context*: vereniging, ledenbestand en type omgeving.
- 2 *Ernst en omvang van excessen*: korte beschrijving van excessen, dader (gewelds-antecedenten), incidentie verbaal en fysiek geweld (gemeld en niet-gemeld), aanleiding.
- 3 *Aankpak en afhandeling* (zowel m.b.t. casus als in het algemeen): feitelijke procesbeschrijving met stappen en rolverdeling, achterliggende overwegingen en motieven, meldings- en aangiftewaardigheid van incidenten, sanctionering (tucht- versus strafrecht).
- 4 *Preventief beleid*: maatregelen ter voorkoming van agressie en geweld, samenwerking tussen sport, politie, onderwijs, gemeente en jeugdhulpverlening.
- 5 *Verbeterpunten en oplossingsrichtingen*: ervaringen en kritische succesfactoren met betrekking tot punt drie en vier, verbeterpunten, maatregelen en oplossingsrichtingen zoals aangedragen door de verschillende actoren, wenselijke rolverdeling en ondersteuningsbehoeften.

Bijlage 3 geeft een beknopt overzicht van de inhoud van de verenigingsrapportages: per club zijn hier enkele relevante kenmerken opgenomen, alsmede de belangrijkste cijfers en input per thema. In deze bijlage en ook in de rest van de rapportage worden de betrokken voetbalverenigingen niet herleidbaar gepresenteerd. Voor een aantal respondenten was dat een voorwaarde om vrijuit te kunnen of willen spreken.

De 25 verenigingsrapportages vormen tezamen de ruwe data van het veldonderzoek. Alle input is per thema geclusterd, om de resultaten vervolgens in

de resultatenhoofdstukken van voorliggende rapportage (3 tot en met 6) geïntegreerd weer te geven. Op die manier wordt inzicht gegeven in de ernst en omvang van geweld bij de 25 clubs uit de onderzoeksgroep, de manier waarop zij en andere betrokken partijen ermee omgaan (reactief en preventief) en hun ideeën voor verbetering. Daarbij komen overeenkomsten en verschillen aan het licht. Waar mogelijk wordt bovendien gekwantificeerd, hoewel hierbij enige terughoudendheid geboden is. Zoals eerder aangegeven, hebben onderzoeksresultaten bij een onderzoeksgroep van 25 verenigingen immers eerder een indicatieve dan een representatieve waarde.

Omvang en ernst van ‘voetbalgeweld’

Zo vader, zo zoon...

Tijdens een wedstrijd van de C1 levert een ouder commentaar op de jeugdleider van het team, tevens vader van een speler. Volgens de ouder staat zijn zoon op de verkeerde plaats opgesteld en hij is daar ontevreden over. De ouder loopt naar de jeugdleider toe en uit verbaal zijn frustratie, om vervolgens een paar klappen uit te delen. Er ontstaat een vechtpartij, die zich verplaatst naar binnen de lijnen: ook de twee zonen (van de leider en de boze ouder) gaan nu met elkaar op de vuist. Vervolgens bemoeien enkele omstanders zich ermee. Zij halen de twee kinderen van het veld en begeleiden hen naar de kleedkamer. De vechtpartij tussen de ouders gaat door en er komen twee groepen tegenover elkaar te staan. Er worden mensen gebeld en auto's (met versterking) komen aangereden vanuit de wijken. De vecht- en scheldpartij verplaatst zich naar net voor de kantine. Een bestuurslid staat op het punt de politie te bellen, maar net op tijd kalmeert iedereen. De club besluit uiteindelijk om geen aangifte te doen en geeft ook geen namen door aan de KNVB. De jeugdleider is nooit eerder bij een incident betrokken geweest, de vader wel. Uiteindelijk wordt zijn zoon uit de vereniging gezet en aangegeven wordt dat vader en zoon niet langer welkom zijn op de club. Een terreinontzegging is voor de club echter een straf die zeer lastig te handhaven is en de politie speelt daarin ook geen rol.

Hoe vaak komt fysiek en verbaal geweld op en om amateurvoetbalvelden voor? Wat voor type geweldsincidenten vallen te onderscheiden? Wie zijn de daders en wie zijn de slachtoffers? Wat is de aanleiding voor het geweld? En welke risicofactoren spelen een rol? Dit hoofdstuk behandelt achtereenvolgens deze vragen.

3.1 Fysiek geweld

Onder *fysiek geweld* verstaan we: lichamelijke behandeling van een ander buiten een spelsituatie (dus niet in de strijd om de bal) met de intentie hem of haar te verwonden en/of angst aan te jagen. Uiteraard zijn daar veel gradaties in. Bij extreme vormen van fysiek geweld wordt gesproken over een *exces*.

3.1.1 KNVB-cijfers en eerder onderzoek

Fysiek geweld in de sport in het algemeen

In 2011 heeft 3% van de Nederlandse bevolking ervaring gehad met fysiek geweld (slaan, schoppen) in de sport; meestal als getuige (85%), soms als slachtoffer (15%). Dit percentage is sinds 2007 nagenoeg gelijk gebleven. Tussen takken van sport bestaan grote verschillen: met name de teamcontact-sporten scoren relatief hoog op fysiek geweld, en dan gaat het vooral om jonge, mannelijke teamsporters. Ruim een kwart van de voetbal-, hockey-, basketbal- en rugbyclubs kreeg in 2011 een of meer keer te maken met fysiek geweld. Van alle sporten maken hockeybestuurders het vaakst melding van fysiek geweld, dus vaker nog dan bestuurders van voetbalverenigingen.⁴

Dit laatste is vermoedelijk te wijten aan een verschil in grenzen en normen: wat in de ene sport wordt bestempeld als fysiek of verbaal geweld, ziet men in de andere sport eerder door de vingers. Dergelijke verschillen in interpretatie kunnen incidentiecijfers kleuren. Vandaar dat het zinvol is om in onderzoek het type geweld zo veel mogelijk te specificeren.

Incidentie buitensporig fysiek geweld in het amateurvoetbal: KNVB-gegevens

In augustus 2013 presenteerde de KNVB cijfers over geregistreerde excessen⁵ in het voetbal in het seizoen 2012-2013,⁶ met als kernpunten:

4 Lucassen e.a. (2012); Van der Werff & Van Kalmthout (2012).

5 Onder 'exces' wordt kortweg verstaan: buitensporig geweld buiten een spelsituatie (zie §1.1). Bij *geregistreerde excessen* gaat het om zaken die zijn gemeld bij een tuchtcommissie en door die tuchtcommissie ook daadwerkelijk als *exces* zijn beoordeeld.

6 KNVB (2013b).

- Dankzij een halvering van het aantal collectieve excessen, is het totaal aantal geregistreerde excessen gedaald van 485 in 2011-2012 naar 412 in het seizoen 2012-2013.
- 61% van de excessen had betrekking op het senioren mannenvoetbal, 36% op jeugdvoetbal en 3% op vrouwen-/meisjesvoetbal.
- In het seizoen 2012-2013 vonden excessen plaats in 274 van in totaal 752.395 wedstrijden.
- Gemiddeld vonden er per weekend 7,81 excessen plaats. In het vorige seizoen waren dat er nog 8,72.
- Na het overlijden van grensrechter Richard Nieuwenhuizen is een sterke daling in het aantal excessen zichtbaar: voor het incident vonden in gemiddeld 10,9 wedstrijden per weekend excessen plaats, daarna halveerde dit naar 5,74 per weekend.
- Het aantal schorsingen van 2 jaar of langer daalde van 200 in 2011-2012 naar 95 in 2012-2013. Ook daalde het aantal ontzettingen uit het lidmaatschap van de KNVB van 74 naar 47.
- In het seizoen 2011-2012 is 137 keer melding gemaakt van fysieke excessen tegen (assistent-)scheidsrechters; in de jaren daarvoor lag dat cijfer steeds rond de 200.⁷ De meeste molestaties tegen (assistent-)scheidsrechters werden geregistreerd eind jaren negentig, namelijk 287.
- Het aantal incidenten verschilt sterk van district tot district. Met name valt op dat het aantal collectieve excessen in de westelijke districten sterk is gedaald.

De cijfers moeten in perspectief van de grootte van de voetbalsport worden geplaatst. Met 1.209.413 leden (538.591 jongens, 538.940 mannen, 76.938 meisjes, 50.550 vrouwen), 3229 verenigingen, 60.457 teams, 32.500 wedstrijden per week en 752.395 wedstrijden per jaar is voetbal veruit de meest beoefende sport.⁸

7 Daarbij moet worden aangetekend dat de afname mogelijk (deels) is terug te voeren op een definitiewijziging: tot medio 2011 werd de term 'molestatie' aangehouden, daarna wordt gesproken over 'excessen'. Van een molestatie werd gesproken bij dreiging met concreet fysiek geweld, fysiek gewelddadig handelen (zoals aan kleding trekken, gooien van voorwerpen richting de official) of mishandeling, met of zonder letsel tot gevolg.

8 KNVB (2013d).

Tabel 3.1: Aantal excessen amateurvoetbal afgelopen twee seizoenen

District	Seizoen 2011-2012			Seizoen 2012-2013		
	Individueel	Collectief	Totaal	Individueel	Collectief	Totaal
Noord	9	4	13	9	2	11
Oost	49	13	62	55	24	79
Zuid II	32	15	47	49	7	56
Zuid I	27	12	39	30	8	38
West II	109	73	182	94	28	122
West I	52	90	142	75	30	105
Landelijk	0	0	0	0	1	1
Totaal	278	207	485	312	100	412

Bron: KNVB *Persinformatie Excessen*, 13 augustus 2013

Kanttekeningen

Bij de cijfers over geregistreerde excessen van de KNVB worden door onze respondenten in het verkennend onderzoek een aantal kanttekeningen geplaatst:

- Het gaat hier, zoals gezegd, louter om *geregistreerde* excessen. Niet alle incidenten worden door clubs gemeld bij de KNVB.
- In tegenstelling tot voorgaande seizoenen, zijn voor het seizoen 2012-2013 (nog) geen cijfers bekend over *vermoedelijke* excessen. Daarbij zijn ook incidenten meegenomen waarbij het uiteindelijk niet kwam tot een tuchtrechtelijke uitspraak. Het aantal vermoedelijke excessen was in het seizoen 2010-2011 1040 en in het seizoen 2011-2012 873; fors hoger dus.
- Jan Janssens, lector Sportbusiness Development (Hogeschool van Amsterdam), voert voor de geconstateerde daling van excessen de volgende verklaring aan:

‘Omdat er in het westen veel meer voetballers zijn die in de eerste seizoenshelft van 2012 veel minder in actie kwamen dan in diezelfde periode een jaar eerder, is het alleen daarom al logisch dat er landelijk gezien veel minder excessen waren. Dat is, samen met het schokeffect dat de dood van de grensrechter had, vermoedelijk dé verklaring voor de afname van het aantal excessen.’⁹

- De indruk bestaat dat het aantal incidenten in het voetbal mogelijk licht afneemt, maar de ernst toeneemt: ‘Het geweld wordt extremer.’

9 Janssens (2013).

Journalistiek onderzoek: cijfers over licht en zwaar fysiek geweld

RTL Nieuws (5 januari 2013) becijferde dat 19% van alle amateurclubs verantwoordelijk is voor bijna 60% van alle excessen op de voetbalvelden.¹⁰ EenVandaag voerde eind 2012 in samenwerking met de KNVB en scheidsrechtersvereniging COVS een onderzoek uit naar geweld onder 1900 scheids- en grensrechters uit alle geledingen. In totaal 78% geeft aan de afgelopen twee jaar met een of meer incidenten te maken te hebben gehad. Dit varieert van licht verbaal geweld tot bedreigingen en fysiek geweld. 11% had in genoemde periode ervaring met fysiek geweld, zoals schoppen, slaan en spugen.¹¹

Dagblad *De Gelderlander* deed in april 2013 onderzoek naar fysiek geweld op amateurvelden. In één weekend ging een groot aantal journalisten op pad. Binnen het verspreidingsgebied van de krant werden in totaal 284 wedstrijden uit de B-categorie¹² bezocht, waarbij 12 gevallen van fysiek geweld werden genoteerd: 4%. Daarbij valt op dat de incidenten vooral voorkwamen bij (lagere) seniorenelftallen. Bovendien werd een ruime definitie gehanteerd, waarbij bijvoorbeeld een slaande beweging (niet raak) of natrappen ook tot fysiek geweld wordt gerekend. Bij 105 seniorenwedstrijden werd 10 keer melding gemaakt van fysiek geweld. Daarbij ging het om: duwen van een tegenstander (2x), (licht) duwen van scheidsrechter (3x), slaande beweging richting tegenstander, slaan van tegenstander, natrappen na duel, spugen naar de scheidsrechter en het gooien van de vlag door de grensrechter naar de scheidsrechter. Bij 62 juniorenwedstrijden werden 2 incidenten met fysiek geweld opgemerkt: een keer het omduwen van een tegenstander en een keer een collectief opstootje met slaan en schoppen. Bij 117 pupillenwedstrijden (tot 12 jaar) was in het geheel geen sprake van fysiek geweld. In de meeste gevallen verbond de scheidsrechter geen consequentie aan het voorval of werd het afgedaan met een gele kaart.

10 RTL publiceerde in dit kader een top 25 van clubs waar de meeste problemen voorkomen. In een reactie hierop liet de KNVB weten dat de criteria waarop deze lijst is gebaseerd niet helemaal zuiver zijn. Zo worden alle gestaakte wedstrijden meegenomen, terwijl buitensporig fysiek of verbaal geweld niet altijd de aanleiding vormt voor een staking. Tevens kijkt RTL niet alleen naar 'ernstige' veroordelingen, maar worden ook relatief lichte vergrijpen meegeteld. Dit kan een verkeerde beeldvorming tot gevolg hebben. De algemene conclusie dat een aantal voetbalverenigingen relatief vaak betrokken is bij excessen wordt echter wel door de KNVB onderschreven.

11 Klapwijk (2013).

12 De A-categorie bestaat uit alle 1e elftallen tot en met de 6e klasse, reserve hoofdklasse tot en met de 3e klasse, vrouwen tot en met de 2e klasse, junioren tot en met de 1e klasse en D-pupillen tot en met de hoofdklasse. Alles daaronder betreft de B-categorie.

Conclusie op basis van beschikbare cijfers

De sport vormt een afspiegeling van de maatschappij, ook op het gebied van geweld. In de perceptie van burgers zijn geweld en criminaliteit de laatste jaren toegenomen, met meer maatschappelijke verontwaardiging en onveiligheidsgevoelens tot gevolg. Driekwart van de bevolking heeft de indruk dat geweld op de voetbalvelden veel voorkomt en dat de ernst van het geweld toeneemt. Op grond van de beschikbare cijfers kan dit beeld bevestigd noch ontkracht worden.

Door de KNVB worden ruim 400 excessen op jaarbasis geregistreerd, maar het aantal *vermoedelijke* excessen ligt circa twee keer zo hoog, aangezien er vaak onvoldoende bewijs is voor de tuchtcommissies om daadwerkelijk tot een uitspraak te komen. Het aantal excessen is de laatste tien jaar redelijk stabiel, met een lichte daling in de afgelopen twee jaar. Het gaat hier om ernstige vormen van geweld buiten een spelsituatie. Lichtere vormen van fysiek geweld (duwen, trekken, spugen, slaande beweging et cetera) lijken met enige regelmaat plaats te vinden, met name bij de lagere seniorenelftallen. Binnen die categorie signaleerde dagblad *De Gelderlander* in een willekeurig competitieweekend bij circa een op de elf wedstrijden een incident(je).

Kanttekening bij de officiële cijfers is dat niet alle incidenten en excessen de KNVB bereiken. De KNVB-tuchtrechtorganen kunnen namelijk alleen in actie komen als een incident gemeld wordt, meestal via het wedstrijdformulier of een scheidsrechtersrapport. En dan nog is het, zoals gezegd, niet altijd mogelijk om tot een uitspraak te komen. De ervaring dat veel incidenten onder de pet blijven, vormde voor enkele ouders, KNVB-leden en scheidsrechters aanleiding om eind december 2012 de website meldpuntvoetbalgeweld.eu op te richten. Deze website is inmiddels weer uit de lucht, wellicht omdat de KNVB in maart 2013 samen met het ministerie van Veiligheid en Justitie een eigen Meldpunt Geweld en Sport lanceerde: een permanent bemand telefoonnummer, waar incidenten kunnen worden gemeld en waar ondersteuning kan worden gevonden als directe actie geboden is. Dit meldpunt is sinds half maart 2013 66 keer gebeld. Dat komt neer op een gemiddelde van zeven keer per weekend.¹³

13 KNVB (2013b).

3.1.2 Bevindingen praktijkonderzoek DSP-groep

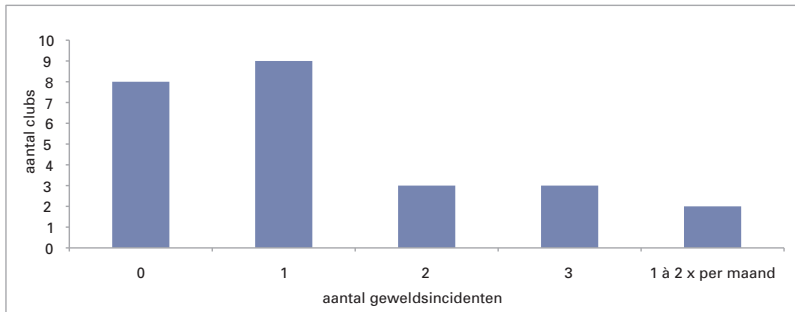
Collectieve vechtpartij naar aanleiding van een sliding

Tijdens de tweede helft van een wedstrijd tussen twee lagere senioren-teams maakt een speler van de uitspelende club (club 2) een onjuiste sliding op een speler van de thuisclub (club 1). Beide spelers komen hierbij ten val. De speler van club 2 ligt nog op de grond als deze een trap tegen zijn achterhoofd krijgt van een speler van club 1. Hierna ontstaat een collectieve vechtpartij, waarbij spelers van club 1 een of meerdere spelers van club 2 slaan. Bestuurders van club 1 komen het veld op om de boel te sussen. Club 2 besluit de wedstrijd niet uit te spelen en het team gaat direct, zonder te douchen, weg. Op het wedstrijdformulier wordt de tussenstand als eindstand opgenomen. Er wordt niet aangegeven dat de wedstrijd eigenlijk is gestaakt. De speler met de hoofdwond doet na afloop op eigen initiatief aangifte van mishandeling bij de politie. Daarna gaat hij door naar het ziekenhuis. Onderzoek wijst uit dat hij een bloeduitstorting en een hersenschudding heeft opgelopen.

Geweldsincidenten: het blijven uitzonderingen

'Bijna elke wedstrijd wordt er wel wat gescholden en geroepen en eens in de tien wedstrijden of zo wordt er wel eens wat geduwd en getrokken, maar het loopt zelden echt uit de hand,' zo verwoordt een aanvoerder van een lager seniorenteam het algemene beeld dat wij ook in ons onderzoek terugzien. Buitensporig fysiek geweld komt niet vaak voor: gemiddeld noteerden wij iets minder dan twee excessen per seizoen per club. Daarbij dient echter aangetekend te worden dat er aanzienlijke verschillen zijn tussen clubs. Circa een derde van de door ons bezochte verenigingen heeft afgelopen seizoen (2012-2013) in het geheel niet te maken gehad met buitensporig fysiek geweld. Bij twee clubs uit de onderzoeksgroep vindt met enige regelmaat, dat wil zeggen: gemiddeld een à twee keer per maand, een exces plaats. Het gaat hier om risicoclubs. De overige clubs zijn het seizoen 2012-2013 een of enkele keren geconfronteerd met een geweldsincident (zie figuur 3.1). In aansluiting op het voorgaande wekt het geen verbazing dat wij tijdens onze observatie bij de vier (risico)clubs, waar wij diverse wedstrijden hebben bezocht, op geen enkel incident zijn gestuit.

Figuur 3.1: Aantal clubs met aantal geweldsincidenten in seizoen 2012-2013

Typering geweldsincidenten

De meeste geweldsincidenten die in het seizoen 2012-2013 plaatsvonden bij de door ons onderzochte clubs, hadden betrekking op lagere seniorenwedstrijden. De verhouding tussen excessen bij senioren en jeugd is circa 2:1. Het aantal individuele en collectieve incidenten houden elkaar ongeveer in evenwicht. Bij ruim de helft van de geweldsincidenten was sprake van letsel, variërend van licht (blauwe plekken, schaafwonden, striemen et cetera) tot zwaar (hersenschudding, verlies bewustzijn, gebroken kaak et cetera).

Ter illustratie: overzicht excessen bij een van de onderzochte risicoclubs

In het seizoen 2012-2013 registreerde de KNVB de volgende excessen bij club X:

- Toeschouwer bewusteloos geslagen door andere toeschouwer.
- Wangedrag twee spelers: trappen tegenstander en deelnemen aan daaropvolgend opstootje.
- Slaan tegenstander.
- Handgemeen in bestuurskamer tussen bestuursleden/jeugdcommissie en ouders bezoekende club.
- Liggende tegenstander in het gezicht geschopt.
- Opstootje: duwen, trekken, slaan.

Het gaat hier louter om door de KNVB geregistreerde excessen; het werkelijke aantal excessen ligt hoger.

Een aantal van de genoemde incidenten is gerapporteerd door KNVB-waarnemers, die wedstrijden van deze club bezochten. Deze club was

namelijk al in het vizier van de KNVB vanwege eerdere incidenten. Voorjaar 2013 besloot het bestuur van de club drie elftallen per direct uit de competitie te halen, omdat deze teams bij vele incidenten (fysiek en verbaal) betrokken waren.

3.2 Verbaal geweld

Verbaal geweld wordt omschreven als: het uitschelden, discrimineren of bedreigen van een ander. In geval van een zeer ernstige bedreiging met concreet fysiek gewelddadig handelen spreken we van een (verbaal) exces.

3.2.1 Eerder onderzoek

9% van de Nederlanders zegt in 2011 te maken te hebben gehad met verbaal geweld (schelden, pesten, treiteren) in de sport; meestal als getuige, soms als slachtoffer. Hierin is sinds 2007 niets veranderd. Verbaal geweld komt het meest voor bij voetbal, ijshockey, hockey en basketbal.¹⁴

Uit het eerdergenoemde onderzoek van *EenVandaag* komt naar voren dat een op de acht (13%) scheids- en grensrechters in het voetbal de afgelopen twee jaar 'zwaar verbaal geweld' of 'serieuze bedreiging' heeft meegemaakt. 68% van alle ondervraagden heeft 'licht verbaal geweld' ondervonden. In het onderzoek worden de kwalificaties 'licht' en 'zwaar verbaal geweld' niet geoperationaliseerd. Het eveneens eerder aangehaalde onderzoek van *De Gelderlander* hanteert een zeer ruime definitie voor verbaal geweld. Zowel het roepen van 'wat een kutbal' naar een medespeler, het uitmaken van de scheidsrechter voor 'flapdrol' (al dan niet voor hem of haar hoorbaar), als het collectief uitschelden of bedreigen van scheidsrechters, coaches of tegenstanders wordt meegerekend. Op basis van deze ruime definitie komt *De Gelderlander* bij 105 seniorenwedstrijden in de B-categorie tot 20 wedstrijden met (enige vorm van) verbaal geweld (19%). Bij 62 juniorenwedstrijden is 8 keer verbaal geweld waargenomen (13%). Bij 117 pupillenwedstrijden ten slotte blijft het beperkt tot 5 incidenten van verbaal geweld (4%). Bij de pupillen gaat het uitsluitend om ouders en

¹⁴ Lucassen e.a. (2012); Van der Werff & Van Kalmthout (2012).

begeleiders die kritiek uiten op de scheidsrechter. In de meeste gevallen greep de scheidsrechter in door de betreffende ouder te verzoeken achter de hekken plaats te nemen.

3.2.2 Bevindingen praktijkonderzoek DSP-groep

Aan de hand van onze gesprekken hebben we drie categorieën voor verbaal geweld opgesteld:

- **Licht:** dit zijn relatief onschuldige en soms cynisch bedoelde opmerkingen als ‘flapdrol’, ‘scheids, bril vergeten?’ en ‘ben je de schoenendoos er vergeten vanaf te halen?’.
- **Middel:** hier worden grovere scheldwoorden als ‘idiot’ of ‘hufter’ gebruikt, of scheldwoorden waarin ziektes zijn verwerkt (‘kanker’, ‘tyfus’).
- **Zwaar:** serieuze en zware bedreigingen vallen onder deze categorie, evenals opmerkingen waarbij wordt ingespeeld op iemands uiterlijk of achtergrond (discriminatie) en onheuse aantijgingen ten aanzien van familieleden (‘je zus/moeder is een hoer’).

Op het gebied van verbaal geweld wordt bij de verenigingen duidelijk meer getolereerd dan bij fysiek geweld. Dat blijkt alleen al uit het feit dat geen van de clubs precies kan aangeven hoeveel en welke incidenten van (zwaar) verbaal geweld afgelopen seizoen hebben plaatsgevonden. Dit in tegenstelling tot fysieke geweldsincidenten, die doorgaans algemeen bekend zijn binnen de clubs. Voor wat betreft de incidentie van verbaal geweld moeten we daarom afgaan op een inschatting van onze respondenten in de verenigingen op basis van hun praktijkervaring. Het beeld dat dit oplevert komt overeen met hetgeen we waarnamen tijdens onze observaties op wedstrijddagen.

Licht verbaal geweld: relatief onschuldige en cynische opmerkingen

De respondenten geven aan dat de lichte variant van verbaal geweld ‘(vrijwel) bij elke wedstrijd’ voorkomt, zowel binnen als buiten de lijnen: ‘Er wordt altijd weleens wat geroepen, maar dat is onschuldig.’ Het gaat dan om senioren en junioren:

'Vooral bij het 1e en 2e wordt door supporters heel veel geroepen, vooral door de oude mannetjes. Die staan vaak bij de grensrechter van de tegenstander en die krijgt dan van alles naar zijn hoofd geslingerd. Negen van de tien keer is het ludiek. Het blijft meestal binnen de perken. Het ligt er ook aan hoe je er als grensrechter zelf mee omgaat.'

Bij de pupillen is verbaal geweld, ook de lichte variant, veel minder gebruikelijk: 'Af en toe zit er een ouder of coach bij die te ver gaat, maar dat zijn echt uitzonderingen.' En:

'Dit seizoen zijn twee keer mensen van de tegenpartij aangesproken op hun gedrag bij jeugdwedstrijden. Eén keer verzochten ouders van een E-team de opa's van de spelers van de tegenpartij om hun continue commentaar op de jeugdige scheidsrechter te staken. Dat deden zij toen ook. Een andere keer was de leider van de tegenstander keer op keer aan het schelden tegen een jeugdscheidsrechter. Hij werd verzocht om weg te lopen en deed dat ook.'

Middelzwaar verbaal geweld: gebruik van grovere scheldwoorden

Hoe vaak verbaal geweld uit de middencategorie voorkomt, varieert van club tot club. Betrokkenen van sommige verenigingen geven aan dat 'er in het vuur van de strijd wel eens wat wordt geroepen', 'schelden er een beetje bij hoort, want sport is emotie' en 'je eigenlijk elke wedstrijd wel wat hoort', met uitzondering van de pupillen. Het gaat dan met name om (risico)clubs waar, naar eigen zeggen, 'relatief veel korte lontjes' rondlopen. Daar tegenover staan clubs die aangeven dat grovere scheldwoorden en schelden met ziektes beperkt voorkomen: 'Misschien eens per vijf of zes wedstrijden.' Beide type clubs houden elkaar ongeveer in evenwicht. Veel heeft te maken met de tolerantiegrenzen die gehanteerd worden binnen de vereniging, maar ook met de waarden en normen die breder gelden binnen de stad, het dorp of de wijk waar de leden wonen: 'Woorden als kanker en tyfus maken hier deel uit van het dagelijkse taalgebruik. Misschien is het niet goed, maar daar moet je niet te zwaar aan tillen.' Maar ook: 'We zitten hier in een dorp met een christelijke oorsprong. Ziektes en discriminatie is grensoverschrijdend. Spelers, trainers, leiders, ouders en toeschouwers hier weten dat dat niet wordt toegestaan. Dat soort dingen hoor je dus ook weinig.'

Zwaar verbaal geweld: bedreigingen, discriminatie en onheuse aantijgingen

Verbaal geweld uit de zwaarste categorie komt niet meer dan een aantal keer per seizoen voor. Teams met veel allochtonen in de gelederen geven aan een paar keer per seizoen gediscrimineerd te worden of in ieder geval dat gevoel te hebben: 'Dit seizoen heeft ons team drie of vier keer te maken gehad met discriminerende opmerkingen, om uit te dagen, meestal vanuit het publiek. In de witte boerendorpen hier wordt er anders naar ons gekeken.' Dit is een geluid dat we terughoren van veel clubs met een multicultureel ledenbestand. Serieuze bedreigingen komen sporadisch voor. Drie clubs maken hier melding van. Een van deze voorbeelden volgt hierna.

Toeschouwers bedreigen spelers en grensrechter en brengen dit ten uitvoer

Na afloop van een beladen duel, dat voor de thuisclub in een teleurstellend gelijkspel eindigt, zeggen enkele toeschouwers van de thuisclub op dreigende toon tegen spelers van de uitclub en de grensrechter van de uitploeg dat ze beter niet de kantine in kunnen komen. De grensrechter volgt dit advies op, de spelers niet. Op het moment dat zij de kantine betreden, wordt er over en weer gescholden en geroepen, waarna drie spelers klappen krijgen van toeschouwers van de thuisclub. Een van de spelers loopt een gebroken jukbeen op.

3.3 Daders en slachtoffers

3.3.1 Daders

In het onderzoek van *EenVandaag* is ook gevraagd naar de daders van verbaal of fysiek geweld. Daaruit blijkt dat in de afgelopen twee jaar:

- 48% van de scheids- en grensrechters een of meer incidenten met volwassen spelers heeft meegemaakt en 27% met jeugdspelers;
- relatief veel incidenten plaatsvinden bij de lagere seniorenteams;
- 44% van de scheids- en grensrechters incidenten heeft gehad met trainers of begeleiders;
- 40% van de scheids- en grensrechters een of meer negatieve ervaringen heeft met publiek en ouders langs de lijn;

- 48% van de scheids- en grensrechters incidenten heeft meegemaakt met autochtone spelers, 46% met spelers van Marokkaanse afkomst en 31% met spelers van Turkse komaf.

In de open antwoorden wordt regelmatig aangegeven dat spelers van Marokkaanse en, in mindere mate, Turkse afkomst relatief vaak een kort lontje hebben. Bovendien worden hun opmerkingen in een andere taal dan het Nederlands als bedreigend ervaren. Voorts wijzen veel scheids- en grensrechters op de wisselwerking tussen coaches, spelers en publiek: als een trainer aanmerkingen heeft op de leiding, hebben spelers dat ook. Daarnaast is de ervaring dat kinderen het negatieve gedrag van ouders overnemen.

Logische versus incidentele daders

In ons praktijkonderzoek zien wij twee categorieën daders van geweld op en rond amateurvoetbalvelden. Deze tweedeling geldt voor zowel spelers, trainers, leiders als toeschouwers.

- *De logische dader*: een speler, trainer, leider, ouder of toeschouwer met een 'kort lontje', van wie mensen in de directe omgeving achteraf aangeven niet verbaasd te zijn dat hij of zij een keer (of vaker) over de schreef gaat. Vaak is de persoon ook agressief of gewelddadig in andere omgevingen.
- *De incidentele dader*: een speler, trainer, leider, ouder of toeschouwer met een ongeschonden blazoen, die een keer over de schreef gaat, daar zelf van schrikt en er kort daarna berouw over toont. Niemand had dit van deze persoon verwacht: 'X is altijd de rust zelve, maar kennelijk heeft iedereen een grens.'

De logische daders vormen een duidelijke meerderheid. Dit type dader is vooral binnen de risicoclubs (waar beduidend vaker geweldsincidenten voorkomen) duidelijk oververtegenwoordigd. Ook bij doorsneeclubs zijn er meer logische daders, maar hier houden beide typen elkaar meer in evenwicht.

3.3.2 *Slachtoffers*

Uit de door ons bestudeerde incidenten komt naar voren dat incidenten tussen spelers niet vanuit het niets ontstaan. Vrijwel altijd is er sprake van op elkaar

reagerende personen, waarbij vaak niet goed te herleiden valt waar de cyclus van actie-reactie ontstond. Vaak hebben ook de slachtoffers een aandeel in het incident, meestal door schelden of hard/gemeen spel. Zoals vaker met geweldsincidenten, zijn slachtoffers en daders dus niet altijd goed te onderscheiden.

Gefrustreerde aanvoerder reageert en krijgt broer van zijn ‘slachtoffer’ achter zich aan

Tijdens een bekerwedstrijd wordt de aanvoerder van het 1e elftal van de uit spelende club steeds ‘gezocht’ door een speler van de thuis spelende club. Beide clubs kennen elkaar goed: er is sprake van een derby. Tegen het eind van de wedstrijd deelt de aanvoerder van de uitclub – van nature een rustige jongen die nooit eerder over de schreef is gegaan – een klap (‘tik-kie’) uit. Niet heel hard: er is geen sprake van letsel. Daarop rent de broer van de getroffen speler het veld in, waarna de aanvoerder wegrent. Mensen aan de kant voorkomen dat het uit de hand loopt. In overleg met de scheidsrechter wordt het voorval niet vermeld op het wedstrijdformulier en niet gemeld bij de KNVB. Ter plekke wordt geconstateerd dat er van beide kanten fouten zijn gemaakt. Het bestuur van de uit spelende club besluit nog diezelfde week om de aanvoerder drie wedstrijden te schorsen en hem zijn aanvoedersband af te nemen.

3.4 Aanleidingen voor geweld

Uit ons onderzoek komen diverse aanleidingen voor fysiek en verbaal geweld naar voren. We maken onderscheid tussen algemene en specifieke aanleidingen. Algemene aanleidingen zorgen voor een voedingsbodem, die de kans op geweldsincidenten doen toenemen. Specifieke aanleidingen betreffen zaken die een geweldsreactie als het ware uitlokken. Meestal is er sprake van een combinatie van aanleidingen.

Algemene aanleidingen

- *Verruwing maatschappij*: ongeveer een derde van de clubs geeft aan dat zij merken dat de maatschappij verruwt en dat dat invloed heeft op de sfeer en omgang met elkaar binnen de club. Clubs spreken over verruwing op de

velden, gebrek aan respect en fanatisme van coaches en ouders, gecombineerd met een afnemende betrokkenheid. 'Het heeft alles met opvoeding te maken, het is een maatschappelijk probleem. Daar kun je als club niet zoveel aan doen en hetzelfde geldt eigenlijk voor de KNVB. Misschien dat je incidenten met gerichte maatregelen een paar procent kunt terugdringen, maar meer niet.' En: 'Veel kinderen krijgen thuis weinig mee over gezag en respect. Op de club worden andere en veel strengere regels gehanteerd en dat botst dan. Die omschakeling kunnen de kinderen soms lastig maken, zeker als er nog aanvullende gedragsproblematiek bij komt kijken.'

- *Verminderde autoriteit gezagsdragers*: veel respondenten geven aan dat sporters, begeleiders en publiek mondiger en assertiever zijn geworden, dat er regelmatig gevloekt en gescholden wordt op en om de velden en dat scheidsrechters – net als gezagsdragers buiten de sport – tegenwoordig minder als een vanzelfsprekende autoriteit worden bejegend. Dat wordt alom gezien als de voedingsbodem waarop excessen kunnen ontstaan.
- *Discriminatie*: clubs met veel allochtone spelers zeggen allemaal te maken te hebben met discriminatie. Zij geven aan het gevoel te hebben met veel vooroordelen tegemoet getreden te worden: 'Scheidsrechters en tegenstanders lijken al voor de wedstrijd op scherp te staan, soms horen we na afloop dat wij eigenlijk best meevallen.' Met name clubs met veel Marokkaanse, maar ook Turkse spelers, geven aan dat de vooroordelen verergerd zijn sinds het incident met Richard Nieuwenhuizen in Almere. Zo hoorden we van meerdere clubs terug dat veel scheidsrechters voor de wedstrijd aangeven dat er alleen Nederlands gesproken mag worden op het veld. Dit gebeurt volgens allochtone spelers op een toon die bij hen irritatie opwekt: 'Alsof wij bij voorbaat iets fout doen.' Ook toeschouwers maken zich ook met enige regelmaat schuldig aan discriminatie. 'Er zitten hier emotioneel beladen jongens. Als die worden geprovoceerd, kan de vlam in de pan slaan.'
- *Drugs/alcohol*: door verschillende respondenten wordt aangegeven dat het voorkomt dat spelers 's morgens tijdens een wedstrijd nog onder invloed zijn van de alcohol en/of drugs die zij de voorafgaande nacht tot zich hebben genomen. Hierdoor kunnen zij snel opgefokt raken en agressief reageren in het veld.

Specifieke aanleidingen

- *Beslissingen van de scheidsrechter*: (vermeend) dubieuze beslissingen of partijdigheid van scheidsrechters of grensrechters/vlagers vormen de meest voorkomende specifieke aanleiding voor geweld. Bij ongeveer de helft van de incidenten speelt dit mee: ofwel het vormt een directe aanleiding voor het geweld, ofwel het zorgt voor zoveel frustratie, dat geweld daarna sneller ontstaat.
- *Hard of gemeen spel van een tegenstander*: harde of gemene overtredingen kunnen een lont in het kruitvat steken, zeker als hier niet streng tegen wordt opgetreden door de scheidsrechter. Verschillende respondenten geven aan dat dit vooral speelt op lagere niveaus, waar uit onkunde of uit frustratie fysiek gespeeld wordt. Bij ongeveer een derde van de door ons onderzochte geweldsincidenten ging er een harde overtreding aan vooraf.
- *Verbaal geweld*: het uitschelden van een tegenstander dan wel verbaal geweld vanuit het publiek kan een reactie uitlokken en leiden tot een exces. Bij circa een derde van de incidenten vormde dit een belangrijke aanleiding.

3.5 Risicofactoren

Op hoofdlijnen zien we een verband tussen geweldsincidenten en een of meer van de volgende, vaak samenhangende, factoren. We maken onderscheid tussen club- en wedstrijdfactoren.

Clubfactoren

- *Sociaaleconomische status (ses) van het ledenbestand*
Problemen hangen sterk samen met de samenstelling van het ledenbestand: ‘Wij zitten hier in een keurige wijk met keurige leden. Dan zijn er dus weinig tot geen problemen. Daar hoeft je niet veel voor te doen.’ De meeste problemen komen voor bij clubs met relatief veel leden uit lage ses-wijken. Vaak gaat dat samen met een relatief groot aandeel allochtonen, maar dat is zeker niet altijd het geval. Risicoclubs – clubs die slecht bekendstaan omdat er regelmatig wat aan de hand is – zijn vrijwel altijd lage ses-clubs. Andersom zijn lage ses-clubs zeker niet altijd risicoclubs. Dat hangt samen met de hiernavolgende factoren.

- *Vitaliteit van de club*
Clubs met financiële, organisatorische en/of bestuurlijke problemen zijn vatbaarder voor geweldsincidenten. Juist deze clubs ontbreekt het vaak aan tijd en aandacht om heldere kaders voor gedrag te bepalen en daarop te handhaven. Dat maakt hen kwetsbaar:

'De wijze waarop wij als bestuursleden met elkaar omgaan, heeft direct invloed op de rest van de vereniging. Wij moeten het goede voorbeeld geven naar onze leden toe. Daarom stel ik dat de onderlinge relaties van onze leden worden verstoord door de bestuurlijke handelswijze onderling.'

Problemen vinden dus vooral plaats bij de minder vitale clubs, maar ook hier geldt weer dat dit niet altijd opgaat: geweldsincidenten zijn immers nooit helemaal uit te sluiten. Zo zijn er ook voorbeelden van clubs met een relatief 'moeilijk' ledenbestand (veel 'korte lontjes'), die het aantal geweldsincidenten door duidelijke kaders en een heldere aanpak weten te beperken.

- *Binding met de club*
Verschillende van de door ons bezochte verenigingen hebben slechte ervaringen met 'vriendenteams', die zich als team bij de club inschrijven en verder weinig tot geen binding met de club hebben. Ze komen alleen in het weekend een wedstrijd spelen en laten zich verder nauwelijks zien. Er wordt gesproken van 'een clubje in de club'. Het gevolg is dat deze teams zich nauwelijks laten sturen en zich weinig aantrekken van verenigingsregels en -kaders.

Wedstrijdfactoren

- *Derby's*: hierbij staat veel prestige op het spel en dat zorgt eerder voor frustratie bij spelers, trainers, leiders en toeschouwers.
- *Belang van de wedstrijd*: bij wedstrijden waar veel op het spel staat, bijvoorbeeld promotie- of degradatiewedstrijden, staan betrokkenen meer op scherp, waardoor een wedstrijd eerder uit de hand kan lopen.
- *Eerdere confrontaties*: op wedstrijden tussen elftallen of clubs die eerder problemen met elkaar hebben gehad, staat vooraf al meer spanning. Er hoeft dan maar iets kleins te gebeuren om de vlam in de pan te laten slaan.

Geweldsincidenten zijn vaak het gevolg van een combinatie van enkele van bovenvermelde risicofactoren en enkele van de in §3.4 opgetekende aanleidingen, zo maakt het hierna volgende voorbeeld ook duidelijk.

Beladen juniorenwedstrijd loopt uit de hand

De sfeer bij het duel tussen twee junioren A1-elftallen is vooraf al gespannen: het betreft een wedstrijd tussen de nummers 1 en 2 én de tegenstander is een club met een slechte naam. ‘Dat leeft hier toch. Om die reden kwamen er ook veel vrienden van onze spelers op af om te kijken.’ In de 3e minuut geeft een jongen van de uitclub bijna een trap in het gezicht van een speler van de thuisclub; naar indruk van betrokkenen bewust. Vervolgens ontstaat een grimmig duel op en soms over het randje. Een deel van het thuisteam gaat mee in het grove spel, een ander deel is angstig. In het veld wordt ook grof gescholden. De scheidsrechter neemt niet alles waar en treedt niet streng genoeg op (‘er is niet één kaart uitgedeeld in die wedstrijd’). In de 87e minuut barst de bom bij een tussenstand van 1-2. Wanneer een speler van de thuisclub grof wordt getackeld, geeft deze zijn tegenstander een duw, die daarop een vuistslag uitdeelt. Een wisselspeler van de thuisclub rent nu het veld in en slaat terug. De respondenten geven aan dat deze wisselspeler wel degene is van wie je dit kunt verwachten: ‘Het is er één met een kort lontje.’ Vervolgens rent een begeleider van het uitteam het veld in. Er ontstaat een gevecht tussen de twee, met daar omheen toeschouwers en diverse spelers. De begeleider van de uitclub slaat de wisselspeler knock-out. Daarna slaat hij een toeschouwer, die daar, naar later blijkt, een gebroken kaak aan overhoudt. Van beide kanten worden de ruziemakers uit elkaar gehaald door een paar mensen uit het publiek. Vooral een Turkse vader van een speler van het uitteam – naar verluidt tevens bestuurslid bij die club – speelt een belangrijke de-escalerende rol. Hij zorgt ervoor dat de spelers van de uitclub naar de kleedkamer gaan. De wedstrijd wordt niet uitgespeeld. Al met al duren de schermutselingen ongeveer drie minuten.

Aanpak en afhandeling

Excessen zijn nooit helemaal uit te sluiten. De vraag die in dit hoofdstuk centraal staat, is hoe er in de praktijk wordt gereageerd en gehandeld zodra zich een geweldsincident op of om het voetbalveld voordoet of heeft voorgedaan. Kortom: wie doet wat en waarom? Achtereenvolgens wordt ingegaan op de vier belangrijkste partijen voor wat betreft de aanpak en afhandeling van excessen: de voetbalclubs zelf (§4.1), de KNVB (§4.2), de politie (§4.3) en de gemeente (§4.4). Elke paragraaf start met een bespreking van bevindingen uit het verkennend vooronderzoek, waarna de resultaten uit ons praktijkonderzoek worden besproken.

4.1 Hoe reageren voetbalclubs zelf op geweldsincidenten?

4.1.1 Bevindingen vooronderzoek

Wat opvalt in de landelijke aanpak van geweldsincidenten, onder meer in het kader van het programma ‘Naar een veiliger sportklimaat’ (VSK), is dat er sterk wordt ingezet op preventie en op een goede tuchtrechtelijke afhandeling. Voor de stappen die daar tussenin liggen was lange tijd veel minder aandacht. Voor wat betreft de aanpak en afhandeling van incidenten benoemen de door ons bevroegde sleutelpersonen (zie bijlage 1) de volgende knelpunten:

- Er wordt door clubs vooral ad hoc gereageerd op incidenten: naar eigen inzicht, zonder duidelijke verantwoordelijkheidsverdeling en strategie. Het proces en de rolverdeling zijn onduidelijk: bij elk incident moeten de bond en vereniging het wiel opnieuw uitvinden.
- Voor clubs is het onduidelijk wanneer een incident al dan niet moet worden gemeld bij de KNVB en/of de politie. Het is onvoldoende duidelijk welke incidenten meldings- en/of aangiftewaardig zijn.
- Bij veel clubs ontbreekt het aan duidelijk beleid en heldere consequenties met betrekking tot verbaal en fysiek geweld. Veel misstanden worden oogluikend toegestaan door er niet tegen op te treden en deze niet te melden.

Dit zorgt ervoor dat voor leden en omstanders niet altijd duidelijk is waar de grens ligt.

- De sociale controle ligt bij verenigingen, maar sommige clubs redeneren nog te veel en te vaak dat elk lid er één is. Met het oog op contributiegelden en gemeentelijke subsidie-eisen zijn clubs minder snel geneigd zelf over te gaan tot royering van leden.
- Het vrijwilligerskarakter is binnen het amateurvoetbal een belangrijk knelpunt voor de kwaliteit en continuïteit van het verenigingskader en -beleid. Dit is een structureel knelpunt, dat doorwerkt op alle terreinen in de clubs, dus ook op het gebied van de aanpak van incidenten. Het zorgt ervoor dat weinig clubs hier gedegen werk van maken en dat relatief weinig trainers, leiders en scheidsrechters op sociaalpedagogisch gebied geschoold zijn. De vraag is dus gerechtvaardigd of de aanpak van geweld op en om de amateursportvelden kan worden overgelaten aan (de welwillendheid van) vrijwilligers in de sport.

4.1.2 Resultaten praktijkonderzoek DSP-groep

Beleid versus ad-hocbenadering

Slechts een kleine minderheid van de door ons bevroegde clubs geeft aan te beschikken over een protocol voor de afhandeling van incidenten. Het overgrote deel van de clubs, zowel de risico- als doorsneeclubs, reageert op basis van een ad-hocbenadering: 'De methode van handelen na een incident zou eigenlijk voor iedereen duidelijk moeten zijn. Er moet beleid voor komen, maar dat is lastig, omdat je het toch per keer moet bekijken. Want waar ligt de grens? Dat durf ik niet te zeggen' (doorsneeclub).

Sommige clubs hebben wel de intentie om afspraken te maken over de te volgen stappen. Vooral kort nadat een incident heeft plaatsgevonden, lijkt de urgentie voor duidelijke richtlijnen te worden gevoeld: 'We waren als club onvoldoende op de hoogte van calamiteiten, plannen en protocollen. Er was geen duidelijke taakverdeling op grond van vooraf gemaakte afspraken. Tegenwoordig staat er meer op papier' (risicoclub).

De clubs geven unaniem aan dat het in ieder geval goed zou zijn als duidelijk is wie wanneer welke betrokkenen moet informeren en wie er verantwoordelijk is voor het contact richting de andere betrokken club. Een protocol moet vooral praktisch van aard zijn, aldus de respondenten.

Rolverdeling en verantwoordelijkheden

In lijn met de ad-hocbenadering die binnen de meeste clubs wordt toegepast, ontbreekt het doorgaans aan vaste afspraken over de rolverdeling en verantwoordelijkheden bij de aanpak en afhandeling van incidenten. Soms zijn er wel afspraken, maar zijn die niet clubbreed gecommuniceerd en bekend. Een uitzondering:

‘Er zijn duidelijke lijnen uitgezet bij de jeugd over welke stappen te nemen bij een incident. Als de ouders iets merken of zien, gaan ze naar de jeugdleider. Die stapt vervolgens naar de jeugdcoördinator en die overlegt weer met de jeugdvoorzitter. Indien nodig wordt het vervolgens voorgelegd aan het dagelijks bestuur.’

De praktijk is nu dat directbetrokkenen – meestal scheidsrechter, trainer en leider – in geval van een heftig geweldsincident naar bevind van zaken handelen. Vaak is tevens een bestuurslid in de buurt of wordt het bestuur nog dezelfde dag op de hoogte gesteld. Bij ruim de helft van de clubs komt het bestuur kort na een geweldsincident samen om vervolgstappen te bepalen. Het bestuur buigt zich dan over de vraag of een incident al dan niet gemeld wordt bij de KNVB en welke eventuele andere vervolgstappen worden gezet.

De afhandeling van een incident lijkt het beste te verlopen bij de clubs waar een van de bestuursleden verantwoordelijk is voor de afhandeling. Zowel binnen de club als richting de KNVB wordt dan een eenduidig verhaal gecommuniceerd. Een beperkt aantal van de door ons bezochte clubs heeft hier intern afspraken over gemaakt.

Sanctionering door de clubs

Alle bevroegde clubs zeggen, ongeacht de straffen die de KNVB (zie §4.2) en/of de politie (zie §4.3) oplegt, in eerste instantie zelf ook consequenties aan ernstige incidenten van fysiek geweld te verbinden. Clubs geven aan in afwachting van de beslissing van de KNVB reeds actie te willen ondernemen. Daarnaast lijken clubs, na het incident met grensrechter Nieuwenhuizen, een zekere maatschappelijke druk te voelen om direct over te gaan tot actie en onmiddellijk leden of zelfs hele teams te schorsen.

Bij een grote meerderheid van de clubs buigt het bestuur zich over de straf-

maat. Een kleine minderheid van de clubs heeft hiervoor een speciale strafcommissie, die bijvoorbeeld bestaat uit een bestuurslid, de jeugdcoördinator en de leider van het betreffende team. De status van de strafcommissie is echter niet altijd duidelijk: 'Het is aan ons als bestuur om te bepalen of de strafcommissie wordt ingeschakeld. Bij ernstige incidenten, die om directe maatregelen vragen, delen we zelf straffen uit.' Het bestuur van de hier geciteerde risicoclub besloot een dag na een vechtpartij, waarbij eerste-elftalspelers hun eigen publiek/medeverenigingsleden aanvielen naar aanleiding van negatief en (vermeend) discriminerend commentaar over een 'domme rode kaart', om het gehele team met onmiddellijke ingang uit de competitie te halen.

Bij ongeveer een kwart van de clubs vindt een paar dagen na het incident een gesprek plaats tussen betrokkenen: bestuur, leden, normen-en-waardencommissie, scheidsrechter, leiders et cetera. Dit ervaren deze clubs als zeer constructief. De emoties en frustraties zijn dan wat bedaard en het geeft het bestuur de mogelijkheid zijn beslissingen toe te lichten.

Strafmaat

De consequenties worden meestal per incident bepaald; de clubs hanteren over het algemeen geen standaardstraffen. Slechts twee van de door ons onderzochte (doorsnee)clubs werken naar eigen zeggen wel met een standaard. Een van die clubs heeft een strafsysteem met sancties in vier gradaties: aanspreken op gedrag, een voorwaardelijke straf/schorsing, een onvoorwaardelijke straf/schorsing of een langdurige schorsing/royement. De club zal dit systeem over een halfjaar evalueren. De tweede club werkt met een kaartensysteem: betrokkenheid bij een incident kan een lid een gele, rode of zwarte kaart opleveren. Een gele kaart staat voor een afkoelingsperiode¹⁵ van drie weken, een rode kaart voor een afkoelingsperiode van een halfjaar en een zwarte kaart (die volgt na drie keer geel of één keer rood en daarna geel) voor een royement.

Bij ernstige incidenten geeft de meerderheid van de clubs aan over te gaan tot het schorsen en/of royeren van de bij het incident betrokken leden. Dit is een maatregel die over het algemeen niet wordt geschuwd: bij circa de helft van de door ons onderzochte excessen zijn een of meerdere betrokken leden per direct geroyeerd, dan wel geschorst in afwachting van de tuchtrechtelijke

¹⁵ Tijdens de afkoelingsperiode is de betreffende speler niet welkom op de club.

uitspraak. Bij twee clubs werd het gehele team geschorst, ook al gaf het verenigingsbestuur van een van die clubs aan dat de schuld primair bij de tegenpartij lag. Het schorsen van het hele team werd als onontkoombare maatregel gezien: 'Daarmee willen we laten zien dat ongewenst gedrag niet zonder consequenties blijft; naar buiten toe, maar vooral richting onze eigen leden.' Eén risicoclub geeft aan in het verleden te snel leden te hebben geroyeerd: 'De afgelopen twee jaar hebben we acht leden geroyeerd. We moeten niet onszelf onnodig gaan benadelen. Voorheen stuurden we een lid na een incident direct weg. Beter is echter om eerst af te wachten wie er schuldig is, voordat dergelijke maatregelen worden getroffen.'

Jeugdleden en ouders

Over de gehele linie lijkt er meer compassie te zijn voor jeugdleden die de fout in gaan. De meeste clubs zijn van mening dat jeugdleden een tweede kans verdienen.

Ouders die (verbaal) over de schreef gaan ten opzichte van trainers, coaches en scheidsrechters moeten volgens het merendeel van de clubs worden aangesproken door andere ouders, de leider of trainer, de scheidsrechter of een bestuurslid. Maar de drempel om ouders daadwerkelijk aan te spreken blijkt hoog: bij slechts drie clubs lijkt dit ook daadwerkelijk te gebeuren. In het afgelopen seizoen zijn bij deze clubs gemiddeld twee tot drie gesprekken gevoerd met ouders die zich verbaal misdroegen. Een van de clubs heeft een vader de toegang tot het park ontzegd vanwege het bedreigen van de trainer, maar: 'In de praktijk is dat lastig uitvoerbaar, omdat het om een openbaar complex gaat dat eigendom is van de gemeente.'

Contact met de tegenpartij

Ongeveer een kwart van de clubs zet zich actief in om een goed contact met de tegenpartij te onderhouden na een incident. Bestuursleden van deze clubs zoeken snel na het incident (telefonisch) contact met het bestuur van de andere club. Dit contact beoogt verschillende doelen: het aanbieden van excuses, het afstemmen van wat er precies gebeurd is ten behoeve van de tuchtaak en het overleggen over hoe wordt omgegaan met de media. Goed contact tussen beide clubs lijkt vaker voor te komen bij doorsneeclubs dan bij risicoclubs.

‘Compleet met een varken aan het spit’

Na een incident bij een bekerwedstrijd tussen de eerste elftallen van twee naburige dorpsclubs bellen de voorzitters met elkaar. Ze komen erop uit dat het leuk en goed zou zijn om een verzoeningswedstrijd te spelen, met na afloop een hapje en een drankje. De verzoeningswedstrijd vindt enkele weken later plaats en het wordt een sportieve en gezellige avond, waarbij ook de bij het incident betrokken personen aanwezig zijn: ‘Na afloop was er een geweldig feest, compleet met een varken aan het spit.’

Omgaan met de media

Na het incident met grensrechter Nieuwenhuizen is er vanuit de media meer aandacht voor incidenten in het amateurvoetbal. In de meeste gevallen beperkt de aandacht zich tot een of enkele berichten in de lokale of regionale media. Twee van de door ons bezochte clubs hadden te maken met landelijke media-aandacht. Bij deze clubs werd één bestuurslid aangewezen als contactpersoon voor de pers: ‘Van zaterdagavond tot en met maandagavond kreeg ik 151 telefoontjes van regionale zenders, landelijke en zelfs buitenlandse media’ (doorsneeclub). Een andere club geeft aan ‘te zijn ingehaald door de media’: ‘Het gevolg van de negatieve berichtgeving was dat de club is overspoeld met ernstige dreigberichten en zich onvoldoende kon concentreren op een juiste afhandeling van het incident’ (risicoclub). Clubs met een sterk bestuurlijk kader lijken beter in staat om met de (soms zeer negatieve) publiciteit om te gaan.

4.2 De rol van en ervaringen met de KNVB

4.2.1 De ‘aankpak Excessen’ van de KNVB

In het KNVB-actieplan *Tegen geweld, voor sportiviteit*, dat op 20 maart 2013 werd gelanceerd,¹⁶ beschrijft de KNVB een set aan nieuwe maatregelen om geweld op en om de voetbalvelden zo veel mogelijk te voorkomen en er adequaat tegen op te treden:

- het invoeren van een tijdstraf;
- het publiceren van gedragsregels;

¹⁶ KNVB (2013a).

- de invoering van het spelregelbewijs jeugdspelers;
- de lancering van een hulplijn voor noodgevallen;
- een cursus voor bewijs van sportief gedrag;
- het inzetten van extra waarnemers;
- actie tegen clubs die zich structureel niet weten te gedragen;
- het gebruik van de spelerspas;
- publicatie van tuchtuitspraken.

Daarnaast wordt ingezet op intensivering van de bestaande activiteiten. Daarbij gaat het in grote lijnen om de specifieke ‘aanpak Excessen’, die de KNVB sinds voorjaar 2011 hanteert. Deze aanpak is erop gericht om voetballers en teams die zich misdragen sneller en strenger te bestraffen. Binnen het tuchtrecht is hier de aparte noemer ‘excessen’ voor aangebracht, naast bijvoorbeeld ‘overtredingen’. De kernpunten van de ‘aanpak Excessen’ van de KNVB:

- De districten van de KNVB beschikken allen over een eigen, onafhankelijke tuchtcommissie, die in geval van excessen een mondeling onderzoek houdt en de strafmaat bepaalt. Het streven is om binnen twee weken een uitspraak te doen en een eventuele schorsing op te leggen. Dit lukt vaak wel, maar niet altijd, omdat men ook afhankelijk is van de medewerking van clubs en spelers.
- Voor excessieve overtredingen worden zwaardere sancties (langdurige of zelfs permanente schorsingen) opgelegd.
- Bij het beoordelen van overtredingen, richten de tuchtorganen zich op het afzonderlijke incident en eventuele recidive van individuele leden en/of teams. Ten behoeve van de zuiverheid worden overtredingen van andere teams van dezelfde vereniging niet meegewogen.
- Er wordt zo veel mogelijk individueel gestraft, opdat onschuldige spelers niet de dupe worden van het wangedrag van teamgenoten.
- Met de Lijst Landelijk Voetbalverbod (LLV) beschikt de KNVB over een ‘zwarte lijst’ voor ernstige overtreeders. De LLV is gekoppeld aan het kernsysteem (ledenbestand) van de KNVB. Zodra een lid op de LLV zich overschrijft, geeft het systeem automatisch een (fout)melding. Daarmee wordt de formele weg voor doorspelen bij een andere club afgesloten. De LLV is objectief, biedt voldoende afscherming van namen en is uitvoerig getoetst en goedgekeurd door het College Bescherming Persoonsgegevens (CBP). Het systeem werkt goed en de kosten zijn beperkt doordat het volledig geautomatiseerd is.
- Bij structurele problemen kan de KNVB artikel 33 toepassen: een regel die het mogelijk maakt teams en gehele verenigingen van competitiedeelname

uit te sluiten bij aanhoudend wangedrag. De bond is vooralsnog terughoudend met het toepassen van deze maatregel. Er gaan echter geluiden op om harder op te treden tegen probleemclubs.

- Voetbalclubs die regelmatig betrokken zijn bij incidenten, zijn bij de districten in beeld en worden nauwlettend gevolgd. De KNVB gaat met deze verenigingen in gesprek, met als insteek te onderzoeken of en hoe de wanordelijkheden kunnen worden bestreden.

4.2.2 Resultaten praktijkonderzoek DSP-groep

Meldingsbereidheid van de clubs

Het is bij alle clubs de scheidsrechter die – al dan niet in samenspraak met de leiders en aanvoerders – bepaalt of kaarten en incidenten op het wedstrijdformulier worden vermeld. Zowel van de risico- als doorsneeclubs geeft de overgrote meerderheid van de respondenten aan dat lang niet alles wordt gemeld. Het gaat dan vooral om de B-categorie, waar de wedstrijden doorgaans worden gefloten door clubscheidsrechters: ‘Op dat niveau wordt veel met de mantel der liefde bedekt.’ In de A-categorie worden de meeste kaarten en incidenten wel gemeld, omdat daar onafhankelijke KNVB-scheidsrechters fluiten. Er zijn echter veel meer club- dan KNVB-scheidsrechters actief¹⁷ en bovendien fluiten de clubscheidsrechters vaak meer wedstrijden.

Melden van kaarten

Het aantal gele en rode kaarten dat volgens de respondenten niet wordt vermeld op het wedstrijdformulier loopt uiteen van vier van de tien tot zelfs negen van de tien kaarten. Het merendeel van de clubs zegt duidelijk onderscheid te maken in kaarten die niet of juist altijd moeten worden gemeld bij de KNVB. Het gaat vooral om gele kaarten die zijn gemaakt tijdens een verder sportieve wedstrijd die niet worden gemeld. Dit gebeurt volgens de respondenten meestal in overleg met de tegenpartij. Het lijkt erop dat risicoclubs hier een minder strikt beleid in hanteren dan doorsneeclubs:

¹⁷ Er zijn circa 19.500 clubscheidsrechters tegen 6046 KNVB-scheidsrechters. Bron: KNVB (2013d).

‘In de lagere seniorenelftallen werden rode en gele kaarten negen van de tien keer niet ingevuld op het wedstrijdformulier. Het idee leefde dat dit het beste was voor de club. Nu [na intensief contact met de KNVB, red.] realiseren we ons dat juist het stilzwijgen van incidenten schadelijk is voor de club en geven we altijd direct de naam door van de bij het incident betrokken speler’ (risicoclub).

Melden van licht fysiek en verbaal geweld

In zijn algemeenheid zijn de clubs geneigd en gewend om hun eigen boontjes te doppen: ‘Zolang iets binnenshuis op te lossen is, wordt het niet gemeld bij de KNVB.’ Dit betekent dat lichte vormen van fysiek geweld en ook het meeste verbale geweld (met uitzondering van ernstige bedreigingen) de KNVB vrijwel nooit bereiken. De clubs zien dit als hun eigen verantwoordelijkheid.

Melden van extreem fysiek geweld

Vrijwel alle bestuursleden zijn van mening dat ernstige excessen altijd moeten worden gemeld bij de KNVB. Naar eigen zeggen gebeurt dat in de regel ook. Slechts een kleine minderheid geeft aan bewust incidenten te verzwijgen, nu of in het verleden: ‘Bij incidenten zijn we in het verleden niet altijd voldoende transparant geweest en hebben we wel geprobeerd om dingen te verdoezelen. Met het bestuur is hierover gesproken om er zodoende van te leren voor een volgende keer’ (risicoclub).

De praktijk wijst echter anders uit: van de door ons onderzochte fysieke excessen is bijna een derde niet of pas later bij de KNVB terechtgekomen. Het gaat onder meer om ernstige vormen van fysiek geweld, zoals een massaal gevecht tussen twee teams waarbij een van de begeleiders knock-out wordt geslagen. Zelfs van het incident rond grensrechter Richard Nieuwenhuizen werd pas melding gemaakt toen hij in het ziekenhuis terechtkwam.

‘Geen van allen wilden we trammelant’

Direct na de gewelddadigheden tijdens het niet uitgespeelde duel zijn de betrokkenen van beide juniorenteams en de clubscheidsrechter het erover eens dat ‘dit nooit had mogen gebeuren’. Gezamenlijk wordt besloten de wedstrijd niet meer uit te spelen en niets te melden bij de KNVB. ‘Want je komt er toch niet uit en geen van allen wilden we trammelant. Niets melden scheelt veel tijd, gedoe en boetes.’ Niemand van het bestuur is op de hoogte van deze handelswijze, maar als het bestuur er later die middag van hoort, besluit het ook om het erbij te laten, vanuit dezelfde motieven: ‘Achteraf was het beter geweest om het excessennummer te bellen.’ Vanuit een gevoel van onrecht stuurt de trainer van de thuisclub een dag later echter toch, op eigen initiatief, een mail naar de KNVB: ‘Achteraf gezien had ik het bestuur daarover moeten inlichten.’ Op die manier komt de zaak aan het rollen. Het bestuur besluit daarop de tuchtzaak af te wachten. Intussen neemt het bestuur enkele dagen na het excessen en in samenspraak met de scheidsrechter, technisch jeugdcoördinator en de trainer wel het besluit om de bij het incident betrokken wisselspeler ‘hangende de tuchtzaak’ te schorsen; gedurende deze periode is hij ook niet welkom op de club.

Redenen voor niet melden

Een belangrijke reden voor het niet melden van kaarten en incidenten is volgens alle respondenten de (soms hoge) boetes die de KNVB oplegt aan de clubs en het ‘gedoe’ dat volgt op een melding: ‘Eigenlijk zou je standaard het excessennummer moeten bellen, maar dat blijft toch een afweging. De drempel om te melden is hoog. Het kost namelijk altijd veel tijd en geld. Daar zit je niet op te wachten’ (doorsneeclub). Bovendien zijn veel spelers van mening dat je gedurende een wedstrijd gestraft mag worden voor een overtreding, maar dat het je daarna financieel niet mag achtervolgen: ‘We voetballen voor ons plezier.’

Wat ook meespeelt is dat clubs het idee hebben dat ze ‘gezocht’ of gestraft worden voor zaken die buiten hun beïnvloedingsgebied ligt: ‘We hebben alles gedaan wat binnen onze macht ligt, maar toch hebben we een boete opgelegd gekregen. Dat frustrert en voelt onrechtvaardig.’ De KNVB verhaalt boetes standaard op de club, het is aan de club om deze boetes eventueel door te berekenen aan betrokkenen. Vrijwel alle clubs doen dat ook, hoewel dat niet altijd

makkelijk is. In lijn daarmee geeft een van de risicoclubs aan incidenten waarbij geen leden betrokken zijn, maar supporters of ouders, nooit te melden bij de bond. Eén doorsneeclub maakt onderscheid tussen het type overtredingen: 'Commentaar op de wedstrijdleiding is altijd voor rekening van een speler zelf. Een harde overtreding die in het belang van het team is, komt voor rekening van de club. Dit in overleg met de trainer of leider. Spelers die vaak over de schreef gaan, betalen alle boetes zelf.'

Kortom: de meeste gele en rode kaarten en ook een deel van de excessen wordt door de clubs niet bij de KNVB gemeld om administratieve rompslomp en mogelijke problemen en boetes te voorkomen. District West II van de KNVB heeft veelgehoorde redenen voor het niet melden van wanordelijkheden geïnventariseerd.

Redenen voor het niet melden van wanordelijkheden bij de KNVB

- Door eerdere tuchtzaken is het rechtsgevoel aangetast/slechte ervaring.
- Straf voor geweld niet in verhouding tot straf voor eventuele administratieve nalatigheid.
- Opvragen dossier duurt lang of lukt soms helemaal niet.
- Uitstel verweer aanvragen lukt niet altijd.
- De termijn voor verweer is te kort.
- Straf voor de dader wordt niet (meer) bekendgemaakt bij het slachtoffer of zijn vereniging.
- Een aantal verenigings-scheidsrechters wil per definitie niets doorgeven aan de KNVB.
- Nare ervaring met (mondeling) overleg, slachtoffer werd bijvoorbeeld geconfronteerd met dader.
- De prikkel om te melden wordt weggenomen door hoge boetes.
- Na een melding komt de vereniging van het slachtoffer ook meteen in de beklagdenbank.
- Na een melding hebben de verenigingen zelf geen grip meer op de zaak.
- Onderling regelen hoeft niet per definitie slecht te zijn.
- Verenigingsstraffen moeten meer op maat worden gemaakt.
- Ongelijke gevallen moeten niet gelijk gestraft worden.
- Er zijn ook KNVB-scheidsrechters die niet altijd de kaarten opschrijven.

- De werkwijze van de beroepscommissie is niet goed; altijd bevestiging.
- Verzoek om mondeling onderzoek wordt niet altijd gehonoreerd.
- Na een melding dat verenigingen er samen zijn uitgekomen, wordt alsnog straf opgelegd.
- Te weinig focus op individuele straffen.
- Verenigingen zijn niet goed op de hoogte van de reglementen.
- Vereniging weet niet dat hun houding ten opzichte van wanordelijkheden van invloed op straf kan zijn.
- Slachtoffers moeten zich ook verdedigen tegenover de KNVB.
- De KNVB heeft zijn tuchtbeleid te veel gewijzigd de afgelopen jaren.
- De definitie van een collectieve overtreding is niet juist.

Bron: KNVB District West II (2013).

Procedure na melding

Wanneer een incident wordt gemeld bij de KNVB, hangt het af van de ernst van het incident of en hoe snel de KNVB een club benadert. Veel clubs geven aan niets van de KNVB te vernemen of slechts een standaardbrief te ontvangen. Soms krijgen de clubs een bericht dat niets met de melding kan worden gedaan. Een club geeft aan zich daardoor genegeerd te voelen door de bond: 'Het is geen aanmoediging om je als club in te zetten tegen misstanden.'

Als wel een procedure werd gestart door de KNVB, was dit meestal een verkorte procedure. Om in de eindfase van de competitie een eerlijker verloop te waarborgen, is vanaf 15 maart tot aan het eind van ieder seizoen de 'verkorte procedure tuchtzaken' van kracht. Alle rapporten en verklaringen moeten dan binnen één werkdag na de wedstrijd op het bondsbureau of districtskantoor aanwezig zijn. De tuchtcommissie doet daarna zo snel mogelijk uitspraak.¹⁸ De ervaringen met deze procedure zijn niet altijd even positief:

'De KNVB heeft de club schriftelijk gesommeerd de situatie uitgebreid uit te schrijven, plus verslaglegging van de leider en scheidsrechter. Dit moest in eerste instantie binnen twee dagen, zo niet, dan zouden conse-

¹⁸ KNVB (2013c).

quenties volgen. We zijn allemaal vrijwilligers, dus dit gaat gewoon niet. We hebben toen telefonisch om uitstel gevraagd en opens was dit geen probleem meer.'

Clubs met een hoog percentage allochtone leden hebben de indruk 'gezocht' te worden. Ze hebben het gevoel door de KNVB te worden gediscrimineerd. Bij hen bestaat het beeld dat zij altijd direct voor de tuchtcommissie moeten verschijnen als een van hun leden ongewenst gedrag heeft vertoond, maar dat als een van hun leden het slachtoffer is, ze het maar onderling moeten oplossen.

Zitting tuchtcommissie

De zitting bij de tuchtcommissie wordt door clubs als onprettig ervaren: 'Het is meer een verhoor dan een gehoor.' Betrokkenen voelen zich afgeschilderd als 'criminelen' en de gestelde vragen worden erg subjectief bevonden. 'Na het incident met grensrechter Nieuwenhuizen waait er een andere, strengere wind door de KNVB,' aldus een bestuurslid van een van de clubs.

Uitgesproken sancties

In de door ons onderzochte incidenten zijn verschillende sancties opgelegd door de KNVB, veelal in combinatie:

- *Schorsing* (acht keer): de periode waarvoor spelers zijn geschorst, loopt uiteen van één wedstrijd tot vijf jaar, met een gemiddelde van negentien maanden.
- *Royement* (een keer): in één geval besluit de KNVB een lid levenslang te schorsen.
- *Boete* (zes keer): in zes gevallen legt de KNVB een boete op aan de club, in hoogte variërend van €100 tot €600.
- *Puntenmindering* (twee keer): tweemaal besluit de KNVB competitiepunten af te trekken.
- *Opschorten van wedstrijden* (drie keer): de KNVB besluit in drie gevallen alle wedstrijden van het team op te schorten tot aan de uitspraak van de tuchtcommissie.
- *Uitstel van alle clubwedstrijden* (een keer): in één geval besluit de KNVB de competitiewedstrijden van alle teams van een club op te schorten, zolang het clubbestuur niet alle namen van bij een incident betrokken spelers heeft

doorgegeven. Het gevolg is dat één weekend alle wedstrijden stil liggen bij deze club.

- *Terreinontzegging* (een keer): één persoon wordt de toegang tot de club ontzegd. Wanneer de persoon in kwestie dit verbod negeert, is het handhaven van deze maatregel echter lastig uitvoerbaar, omdat noch de KNVB noch de politie iets doet wanneer zij hierover worden gecontacteerd.

Clubs verschillen van mening over de mate waarin een door de club zelf opgelegde sanctie meespeelt in de strafmaat van de KNVB. Ongeveer de helft van de clubs heeft het idee dat dit wel degelijk wordt meegewogen. Andere clubs geven echter aan zelf geen straf meer op te leggen, aangezien zij merken dat hun leden uiteindelijk toch zwaar gestraft worden door de KNVB.

4.3 De rol en inzet van de politie

4.3.1 Leren van de rol en inzet van de politie in andere (semi)publieke sectoren

De amateursport verschilt wezenlijk van andere (semi)publieke domeinen. Kenmerkend voor de sport is met name dat zij grotendeels draait op vrijwilligers en dat de activiteiten plaatsvinden in sportzalen en sportaccommodaties die een min of meer besloten karakter hebben. Toch kan worden geleerd van de rol en inzet van de politie in andere sectoren die te maken hebben met vormen van excessief geweld in het (semi)publieke domein, zoals het openbaar vervoer en het uitgaansleven. Daar zien we dat de politie verschillende rollen kan spelen: preventief, het herstellen van de openbare orde en het opnemen van een aangifte (mogelijk gevolgd door een opsporingsonderzoek). In het veldonderzoek hebben we aan onze respondenten de vraag gesteld in hoeverre deze rollen ook in de sport meer nadruk behoeven (zie §4.3.2). Vooruitlopend daarop gaan we hierna, op basis van de input uit het verkennend vooronderzoek, alvast kort in op de drie genoemde rollen.

Preventie

Van preventieve aanwezigheid van de politie rond sportvelden lijkt nauwelijks sprake. In uitgaansgebieden en in het openbaar vervoer ligt dit anders. In uitgaansgebieden is de politie regelmatig preventief aanwezig en worden afspra-

ken over preventie gemaakt met gemeentelijke handhavers, horecaondernemers en particuliere beveiligingsbedrijven die portiers leveren. Openbaarvervoersbedrijven hebben vaak eigen handhavers in dienst, die samenwerken met de politie.

Herstel openbare orde

Er kunnen in de (semi)publieke ruimte incidenten plaatsvinden waarbij de politie wordt ingeschakeld om te de-escaleren en de openbare orde te herstellen. Tijdens dergelijke incidenten kan het voorkomen dat de politie daders aanhoudt, een proces verbaal opmaakt of het houdt bij een vermaning. In uitgaansgebieden komt het regelmatig voor dat de politie aanwezig is en direct ingrijpt om de openbare orde te herstellen. Hierbij wordt de politie in veel gevallen ondersteund door cameratoezicht, waardoor ze snel op de juiste plek kan zijn. Op en om de sportvelden speelt de politie zelden deze rol. Dit ligt vooral aan de aard van de incidenten (kort maar krachtig), de onvoorspelbaarheid en afwezigheid van de politie op of rond sportparken. Bovendien is de sport, zoals eerder gesteld, gewend haar eigen boontjes te doppen.

Aangifte en eventueel opvolging

Een belangrijke taak van de politie is het opnemen van aangiften: na een aangifte kan de politie, in overleg met de officier van justitie, besluiten een opsporingsonderzoek te starten naar de strafbare feiten die hebben plaatsgevonden. Anders dan bijvoorbeeld bij een diefstal, heeft de politie doorgaans een aangifte van het slachtoffer nodig om actie te kunnen ondernemen na een geweldsincident. Bij een geweldsincident is het immers vooral het slachtoffer dat belangrijke vragen kan beantwoorden als: 'Was er opzet in het spel?', 'Deed het pijn?', 'Hoe keek de dader naar je?' Een vereniging kan wel aangifte doen namens het slachtoffer. Het slachtoffer kan dan als getuige worden opgeroepen. De vereniging staat op deze wijze achter het slachtoffer en hij voelt zich gesteund.

Er vindt geen aparte registratie plaats van aangiften over excessen op amateursportvelden. Deze registreert de politie onder de noemer 'openlijk geweld'. Een aangifte van een geweldsincident op de amateurvoetbalvelden wordt volgens de standaardprocedure afgedaan. Elk district heeft een portefeuillehouder geweld waaronder deze incidenten vallen.

Bij aangifte van incidenten op sportvelden zijn de aanknopingspunten voor onderzoek vaak beperkt, omdat de politie over het algemeen niet aanwezig is geweest bij het incident of kort daarna ter plekke was. Hierdoor heeft de politie geen kans gehad een eigen inschatting van (de ernst van) de situatie te maken en eventuele betrokkenen te spreken. Dat is bij geweldsincidenten in uitgaansgebieden vaak anders. Daar kunnen bovendien vaak camerabeelden worden gebruikt ter ondersteuning van een onderzoek. Tevens speelt mogelijk mee dat meer belang wordt gehecht aan de getuigenverklaringen van professionals. In de sport ontbreken die goeddeels.

Betrokkenen bij de politie geven aan dat zij zelden meldingen binnenkrijgen vanuit de sport. Overigens blijkt uit onderzoek van DSP-groep (Flight & Abraham, 2011) naar agressie en geweld tegen werknemers met een publieke taak, dat ook ambulancepersoneel en bestuurders in het openbaar vervoer die geconfronteerd worden met agressie en geweld, relatief weinig aangifte doen: in niet meer dan 17% van de gevallen wordt daar de politie ingeschakeld.

Verhouding tuchtrecht en strafrecht

Tucht- en strafrecht zijn gescheiden werelden. Tucht- en strafrechtelijk onderzoek vindt – in geval van excessen die bij zowel de bond als politie zijn gemeld – naast elkaar plaats. Soms worden in het kader van strafrechtelijk onderzoek wel gegevens opgevraagd bij de KNVB, maar niet structureel. Het gevolg is dat betrokkenen en getuigen soms dubbel worden bevraagd.

Het is wellicht mogelijk om afspraken te maken over een consequentere informatieoverdracht tussen de politie en de KNVB. Dit draagt ook bij aan dossiervorming. Het strafrecht kan het verlengde van het tuchtrecht zijn. Strafrecht is in principe gericht op individuele personen en de bewijslast is daarmee hoger dan de bewijslast in het tuchtrecht. Het tuchtrecht kan gevolgen aan een incident verbinden voor een heel team of de club.

4.3.2 Resultaten praktijkonderzoek DSP-groep

Bij de door ons onderzochte clubs en incidenten is de politie in ongeveer de helft van de gevallen op enige wijze betrokken geweest. Daarbij ging het om herstel van de openbare orde en/of om het doen van aangifte. Bij geen van de clubs in de onderzoeksgroep heeft de politie een preventieve rol. Hierna gaan

we nader in op de drie verschillende rollen van de politie in de praktijk van het amateurvoetbal. Daarbij geven we steeds aan in welke mate we elke rol terugzien, hoe de clubs hier tegen aankijken en wat de politie er zelf van vindt.

Preventie

Preventief gezien is er geen (grote) rol weggelegd voor de politie in het amateurvoetbal. ‘Blauw op het sportpark’ is niet aan de orde en volgens de meeste respondenten bij zowel de clubs als de politie ook niet wenselijk. ‘We lossen het liever binnen de club zelf op.’ Enkele betrokkenen bij de politie benadrukken dat in beginsel altijd de regels en ordemaatregelen van de clubs gelden. Als organisator van het amateurvoetbal draagt de KNVB daarnaast een belangrijke verantwoordelijkheid: hij moet de clubs monitoren en waar nodig streng optreden. Dat is een wezenlijk verschil met bijvoorbeeld het uitgaansleven, waar geen overkoepelende organisator is, hooguit een branchevereniging.

Ongeveer een derde van de onderzochte clubs heeft wel eens contact (gehad) met de wijkagent. Hier wordt vanuit de clubs verschillend tegen aangekeken. Circa de helft van de clubs acht enig contact met de wijkagent zinvol, omdat het de drempel verlaagt om contact op te nemen als er wat aan de hand is of als er vragen zijn. De andere clubs zien hier geen meerwaarde in: ‘Als het echt mis gaat of nodig is, weten we de politie wel te vinden.’

Herstel openbare orde

Het algemene beeld is dat de politie slechts bij hoge uitzondering wordt ingeschakeld door de clubs: ‘Bij kleine incidenten proberen we het eerst zelf op te lossen. De kans dat de situatie nog verder escaleert, wordt alleen maar groter wanneer er politie bij wordt gehaald.’ De politie wordt alleen gebeld ‘wanneer een situatie niet door de aanwezige vrijwilligers in de hand is te houden en echt uit de hand dreigt te lopen’. Bij circa een derde van de onderzochte excessen is dit gebeurd. Meestal neemt ‘iemand van de club’ (een aanwezig bestuurslid of de wedstrijdsecretaris) contact op met de politie, soms zijn er ook omstanders die – zonder overleg – de politie bellen.

Over het ingrijpen van de politie zijn de meeste clubs die hiermee te maken hebben gehad positief: ‘Ze waren snel ter plekke en hun aanwezigheid zorgde ervoor dat het weer snel rustig werd.’ Drie clubs geven aan de indruk te hebben

dat de politie na het breed uitgemeten incident met grensrechter Nieuwenhuizen meldingen serieus neemt.

Enkele clubs geven aan dat de communicatie met de politie niet optimaal was: 'Ze wisten niet precies wat de status van het incident was en kwamen daarom met veel kabaal aan bij de club. Dat had wel wat minder gemogen.' Bij een van de clubs duurde het verhoren van alle betrokken spelers op het clubterrein erg lang:

'Al die tijd was ook de tegenpartij nog aanwezig op de club. Er hoeft maar één malloot met een biertje op een speler van de tegenpartij in de kantine tegen te komen en het loopt echt uit de hand. Misschien had het horen van de verdachten beter op het politiebureau kunnen plaatsvinden.'

Aangifte

Verder wordt de politie ingeschakeld om aangifte te doen, maar de overgrote meerderheid van de clubs zegt dit verder over te laten aan de directbetrokkenen bij het incident: 'De afspraak was dat de jongen zelf naar de politie toe zou gaan, dit heeft hij nagelaten. Wij hebben ons er als club verder buiten gehouden. Dat is verder iets tussen de dader en het slachtoffer.'

Slechts een van de clubs in onze onderzoeksgroep deed afgelopen seizoen zelf aangifte; dit om eventuele schade en boetes te kunnen verhalen op de dader. Wel worden slachtoffers vanuit de club soms geadviseerd om aangifte te doen, maar in aansluiting op de ad-hocwerkwijze bij incidenten is dat doorgaans afhankelijk van wie er toevallig in de buurt is. Respondenten zijn het er over eens dat een incident in principe aangiftewaardig is als er sprake is van fysiek geweld met letsel tot gevolg.

Bij iets meer dan een derde van de onderzochte excessen is uiteindelijk aangifte gedaan door het slachtoffer. Redenen voor het niet doen van aangifte zijn: het willen voorkomen van tijdrovend 'gedoe', het willen voorkomen dat de situatie escaleert en angst voor represailles. 'Het is not done om aangifte te doen. We proberen om het met elkaar op te lossen. Iedereen kent elkaar en angst voor represailles speelt een rol bij het doen van aangifte' (risicoclub).

Tijdens de behandeling door de tuchtcommissie weet plotseling niemand zich nog wat te herinneren

Daags na het incident met Richard Nieuwenhuizen slaat een Marokkaanse speler van de thuisclub tijdens een vriendschappelijke wedstrijd de op het laatste moment opgetrommelde clubscheidsrechter. De licht ontvlambare speler, die het niet eens is met een beslissing van de scheidsrechter, wordt door zijn medespelers afgestopt, waardoor erger wordt voorkomen. De scheidsrechter maakt in eerste instantie melding van het incident bij de KNVB, maar tijdens de behandeling van de zaak door de tuchtcommissie weet 'plotseling' geen van de betrokkenen zich nog wat te herinneren. Een van de bestuursleden spreekt over vermoedens van ernstige bedreiging door de speler die de fout is in gegaan.

4.4 Rol van en verwachtingen ten aanzien van de gemeente

Het amateurvoetbal speelt zich doorgaans af op sportparken die gemeentelijk eigendom zijn en door de gemeente verhuurd worden aan de voetbalverenigingen. Vanuit die achtergrond zou de gemeente een gedeelde verantwoordelijkheid kunnen hebben of voelen voor hetgeen zich op de sportparken afspeelt.

4.4.1 Bevindingen vooronderzoek

Verschillende sleutelpersonen uit het vooronderzoek (zie bijlage 1) constateren dat de sport niet of nauwelijks deel uitmaakt van het integraal lokaal veiligheidsbeleid. Bij gemeenten en andere betrokken partijen bestaat onduidelijkheid over de invulling van de regierol op het gebied van geweld op sportvelden. Betreft het sport- of veiligheidsbeleid?¹⁹

In Nederland zijn enkele voorbeelden bekend van gemeenten die samen optrekken met de sport in de preventie en aanpak van geweld en misdragingen op en rond het veld. Zo werkt de gemeente Amsterdam samen met de KNVB in

19 8 januari 2013 – een maand na het noodlottig incident met grensrechter Richard Nieuwenhuizen – heeft de VNG op haar website een oproep geplaatst aan gemeenten om informatie te leveren over een goede invulling van de regierol van gemeenten op het gebied van geweld op sportvelden, VNG (2013).

het ondersteunen van zwakke voetbalverenigingen in district West I. Door ondertekening van het convenant ‘Samenwerken aan sportiviteit en respect’ verklaren deze verenigingen dat ze zich willen inzetten en ondersteuning accepteren. Voetbalverenigingen die het convenant niet tekenen, kunnen worden gekort op subsidies. Verder zijn er geen voorbeelden bekend van gemeenten die veiligheidsbeleid als subsidievoorwaarde voor sportverenigingen hanteren.

In de Rotterdamse deelgemeente IJsselmonde wordt, met gemeentelijke financiering, sinds een paar jaar een sportpedagoog van Rotterdam SportSupport ingezet om enkele risicoverenigingen te ondersteunen. De sportpedagoog brengt trainers en leiders pedagogische vaardigheden bij, begeleidt de clubs bij het aanspreken van leden op ongewenst gedrag en legt verbindingen met het jeugdnetwerk in de wijk. Uit een recente evaluatie van het Verwey-Jonker Instituut²⁰ blijkt dat deze aanpak effect sorteert: jeugdleden kennen de gedragsregels beter en hechten er meer waarde aan, ouders zijn meer betrokken en er is minder verloop in de clubs.

4.4.2 Resultaten praktijkonderzoek DSP-groep

De clubs in ons onderzoek hebben niet of nauwelijks contact met hun gemeente. Ze geven aan ook geen duidelijk beeld te hebben van de rol die de gemeente zou kunnen spelen. Dit wordt onderschreven door de gemeenteambtenaren die we hebben gesproken. Eén gemeente geeft aan dat voetbalclubs een goede vindplaats kunnen vormen voor risicjongeren. In het kader van de transitie jeugdzorg zou er meer aandacht kunnen en misschien wel moeten komen voor de ondersteuning van dergelijke clubs in de begeleiding van dergelijke jongeren.

Slechts twee van de bevroegde clubs geven aan regelmatig contact met de gemeente te onderhouden. Dit gaat meestal over het organiseren van een evenement. Het contact loopt in dat geval via de veiligheidscoördinator van de gemeente. In één geval nam de wethouder sport contact op met de voorzitter van een club naar aanleiding van een ernstig incident bij de club, met de vraag of hij iets voor hen kon betekenen. De club heeft uiteindelijk geen gebruik hoeven maken van zijn aanbod, maar heeft het contact als zeer prettig ervaren. De clubs maken ook weinig tot geen gebruik van gemeentelijke sportondersteuningsorganisaties. Veel clubs blijken niet op de hoogte van de ondersteuningsmogelijkheden die dergelijke organisaties hun kunnen bieden.

²⁰ Hermens & Gilsing (2013).

Preventief beleid

Wat wordt er gedaan om geweld op en om de sportvelden in het algemeen en op de voetbalvelden in het bijzonder te voorkomen? In dit hoofdstuk zoeken we naar een antwoord op die centrale vraag. Daartoe kijken we in §5.1 eerst naar preventieve programma's en acties die de afgelopen jaren op landelijk niveau zijn ingezet. Vervolgens gaan we in op maatregelen die we op lokaal en clubniveau hebben teruggezien in ons praktijkonderzoek. Daarbij gaat het achtereenvolgens om:

- sturen op samenstelling ledenbestand (§5.2);
- aandacht voor gedragsregels en omgangsvormen (§5.3);
- inzet van trainers en leiders als rolmodellen en cultuurbewakers (§5.4);
- bevorderen van een sportief verloop van wedstrijden (§5.5);
- samenwerking met ketenpartners in de wijk (§5.6).

5.1 Landelijke preventieve programma's, acties en maatregelen

De focus in de aanpak van excessen in de sport heeft de afgelopen jaren gelegen op preventief vlak. Van 2009 tot 2011 vond het programma 'Samen voor Sportiviteit en Respect' (SSR) plaats, dat in 2012 werd opgevolgd door het vijfjarige programma 'Naar een Veiliger Sportklimaat (VSK). De KNVB was en is een van de voortrekkers in deze programma's. In het verlengde hiervan, en mede naar aanleiding van de tragische gebeurtenis rond grensrechter Richard Nieuwenhuizen, heeft de KNVB op 20 maart 2013 het actieplan 'Tegen geweld, voor sportiviteit' gelanceerd.

Samen voor Sportiviteit en Respect (SSR)

In SSR werkten elf sportbonden en NOC*NSF samen, met de voetbal- en hockeybond als trekkers. Inzet van het programma was om de trend van verharding en verruwing in de sport te doorbreken en om te buigen naar normaal en ple-

zierig omgaan met elkaar. Daartoe is met een aantal pilotverenigingen werk gemaakt van gedragsregels, werving en opleiding van scheidsrechters, campagneachtige activiteiten en een consequentere toepassing van sancties (met name waarschuwingen).²¹

Naar een Veiliger Sportklimaat (VSK)

Doel van VSK is om gewenst gedrag te stimuleren en ongewenst gedrag in en rondom sport aan te pakken. Het programma wordt uitgevoerd door 31 sportbonden en NOC*NSF en heeft de steun van het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, het ministerie van Veiligheid en Justitie, de Vereniging Nederlandse Gemeenten en de Maatschappelijke Ondernemers Groep.

Tegen geweld, voor sportiviteit

In aansluiting op VSK introduceerde de KNVB in maart 2013 het voetbalspecifieke actieplan ‘Tegen geweld, voor sportiviteit’. Dit actieplan beschrijft een set nieuwe maatregelen, evenals de intensivering van een aantal bestaande activiteiten.²² Enerzijds zet de KNVB in op het zwaar en direct straffen van degenen die de gestelde normen overtreden (repressief). Anderzijds zijn er preventieve en stimulerende acties, gericht op het ondersteunen van verenigingen om zelfstandig oplossingen te vinden en een veilig klimaat te creëren. De volgende preventieve maatregelen zijn in het actieplan opgenomen:

- Vanaf 1 juli 2013 gaat een gele kaart samen met een tijdstraf van 10 minuten. Dit geldt alleen voor wedstrijden uit de B-categorie²³ bij senioren en junioren.
- De KNVB vraagt verenigingen om gedragsregels – indien nog niet aanwezig – op te stellen en deze opvallend te publiceren.
- Invoering van een spelregelbewijs voor jeugdspelers (B-junioren); hiermee zet de KNVB in op meer inzicht in en begrip voor beslissingen van de scheidsrechter.

²¹ Lucassen e.a. (2012).

²² KNVB (2013a).

²³ De B-categorie beslaat ongeveer 75% van het totale amateurvoetbal.

- Inzet van extra waarnemers bij verenigingen die herhaaldelijk in de fout gaan.
- Extra ondersteuning en zwaardere straffen voor recidiverende verenigingen.
- Openbaarmaking van alle uitspraken van de tuchtcommissies.

Verder heeft de KNVB in 2013 op kleine schaal (200 verenigingen) de verenigingsbox 'Samen aan de slag met sportiviteit en respect' geïntroduceerd: een set hulpmiddelen om beleid te maken op het gebied van sportiviteit. Desgewenst kunnen clubs hier ondersteuning op maat bij krijgen. In het seizoen 2013-2014 wordt de toolbox verspreid onder nog eens 500 verenigingen.

Van de door ons bezochte verenigingen zijn of worden er vier door de KNVB ondersteund met betrekking tot het onderwerp sportiviteit en respect. Het gaat hierbij om één risico- en drie doorsneeclubs. Ze krijgen advies en ondersteuning bij onder meer de organisatie en invulling van themabijeenkomsten in de club. Alle vier de clubs zijn positief over de geboden ondersteuning.

5.2 Sturen op samenstelling ledenbestand

In hoofdstuk 3 zagen we al dat de samenstelling van het ledenbestand veel invloed heeft op de mate waarin voetbalverenigingen worden geconfronteerd met problemen en geweld. De besturen van de meeste door ons bezochte clubs onderkennen dit ook: 'Hoe meer korte lontjes er in een team zitten, hoe groter de kans op ontploffing.' Veel respondenten hebben de indruk dat het vooral allochtone leden zijn die een kort lontje hebben, maar nader beschouwd, lijkt het vooral te gaan om mensen uit lagere sociaaleconomische milieus. Dat betekent natuurlijk niet dat elk lid woonachtig in een aandachtswijk over de schreef gaat, maar het maakt de kans wel groter (zie ook §3.5).

Zorgen voor voldoende zelfcorrigerend vermogen

De meeste verenigingsbestuurders geven aan dat ze niet veel invloed hebben op de samenstelling van het ledenbestand: 'Het is een afspiegeling van de wijk waarin je zit.' En: 'Soort zoekt soort. Mensen gaan naar een club waar ze al mensen kennen. Bepaalde groepen zul je hier niet zien. Die voelen zich hier niet thuis.'

Vier van de door ons bezochte risicoclubs proberen echter wel degelijk te sturen op de samenstelling van het ledenbestand. Ze willen toe naar een betere verhouding tussen ‘heethoofden’ en rustigere personen in hun club en binnen de teams: ‘We willen onze naam zuiveren. Dat lukt alleen als er voldoende zelf-corrigerend vermogen in een team aanwezig is. Twee heetgebakerde gastjes kun je wel opvangen, maar als het er zes of zeven zijn, wordt het lastig.’

Genoemde clubs passen verschillende beleidsmaatregelen toe om het aantal ‘korte lontjes’ in de club en binnen teams in te dammen:

- ‘Vanaf komend seizoen gaan we verplicht vrijwilligerswerk instellen voor ouders van jeugdleden. Wij verwachten dat hierdoor het aantal jeugdleden zal teruglopen en dat het vooral de ouders met weinig betrokkenheid zijn die gaan opzeggen. Dit maakt het mogelijk om daarna op gezonde wijze te groeien.’
- ‘We willen toe naar een 50:50 verhouding tussen autochtone en allochtone leden. Bij de toelating van nieuwe leden willen we hier rekening mee gaan houden.’
- ‘Voorheen meldden complete teams zich aan, maar dat doen we niet meer. Als bestuur willen we invloed hebben op de samenstelling van een team. Er moet een goede mix zijn en je wilt ook voorkomen dat een clubje in een club ontstaat.’
- ‘We gaan nieuwe leden screenen, onder andere door iemands oude club te bellen. Iemand die recent betrokken is geweest bij een incident zullen we het lidmaatschap weigeren.’

5.3 Aandacht voor gedragsregels en omgangsvormen

Ongeveer tweederde van de door ons bezochte clubs beschikt over gedragsregels die gelden voor spelende en niet-spelende leden, kaderleden, vrijwilligers, ouders en verzorgers. Er wordt ook wel gesproken over ‘huishoudelijk reglement’, ‘gedragsprotocol’ of ‘verenigingsregels’. Het valt op dat het met name enkele doorsneeclubs zijn die de geldende normen en waarden niet hebben vastgelegd. Als reden voeren zij aan dat *ongeschreven* regels in hun vereniging volstaan: ‘De noodzaak voor gedragsregels is bij ons niet aanwezig.’ En: ‘Bij ons voetbalt een bepaald type mensen, dat weet hoe ze zich behoren te gedragen.’

De inhoud van de gedragsregels verschilt van club tot club. Sommige verenigingen volstaan met enkele algemene uitgangspunten, andere verenigingen

beschikken over een uitgebreide opsomming van specifieke punten. Aspecten die overal terugkomen zijn:

- sportiviteit: openstaan voor alle groepen (ongeacht religie, huidskleur, seksuele voorkeur), het niet gebruiken en toepassen van geweld, discriminatie, grof taalgebruik et cetera;
- respect: voor tegenstanders, scheidsrechters, medespelers, andermans eigendommen et cetera;
- gezamenlijkheid: voldoen aan (betalings)verplichting, verrichten van vrijwilligerswerk et cetera.

Het gedragsreglement van een van de doorsneeclubs (uitsnede)

- We sporten met elkaar; sporten doe je samen, ook met de tegenstander.
- Leden onthouden zich van onbehoorlijk taalgebruik, verbaal en fysiek geweld en molestatie van derden binnen of buiten het veld.
- Discriminatie, schelden, grof taalgebruik, treiteren, pesten, irriteren of kwetsen van wie dan ook wordt niet geaccepteerd.
- Accepteer zonder tegenspreken het gezag van de scheidsrechter, teamleiders en bestuursleden.
- Er is respect voor andermans eigendommen.
- Leden behandelen materiaal, velden en gebouwen alsof het van henzelf is.
- Een lid spreekt zijn/haar medelid aan als deze de gedragsregels overtreedt.
- Overtredingen van de gedragsregels kunnen leiden tot sancties. Afhankelijk van de ernst van de overtreding zal het bestuur passende maatregelen nemen.
- Ieder lid dient zich te houden aan de aan hem/haar door de vereniging of door de KNVB opgelegde sanctie/strafmaat n.a.v. de door hem/haar gepleegde overtreding. De vereniging zal de door de KNVB opgelegde boetes en/of in rekening gebrachte kosten verhalen op het betreffende verenigingslid.
- Iedereen dient bereid te zijn om naar vermogen verenigingsstaken te verrichten.
- Leden voldoen op tijd de contributie via de verplichte automatische betalingsprocedure.

Een gedrags- of huishoudelijk reglement wordt gezien als een voorwaarde om misdragingen te kunnen benoemen en bestraffen: ‘Zo weten alle leden aan welke regels zij zich moeten houden en wat de consequentie is als de regels worden overtreden.’ Bij drie van de door ons bezochte clubs maken mogelijke strafmaatregelen onderdeel uit van het reglement. Zo werkt één doorsneevereniging met het eerder genoemde kaartensysteem (zie §4.1). Een andere vereniging legt leden die ongewenst gedrag vertonen een aantal uur verplicht vrijwilligerswerk op binnen de club. Welke strafmaat op welk gedrag volgt, wordt niet nader gespecificeerd: ‘Dat moet je per keer bekijken.’ En: ‘Het is moeilijk om regels te bedenken voor alles. Discriminatie en ziektes worden niet getolereerd, maar elk incident is toch anders.’

Communiceren over gedragsregels

Het opstellen van gedragsregels alleen is niet voldoende. Het gaat er natuurlijk om dat ze ook breed bekend zijn bij leden, ouders en andere betrokkenen. Daar blijkt het in veel gevallen aan te ontbreken. Het gros van de door ons bezochte verenigingen heeft het gedragsreglement weliswaar opgehangen in het clubhuis (soms in meerdere talen) en vaak is het reglement ook te vinden op de clubwebsite, maar veel meer wordt er vaak niet mee gedaan: ‘Ik denk eigenlijk niet dat het reglement algemeen bekend is bij onze leden.’

Iets minder dan de helft van de clubs geeft te kennen dat het gedragsreglement is opgenomen in het informatiepakket dat nieuwe leden ontvangen:

‘Nieuwe leden moeten weten waar ze voor tekenen. De boodschap moet zijn dat ze van harte welkom zijn, maar dat daar wel een aantal voorwaarden aan vastzitten. Als ze zich daar niet in kunnen vinden, horen ze niet bij onze vereniging thuis. Het is belangrijk dat dat van begin af aan duidelijk is.’

Voorwaarden die verenigingen stellen, liggen niet alleen op het vlak van goed en sportief gedrag, maar het gaat bijvoorbeeld ook om het tijdig betalen van contributie, het verplicht verrichten van vrijwilligerstaken, vervoer bij uitwedstrijden en het regelmatig aanwezig zijn van ouders langs de lijn. Veel problemen binnen de verenigingen lijken terug te voeren op onduidelijkheid over dergelijke zaken: ‘In het verleden werd hier heel makkelijk omgegaan met contributieachterstanden. Nu we daar strakker op toezien, krijgen we hele groepen over ons heen en wordt het uitgelegd als een allochtonenmaatregel.’

Twee risicoverenigingen in ons onderzoek sturen de gedragsregels niet alleen naar *nieuwe* leden, maar brengen het reglement voorafgaand aan elk seizoen onder de aandacht van *alle* leden via een algemene mailing (per e-mail). Een van deze clubs gaat nog een stap verder en laat leden (senioren) elk seizoen een ‘contract’ tekenen, waarin men aangeeft zich aan de regels te zullen houden en zich akkoord verklaart met eventuele sancties van de club zonder recht op contributieteruggave.

Ongeveer de helft van de in het onderzoek betrokken verenigingen zegt met enige regelmaat aandacht te besteden aan het thema ‘normen, waarden en gedragsregels’ tijdens bijeenkomsten voor ouders, leiders en/of trainers, maar de frequentie en intensiteit verschilt sterk. Meestal is het een onderwerp dat zijdelings ter sprake komt. Af en toe wordt er specifiek aandacht aan besteed, vaak naar aanleiding van incidenten. Zo vormden de gebeurtenissen rond Richard Nieuwenhuizen voor drie van de door ons bezochte clubs aanleiding om een speciale bijeenkomst te organiseren over normen en waarden, mondige spelers, omgangsvormen, ouders langs de lijn, respect voor de scheidsrechter en dergelijke. Twee andere verenigingen hadden ook plannen voor een soortgelijke clubbrede bijeenkomst, maar kwamen hier niet aan toe vanwege een tekort aan vrijwilligers.

Regelmatige en expliciete aandacht voor het thema

De meeste clubbestuurders zijn het erover eens dat regelmatige en expliciete aandacht voor het thema ‘waarden, normen en omgangsvormen’ geboden is, maar dat dit er in de praktijk nog wel eens bij inschiet. Het gaat erom dat het thema leeft binnen de vereniging en dat er over gesproken wordt en kan worden. Dat maakt de drempel om mensen op hun gedrag aan te spreken ook lager: ‘Nu wachten mensen nog te vaak op het ingrijpen van een bestuurslid, terwijl je er naartoe moet dat mensen elkaar gaan corrigeren op en rond het veld.’ En: ‘Je moet er naartoe dat teamleden en ouders zelf meer verantwoordelijkheid nemen door geweldplegers onder spelers en ouders aan te spreken op hun gedrag en ze de boodschap mee te geven: “dit gedrag pruimen wij niet!”’

Aandacht voor het thema is belangrijker dan de inhoud van de gedragsregels, zo wordt door enkele respondenten benadrukt. Twee (doorsnee)clubs zoeken het om die reden vooral in symbolische maatregelen en hebben daar naar eigen zeggen succes mee. Zij hebben naast het veld een groot bord met daarop ‘Respect’ geplaatst, laten de aanvoerders een band met diezelfde term dragen en

verspreiden via hun website en social media foto's hieromtrent: 'Alleen wijzen richting het Respect-bord is vaak al voldoende om erger te voorkomen als er in of om het veld iets mis dreigt te gaan.'

Enkele andere clubs besteden aandacht aan het thema door in het clubblad of op de website zichtbaar aandacht te besteden aan negatieve, maar vooral ook positieve voorbeelden:

'Spelers die over de schreef zijn gegaan [kaarten en boetes, red.], worden op de website gepubliceerd, zodat het voor alle leden zichtbaar is. Niemand wil op die lijst staan.'

'Onze club doet mee aan de Fair Play Award en staat voor de vijfde keer op rij in de top 5 van meest sportieve clubs. Aan de Fair Play Award doen 30 clubs mee. Dat moet je laten zien.'

'Elke maand wordt op de website de sportiefste speler of het sportiefste team van de week gekozen. Dat is natuurlijk subjectief, maar daarmee laat je zien wat de norm is.'

5.4 *Inzet van trainers en leiders als rolmodellen en cultuurbewakers*

'We hebben geïnvesteerd in trainers, want daar ligt de sleutel voor het tegengaan van agressie en geweld. Zij moeten spelers en ouders duidelijk maken welke tolerantiegrenzen er gelden. We hanteren daarom een aantal regels. Zo moeten trainers altijd bij het team blijven, bijvoorbeeld ook in de kleedkamer om vernielingen en diefstal te voorkomen. Als een speler te laat is en het team staat al op het veld, mag deze de kleedkamer niet meer in. En trainers worden geacht emoties bij verlies, maar ook bij winst te temperen. Centraal staat ook de visie dat scheidsrechters te allen tijde gesteund moeten worden, ook als deze "onterechte" beslissingen nemen. Het is aan trainers om dit uit te dragen naar spelers en publiek.'

Vrijwel alle respondenten benadrukken dat vooral de trainer en leider van een team een belangrijke preventieve rol hebben, aangezien zij het dichtst op het vuur zitten. 'Er zijn zat voorbeelden van teams waar het, door het wegvallen van iemand die groep in de hand had, negatiever in het veld wordt.'

De preventieve rol van trainers en leiders

Dat trainers en leiders belangrijk zijn om het op en om het veld leuk en sportief te houden wordt dus breed onderschreven, maar hoe wordt in de praktijk invulling gegeven aan die taak? De respondenten geven aan dat trainers en leiders in de eerste plaats zelf het goede voorbeeld moeten geven: 'Je ziet regelmatig trainers die zelf als een dolle tekeergaan langs de lijn. Dan moet je niet gek opkijken als spelers dat overnemen, want dat is dan kennelijk de norm.'

Daarnaast is het aan trainers en leiders om aan te geven wat wel en niet wordt getolereerd en om in te grijpen en te corrigeren als gestelde normen worden overschreden. Zo wordt tijdens een van de bezochte wedstrijden een jeugdspeler van een E-team direct gewisseld en erop aangesproken als hij een natrappende beweging maakt. Desbetreffende jeugdtrainer/-coach zegt hier later over:

'Je moet de kinderen hier heel kort houden. Elkaar positief coachen, luisteren als de trainer wat uitlegt, geen opzettelijke overtredingen maken. Dat soort dingen moet je ze nu meegeven. Als ze een jaar of 13, 14 zijn, is het te laat. Daar moet je dan ook streng op coachen. Onze aanvoerder begon vandaag bijvoorbeeld als wissel, omdat hij niet luisterde naar de uitleg van de assistent-trainer.'

Meer trainers en leiders geven aan met enige regelmaat preventief te wisselen: 'Je ziet het vaak aankomen. Dan haal je zo iemand van het veld om erger te voorkomen.' Het is wel zaak hier consequent mee om te gaan en zonder aanzien des persoons: 'De praktijk is dat de talentvolle spelers in een team vaak veel meer kunnen maken bij hun trainer dan minder belangrijke spelers. Daarmee geef je natuurlijk een heel slecht signaal af.'

Ook kunnen trainers en leiders een rol spelen in het tot de orde roepen van al te aanwezige toeschouwers of ouders langs de lijn: 'Iedereen kan daar wat van zeggen, maar veel mensen doen dat toch niet zo gauw. Als trainer of leider ken je bijvoorbeeld ouders vaak al en stap je makkelijker op ze af. Het wordt ook eerder gepikt omdat je een functie hebt.'

De juiste man of vrouw voor de groep

Het is sterk afhankelijk van de persoon van de trainer/leider of en hoe hij de rol als voorbeeld en cultuurbewaker invult. Een rustige en beheerste trainer of leider met goede sociaalpedagogische vaardigheden heeft de voorkeur, maar hier wordt nauwelijks op gestuurd binnen de verenigingen: 'Je hebt over het algemeen weinig te kiezen, want je bent al blij als iemand het wil doen.' Een paar verenigingsbesturen geven aan in het verleden wel eens een persoon te hebben geweigerd als trainer of leider: 'We willen voorkomen dat agressieve mensen langs het veld staan.' Maar de inschatting vooraf zegt niet altijd alles: 'Soms blijken hele rustige mensen op het veld hele andere personen. Dan zie je ze echt veranderen door de emotie van de sport.'

Instrueren en trainen van trainers en leiders

Hoe om te gaan met agressieve spelers op het veld en al te fanatieke ouders? Welk gedrag van spelers en ouders wordt wel/niet getolereerd? Wanneer grijp je in? Hoe ga je daar vervolgens mee om? Verschillende respondenten geven aan dat het belangrijk is om hier goede afspraken over te maken. Juist omdat trainers en leiders zo'n cruciale rol spelen, dienen zij goed te worden geïnstrueerd en te weten wat er van ze verwacht wordt. Binnen veruit de meeste door ons bezochte verenigingen blijft dit echter impliciet. Aangenomen wordt, dat trainers en leiders bekend zijn met de binnen de club geldende waarden en normen en daar naar bevind van zaken naar handelen. Maar het algemene beeld is dat dit tot verschillen in aanpak tussen trainers en leiders leidt: 'Ieder heeft eigen grenzen: de een vindt dat je niets tegen een scheidsrechter mag zeggen, de ander is daar minder strak in.' En: 'De ene trainer geeft een schorsing van twee wedstrijden als een speler zich verbaal misdraagt, de ander zegt, bij wijze van spreken, "foei".'

Vier van de in het onderzoek betrokken verenigingen maken expliciet werk van het instrueren en begeleiden van trainers en coaches. Zij informeren hen over het beleid van de club hieromtrent. In het kort: altijd rustig blijven, het goede voorbeeld geven en ingrijpen als het uit de hand dreigt te lopen. Ook worden af en toe trainers- en leidersbijeenkomsten georganiseerd om onderling ervaringen uit te wisselen. Door het met elkaar te hebben over concrete cases en voorbeelden ontstaat langzamerhand een gezamenlijke en eenduidige lijn.

Een doorsneeclub:

‘Zo hebben we met elkaar afgesproken dat spelers die elkaar op de training uitschelden één wedstrijd niet worden opgesteld. Afgelopen seizoen is deze regel bij drie spelers toegepast. Twee daarvan, een tweeling, waren jeugdspelers. De ouders van deze jongens waren het niet eens met de straf en hebben uit onvrede het lidmaatschap van hun zoons opgezegd. Dat moet dan maar, want we trekken één lijn.’

Een risicoclub:

‘Wij hebben vorig jaar een werkgroep van zes vrijwilligers ingesteld. Zij observeren trainers en leiders om hen te adviseren hoe beter om te gaan met de spelers en hoe incidenten te voorkomen. Ook spreken de personen in deze werkgroep mensen op en langs het veld aan op ongewenst gedrag. Doordat ze regelmatig filmen, kunnen ze ook dingen laten zien.’

Mede als gevolg van het vrijwilligerskarakter binnen de sport zijn er maar weinig trainers, leiders en ook scheidsrechters op sociaalpedagogisch gebied geschoold. Aangegeven wordt dat zowel binnen de clubs als bij (de opleidingen en cursussen van) de KNVB de focus ligt op voetbaltechnische aspecten. Jeugdpsychiater Stolker noemt dat een gemiste kans:

‘Scheidsrechters en trainers kan geleerd worden wat ze kunnen doen om agressie te de-escaleren zodat het niet tot een gewelddadige uitbarsting komt. Het gaat om het verstandig reageren op signalen als irritatie, niet luisteren, provocerende taal, schreeuwen, dreigen et cetera. Hiervoor moet de trainer of scheidsrechter inzicht hebben in hun eigen emotionele reactie om zichzelf (enigszins) onder controle te houden. Als dit niet het geval is, is de kans op escalatie veel groter. Hoe eerder de vroege signalen van agressie herkend worden, hoe groter de kans op voorkomen van het geweld is. De trainer of scheidsrechter kan dan inschatten of hij de signalen van agressie kan negeren, de jongere aanspreekt of hulp inroept.’²⁴

5.5 Bevorderen van een sportief verloop van wedstrijden

‘Om te laten zien dat we concreet werk maken van sportiviteit en respect, laten al onze jeugdleiders sinds kort na elke wedstrijd een formulier invullen door de leider of trainer van de tegenpartij. Die geeft dan scores voor dingen als: op tijd aanwezig zijn, sportief gedrag ten opzichte van de tegenpartij en de scheidsrechter, het gedrag van ouders en het schoon achterlaten van de kleedkamer’ (voorzitter risicoclub).

Hoe kunnen verenigingen verder bevorderen dat wedstrijden sportief en in een goede sfeer verlopen? Bij de door ons bezochte verenigingen komen we diverse maatregelen tegen, die zijn onder te verdelen in vier categorieën: sfeerbevoorrende acties voorafgaand aan wedstrijden, begeleiding van spelers en scheidsrechters tussen veld en kleedkamer, betere scheidsrechters en inzet van jeugdige scheidsrechters.

Sfeerbevoorrende acties voorafgaand aan wedstrijden

Verschillende respondenten geven aan dat vooral allochtone teams zich vaak al bij voorbaat benadeeld c.q. gediscrimineerd voelen. Onbekend maakt onbemind. Veel problemen beginnen al voorafgaand aan de wedstrijd: uitspelende teams voelen zich niet welkom, de tegenstander wordt met argusogen bekeken et cetera. Bij de verenigingen in de onderzoeksgroep zien we verschillende acties om daar wat aan te doen en om wedstrijden in ieder geval positief te kunnen aanvangen:

- Vijf clubs zorgen ervoor dat op wedstrijddagen altijd een bestuurslid aanwezig is om uitspelende teams te ontvangen en als aanspreekpunt te fungeren bij vragen en problemen. ‘We heten teams bij aankomst persoonlijk welkom en bieden de leiders een kop koffie aan. Daarmee geven we het signaal af dat ze erbij horen. Dat werkt, want dan begin je al beter.’
- ‘We verplichten onze teams om altijd ruim op tijd aanwezig te zijn, zodat ze vooraf kunnen kennismaken met de tegenpartij, de begeleiding en de scheidsrechter. Dit vanuit de idee dat wanneer je elkaar kent, de wedstrijd prettiger verloopt.’

- ‘De trainers en aanvoerder van onze thuisspelende teams nemen de belangrijkste gedragsregels, die hier op de club gelden, kort voor de wedstrijd even door met de trainers en aanvoerder van de tegenstander. Dan gaat het bijvoorbeeld om het wisselen van gefrustreerde spelers en het tot de orde roepen van eigen toeschouwers die zich misdragen.’
- Twee clubs verplichten spelers, trainers en leiders om alle mensen van de tegenpartij voorafgaand aan iedere wedstrijd een hand te geven.

Begeleiding van spelers en scheidsrechters tussen veld en kleedkamer

Sport gaat gepaard met emotie: bij spelers, bij trainers en leiders, bij toeschouwers. De ervaring is dat een deel van de incidenten ontstaat en plaatsvindt buiten het veld (zie hoofdstuk 3). Daar worden scheidsrechters of gefrustreerde spelers geconfronteerd met elkaar of met opmerkingen uit het publiek, waarna de vlam in de pan kan slaan. Om die reden is het bij twee van de verenigingen uit het onderzoek gangbaar om spelers en scheidsrechters bij het verlaten van het veld altijd te laten begeleiden: ‘Dat doen we puur preventief. Het zorgt ervoor dat je iemand kan beschermen, tegen toeschouwers, maar vooral ook tegen zichzelf.’ Eén risicoclub gaat nog een stap verder: ‘Wij hebben binnen de vereniging veiligheidsfunctionarissen aangesteld, die spelers en scheidsrechters begeleiden tussen kleedkamer en veld. Daarvoor zijn ook gekleurde kettingen geplaatst.’

Een andere risicoclub laat weten er vanuit preventief oogpunt voor te zorgen dat de kleedkamers van teams die elkaar treffen, uit elkaar zijn gelegen.

In een wedstrijd met 3 rode kaarten wordt een gefrustreerde speler van de thuisclub op advies van de scheidsrechter gewisseld. Hij loopt alleen naar het clubhuis en krijgt op het terras woorden met het eigen publiek. Er ontstaat ruzie, waarna circa acht medespelers tijdens de wedstrijd van het veld afrennen om hun ploeggenoot te hulp te schieten. Drie mannen en een vrouw worden geschopt en geslagen.

Betere scheidsrechters

Clubscheidsrechters vormen bijna per definitie een bron van irritatie, omdat ze de schijn tegen hebben. Om die irritatiebron in te dammen verzoeken twee van de door ons bezochte risicoclubs regelmatig om de inzet van KNVB-scheidsrechters, ook bij wedstrijden van de B-categorie. De kosten zijn voor de club of worden gedeeld met het uit spelende team. Vooral bij beladen wedstrijden biedt dit uitkomst. Een alternatief is de KNVB te vragen een waarnemer of rapporteur te sturen bij risicowedstrijden: 'Onze ervaring is dat het gedrag van spelers en toeschouwers in positieve zin verandert als ze weten dat er een KNVB-rapporteur of -waarnemer op bezoek is. Soms zeggen we dat gewoon.'

Eén risicoclub geeft aan jeugdleiders en ouders niet langer wedstrijden van hun eigen team of kind te laten fluiten: 'Zo neem je de schijn van partijdigheid weg. Mensen vinden het over het algemeen geen probleem om af en toe een andere wedstrijd te fluiten.'

Opvallend genoeg worden clubscheidsrechters zelden (intern) opgeleid of begeleid, met uitzondering van jeugdige scheidsrechters (zie verder). Hoe te fluiten en waar op te letten is dus doorgaans aan de vrijwillige scheidsrechters zelf. Bij een van de door ons bezochte verenigingen geldt de regel dat clubscheidsrechters in geval van misstanden het spel stilleggen en hun hand opsteken ten teken dat een bestuurslid moet komen om de situatie te beoordelen. Een andere club geeft clubscheidsrechters de tip mee om streng te beginnen en pas daarna, mits de wedstrijd het toelaat, minder streng te fluiten. Bij een derde vereniging zijn de clubscheidsrechters geïnstrueerd om geen enkele vorm van verbaal geweld te accepteren en hier direct tegen op te treden.

Inzet van jeugdige scheidsrechters

Steeds meer voetbalverenigingen maken gebruik van jeugdige scheidsrechters van 14-18 jaar, die jeugdwedstrijden fluiten. Het mes snijdt aan meer kanten: het bindt deze jongeren aan de vereniging, biedt een oplossing voor het tekort aan scheidsrechters en het is ook een manier om de spelregelkennis en het normbesef bij de jeugd te vergroten. De ervaring is dat jongeren die zelf fluiten, beslissingen van de scheidsrechter in hun eigen wedstrijden eerder accepteren en medespelers daarin ook meenemen. Bovendien krijgen jonge scheidsrechters vaak meer krediet van ouders langs de lijn: 'Ouders reageren minder vaak en fel op beslissingen van een jeugdscheidsrechter, wat de sfeer op en rond het veld ten goede komt.'

De jeugdige scheidsrechters kunnen bij de meeste clubs rekenen op enige scholing en begeleiding. Vaak is er een coördinator die hen af en toe coacht en waar zij met vragen terecht kunnen.

5.6 Samenwerking met ketenpartners in de wijk

In hoofdstuk 4 zijn een paar voorbeelden genoemd van de samenwerking van sportclubs met partners in de wijk. Deze positieve voorbeelden vinden nog niet op grote schaal navolging. Van de door ons bezochte voetbalverenigingen is er slechts één die aangeeft sinds kort, vanuit preventief oogpunt, contact te zoeken met de school van jeugdleden over wie zorgen bestaan. Verder werkt geen van de verenigingen vanuit preventief oogpunt op structurele basis samen met andere organisaties in de wijk, zoals politie, gemeente, scholen of jeugdhulpverlening. Daar worden drie redenen voor aangevoerd.

- 1 Het gros van de verenigingen ziet geen directe aanleiding voor samenwerkingsverbanden om geweldsproblemen te voorkomen: vanuit de meeste clubs worden slechts bij hoge uitzondering geconfronteerd met ongeregelde heden die ze niet zelf het hoofd kunnen bieden. Slechts voor een beperkt aantal (risico)clubs heeft een ketenaanpak meerwaarde.
- 2 Samenwerking kost altijd (extra) tijd. Een aantal clubs geeft aan dat wat meer contact en afstemming, met name in het jeugdnetwerk, misschien wel goed zou zijn, maar dat de vrijwilligers in de vereniging hun handen al vol hebben aan reguliere taken. Het komt er eenvoudigweg niet van.
- 3 Verschillende clubbesturen benadrukken dat voetbalverenigingen vooral moeten doen waar ze goed in zijn, namelijk trainingen en wedstrijden organiseren: 'Dat kunnen we prima zelf. Wij zijn er niet om moeilijke jongeren op te voeden. Dat is aan andere organisaties.' Twee verenigingen geven expliciet aan 'moeilijke jongeren' liever buiten de deur te houden, omdat het de club alleen maar problemen oplevert en de vrijwilligers hier niet voor toegerust zijn. Een van de door ons bezochte risicoverenigingen is wat dat betreft door schade en schande wijs geworden:

'In het verleden hebben we geparticipeerd in diverse projecten, zoals "Koppen Dicht, Voetballen" en "Jeugd met korte lontjes". Daarmee stelden we de club open voor probleemjongeren. Voor de wijk was dat positief, maar de problemen werden de club binnengehaald. Ondanks de

inzet van sociaalpedagogische vrijwilligers en externe begeleiding van jeugdwerkers, waren we niet bij machte om de jongens aan te pakken en aan te spreken op hun houding en gedrag. We hebben het onderschat. De kwaliteit van de jeugdwerkers schoot ook tekort; hun benadering was te soft. Er kwam steeds meer agressie binnen en buiten het veld. Het liep helemaal fout toen de begeleiding na een paar jaar ophield. Aan het eind van het seizoen 2010-2011 zagen we ons genoodzaakt om alle raddraaiers te verwijderen. Daardoor hielden we geen jeugdteam meer over. Met de kennis van nu waren we er niet aan begonnen. Het aanzien van de club is hier totaal door afgebroken.'

Verbetersuggesties vanuit de praktijk

Ontleend aan de literatuur, de gesprekken met sleutelpersonen en de interviews met clubs en andere betrokkenen in het praktijkonderzoek, presenteren we in dit hoofdstuk een aantal verbetersuggesties om excessen op en om het voetbalveld te beteugelen. Het gaat hierbij niet om het beïnvloeden van algemene maatschappelijke ontwikkelingen als verruwing, individualisering en zwakke opvoeding van kinderen, maar om verbetersuggesties die binnen de invloedssfeer van de betrokken partijen (clubs, KNVB, politie, gemeente) liggen. Verschillende van die verbetersuggesties zijn impliciet al in de voorgaande hoofdstukken aangestipt. Het gaat soms namelijk om zaken die we al bij enkele clubs zijn tegengekomen (*good practices*). Waar dat het geval is, volstaan we met een korte verwijzing. We maken in dit hoofdstuk onderscheid tussen preventieve (§6.1) en repressieve verbeterpunten (§6.2). Binnen deze twee categorieën geven we een opsomming van de punten die we zijn tegengekomen en hebben teruggehoord van de respondenten.

6.1 Verbeterpunten op preventief gebied

De sleutelpersonen in het verkennend onderzoek en respondenten in het veldonderzoek deden ons vele verbetersuggesties op het gebied van preventie aan de hand. Het gaat daarbij om zaken die geweldsincidenten kunnen helpen voorkomen. De verbetersuggesties hebben betrekking op de volgende aspecten:

- spelregels;
- arbitrage;
- informatie-uitwisseling tussen clubs;
- zelfcorrigerend vermogen;
- verenigingsondersteuning ‘van binnenuit’.

Spelregels

In het vooronderzoek constateerden wij dat Janssens, lector Sportbusiness Development aan de Hogeschool van Amsterdam, een lans brak voor het aanpassen van een aantal spelregels:²⁵

- Afschaffen van buitenspel en/of voordeelregel (in de B-categorie, red.), omdat de toepassing van die onduidelijke regels steeds terugkerende problemen geeft.
- Verplichte deling van kleedkamers door teams die elkaar in het veld ontmoeten, net zoals in het hockey.
- Invoeren van tijdstraffen om te de-escaleren.²⁶
- Een duidelijke, duale opzet van prestatieve en recreatieve competities, om onbegrip en botsingen te voorkomen tussen teams die primair spelen voor de punten dan wel het plezier.
- Aanpassing van de wedstrijdplanning: zondagochtendvroeg is het alcoholpercentage in het bloed bij sommige spelers nog onacceptabel hoog.²⁷

In het praktijkonderzoek hebben wij geen verbeteringsuggesties gehoord op het gebied van de spelregels. Wel hoorden we terug dat verschillend wordt aangekeken tegen de invoering van tijdstraffen. Een deel van de respondenten acht een korte afkoelingsperiode zinvol. Een ander deel is bang dat partijdige scheidsrechters hiermee een extra middel in handen krijgen een wedstrijd te beïnvloeden, waardoor juist meer frustratie kan ontstaan.

Arbitrage

Janssens²⁸ pleit voor een aantal maatregelen, gericht op verbetering van de arbitrage:

- Roulatie van clubscheidsrechters, zodat er niet overal (vermeende) thuisfluiters zijn, die bij voorbaat al de schijn tegen hebben.

25 Janssens (2012).

26 Vanaf het seizoen 2013-2014 wordt dit ingevoerd in de B-categorie: een gele kaart gaat dan gepaard met een tijdstraf van 10 minuten.

27 Een van de respondenten pleit voor het inzetten van een blaasstest bij spelers van wie het vermoeden bestaat dat ze nog onvoldoende nuchter zijn.

28 Janssens (2012).

- Afschaffen van grensrechters (in de B-categorie, red.), omdat die vaak partijdig zijn, dan wel de schijn tegen hebben en om die reden verbaal vaak van alles naar hun hoofd krijgen.²⁹
- Inzet van scheidsrechterscoaches in plaats van rapporteurs, ter morele steun en als klankbord.
- Scheidsrechters en clubs systematisch voorbereiden op en begeleiden bij risicowedstrijden, opdat ze zich ertegen kunnen wapenen.
- Zero tolerance bij commentaar op de wedstrijdleiding, om acceptatie van beslissingen vanzelfsprekender te maken en onrust in de kiem te kunnen smoren.
- Een verplichte scheidsrechterscursus voor junioren, om het respect voor het gezag van de scheidsrechter te bevorderen en de spelregelkennis op te krikken.

Ook uit het praktijkonderzoek blijkt dat discutabele beslissingen van een grens- of scheidsrechter kunnen bijdragen aan het ontstaan van excessen. Specifieke aandachtspunten hierbij zijn: voorkomen van (de schijn van) partijdigheid, vergroten van spelregelkennis, strenger handhaven van gedragsgrenzen en rekening houden met culturele verschillen. De respondenten geven de volgende verbetersuggesties mee:

- Het rouleren van clubscheids- en grensrechters door een regionale poule te creëren.
- Inzet van KNVB-scheidsrechter bij risicowedstrijden op alle niveaus, om op die manier de angel van vermeende partijdigheid weg te nemen. Door goede informatiedeling kan ruim van tevoren bepaald worden welke wedstrijden een verhoogd risico hebben. Dit kan ook als stimulans gebruikt worden voor het vermelden van incidenten op het wedstrijdformulier.
- Meer aandacht voor het opleiden van grens- en scheidsrechters is een veelgehoorde suggestie. In de jeugd kan hier al mee begonnen worden door spelers te stimuleren wedstrijden te fluiten, zodat ze kunnen ervaren wat het is om scheidsrechter te zijn. Naast het leren van de regels moet er veel aandacht zijn voor omgang met verschillende culturen. Dat is volgens veel respondenten nu eenmaal een gegeven bij voetbal en heeft invloed op hoe teams reageren in een wedstrijd en daarbuiten.

²⁹ In België wordt hier al mee geëxperimenteerd. De ervaringen zijn positief: het zorgt ervoor dat meer geaccepteerd wordt van de scheidsrechter, omdat deze ook niet alles kan waarnemen.

- Veel respondenten geven aan dat er strenger en sneller moet worden ingegrepen door scheidsrechters bij verbaal geweld. Ook dit zou in de opleiding voor scheidsrechters moeten worden meegenomen. Nu wordt er te veel toegelaten en worden soms tolerantiegrenzen van clubs overschreden: ‘Terwijl ik als voorzitter na afloop van een wedstrijd aan een speler uit stond te leggen dat zijn opmerkingen niet door de beugel kunnen, loopt de scheidsrechter voorbij en merkt op het niet zo erg te vinden en wel wat te kunnen hebben.’
- Strenger handhaven van de gedragsgrenzen in het betaald voetbal. Veel respondenten wijzen op de voorbeeldfunctie van spelers en trainers in het betaald voetbal. De wijze waarop zij op elkaar en richting de arbitrage reageren, wordt gekopieerd op amateurvelden.

Informatie-uitwisseling tussen clubs

Er is geen overleg tussen clubs, noch over ‘probleemteams’, noch over in- en uitstroom van leden: ‘Je weet dus niet wat je binnenhaalt.’ Zo kan iemand die bij de ene club geroyeerd is of zich daar onmogelijk heeft gemaakt, zich probleemloos aanmelden bij een andere club. Weliswaar zorgt de Lijst Landelijk Voetbalverbod (LLV) ervoor dat langdurig door de KNVB geschorste spelers zich niet bij een andere club kunnen aanmelden, maar de praktijk is dat een aanzienlijk deel van de probleemleden niet bij de KNVB geregistreerd staat. Deels komt dat doordat clubs niet alle incidenten melden: naar schatting komt circa een derde van de ernstige geweldsincidenten niet bij de KNVB terecht en lichte vergrijpen al helemaal niet (zie §4.2). Deels ook worden leden weggestuurd bij hun club vanwege andersoortig wangedrag, zoals het niet betalen van contributie (vaak) en het herhaaldelijk uiten van negatief commentaar. Volgens een aantal bestuursleden van de onderzochte clubs zou een registratie van geroyeerde leden aangemaakt moeten worden, waar een club een nieuw lid kan ‘toetsen’. Een andere optie is dat clubs in een regio hier onderling afspraken over maken. Ook zouden zij elkaar kunnen informeren wanneer teams die regelmatig voor overlast zorgen een andere club bezoeken. Op die manier kunnen de clubs in gezamenlijk overleg voorzorgsmaatregelen nemen.

Zelfcorrigerend vermogen

In §5.2 kwam naar voren dat veel clubs aangeven dat het belangrijk is om voldoende zelfcorrigerend vermogen te hebben binnen de club en binnen teams. Te veel ‘korte lontjes’ bij elkaar is vragen om problemen. Verschillende van de door ons bezochte clubs proberen hierin te sturen (zie §5.2), maar lopen daarbij ook tegen grenzen en vragen aan. Zo wordt door verschillende lage ses-clubs benadrukt dat het beter zou zijn om allochtone leden meer te spreiden over verschillende clubs. Men beseft dat dit een gevoelig punt is, maar de ervaring is nu dat veel ‘blanke’ clubs allochtone leden expliciet of impliciet weren. Hier zou door de KNVB tegen opgetreden moeten worden of in gestuurd moeten worden.

Verenigingsondersteuning ‘van binnenuit’

Enkele van onze sleutelpersonen in het vooronderzoek benadrukken dat de aanpak van excessen staat of valt met de kwaliteit en kracht van de verenigingsorganisatie. Zeker bij risicoclubs, die te maken hebben met probleemgroepen in het ledenbestand, loont het om hierin te investeren. Want, zoals jeugdpsychiater Stolker aangeeft:

‘Over het algemeen komt gewelddadigheid niet uit de lucht vallen. Jongens die zo agressief zijn, zijn dat vaak eerder geweest, meestal al vanaf de peutertijd. Deze kinderen hebben een grote kans zich te ontwikkelen tot plegers van ernstige, gewelddadige delicten. Ze zijn impulsief, vechten op het schoolplein en maken ruzie in het café. Ze voelen zich door de samenleving afgewezen, gedragen zich vijandig en trekken op met andere agressieve jongeren in “gangs” die elkaar opjuten om gewelddadig te worden. Dit speelt met name bij Marokkaanse jongeren, die relatief vaak bij geweldsincidenten betrokken zijn, een belangrijke rol. De jongeren vallen op tijdens het voetballen door hun agressieve gedrag dat ze misschien nog net in de hand weten te houden. Door een samenspel van omstandigheden waarbij de jongens het niet eens zijn met de beslissing – soms gesteund door publiek dat ze opjut – kunnen excessen ontstaan zoals afgelopen zondag [de dood van grensrechter Nieuwenhuizen, red.]’³⁰

Met steun van buitenaf dient juist bij de risicoclubs werk te worden gemaakt van een goed en gedegen pedagogisch beleid en klimaat, zo komt naar voren uit het vooronderzoek:

‘Je kunt overlastgevende leden, teams of clubs wel uitsluiten, maar daarmee verplaats je het probleem naar andere clubs of de buurt. Juist de sportvereniging kan een functie hebben in de resocialisatie van deze personen, door ze daar aan te spreken en in te zetten op ontsluiting van een netwerk rondom probleemclubs.’

Deze clubs moeten intensief, ‘liefst van binnenuit’, geholpen worden om in samenspraak met leden en ouders gedragsregels op te stellen, een duidelijke norm te stellen, overtreders hierop consequent aan te spreken, excessen steevast te melden bij de bond en ervoor te zorgen dat geschorste spelers ook daadwerkelijk worden geweerd. ‘Negeren van agressieve uitingen zorgt ervoor dat er een klimaat ontstaat waar agressie normaal lijkt.’

In het praktijkonderzoek constateren wij een grote diversiteit in de kwaliteit van het bestuur en het kader bij de clubs die wij bezochten. Sommige clubbesturen hebben een helder beeld van hoe leden zich moeten gedragen en nemen hier ook verantwoordelijkheid in door het opstellen, uitdragen en handhaven van gedragsregels en andere maatregelen om de sfeer rond wedstrijden te bevorderen (zie §5.3, §5.4 en §5.5). Andere besturen zitten hier minder bovenop en hebben bijvoorbeeld geen heldere tolerantiegrenzen: ‘We zijn al blij als we de normale dingen geregeld krijgen.’ Verschillende bestuursleden geven aan zich er bewust van te zijn dat hun club een belangrijke rol in de wijk vertegenwoordigt, maar dat ze het gevoel hebben ‘er alleen voor te staan’. Clubs krijgen te maken met gedrags- en geweldsproblemen die hun pet soms te boven gaan. Veelzeggend is de reactie van een van de risicoclubs, die in het verleden heeft geparticipeerd in diverse projecten voor probleemjongeren in de wijk: ‘Met de kennis van nu waren we er niet aan begonnen. Het aanzien van de club is hier totaal door afgebroken’ (zie ook §5.6).

De meeste risicoclubs willen dan ook graag ondersteund worden bij de aanpak van gedrag en preventie van geweld, maar ze weten niet precies hoe, en het mag ze zelf ook niet te veel tijd kosten. Er wordt onder meer gepleit voor meer aandacht voor het omgaan met moeilijk gedrag in trainersopleidingen. Ook bestaat behoefte aan praktische informatie over het betrekken en activeren van ouders.

6.2 Verbeterpunten op repressief vlak

Wat moet anders of beter op het moment dat zich een geweldsincident op of om het veld voordoet of heeft voorgedaan? De sleutelpersonen uit het vooronderzoek en de respondenten uit het praktijkonderzoek dragen een aantal verbeterpunten aan, geadresseerd aan de clubs zelf, de KNVB en de politie.

Verbeterpunten voor de clubs zelf in de aanpak en afhandeling van geweldsincidenten

- Geweldsexcessen komen niet vaak voor, maar juist daarom is het goed als binnen de club duidelijkheid bestaat hoe te handelen. Vrijwel alle door ons bevraagde clubbesturen zijn het hierover eens, maar in §4.1 zagen we dat een ad-hocbenadering overheerst. Clubs komen er niet aan toe om hier duidelijke afspraken over te maken. Juist omdat er geen directe aanleiding voor is, blijft het liggen. Ondersteuning in de vorm van een praktisch protocol zou clubs op weg kunnen helpen.
- Een idee dat door een voorzitter wordt geopperd, is een intern tuchtrechtstelsel voor jeugdleden. Dat zou beter werken dan tuchtrechtelijke sancties vanuit de KNVB. Clubs kennen hun jeugdleden vaak goed en kunnen passende straffen verzinnen voor jeugdleden die in de fout gaan. De KNVB zou hier wel een betrokken, adviserende rol bij moeten spelen.
- Een voorzitter oppert het idee om standaard een aantal weken na een exces, als de emoties tot bedaren zijn gekomen, bij elkaar te komen met alle betrokkenen om de gebeurtenissen te evalueren. Daar gaat een lerend effect vanuit.

Verbeterpunten voor de KNVB in de aanpak en afhandeling van geweldsincidenten

- Focus op ondersteuning in plaats van boetes. Bij veel clubs heeft de KNVB het imago van 'boetebond'. Hierdoor wordt een drempel opgeworpen om bij de bond aan te kloppen: 'De KNVB stuurt alleen waarnemers langs om ons te betrappen op fouten, nooit komen ze langs om eens te praten en te kijken wat er nu echt leeft op de club en mee te denken.' Verschillende risicoclubs hebben het gevoel onder een vergrootglas te liggen. Ze krijgen dan als club een straf, terwijl ze naar hun eigen idee alles binnen hun mogelijkheden hebben gedaan. Enerzijds zou de KNVB minder snel boetes moeten uitdelen en

anderzijds meer contact moeten zoeken met de (risico)clubs. Bij één risico-club is hier sinds kort een positieve start mee gemaakt: ‘Voorheen was het voor het gevoel “wij tegen zij”. Nu is er ondersteuning vanuit het idee dat we er samen – club en bond – onze schouders onder moeten zetten.’

- Volgens verschillende respondenten zou de meldingsbereidheid sterk vergroot kunnen worden als de KNVB standaard en binnen een redelijke termijn terug zou koppelen wat er met een melding is gebeurd. Dat geldt ook of juist voor meldingen over discriminatie; het wordt door de slachtoffers soms als extra discriminatie gevoeld als hier geen opvolging aan wordt gegeven.
- Meer transparantie en eenduidigheid in straffen. Veel clubs hebben een gevoel van willekeur bij de straffen die de tuchtcommissies opleggen. De straffen moeten helder en vooral eenduidig zijn: ‘Er wordt een bandbreedte gehanteerd, waardoor eenzelfde vergrijp soms verschillend wordt bestraft. Het verschil is soms wel zeven wedstrijden schorsing.’
- Het zou helpen als de tuchtcommissies meer nadruk zouden leggen op horen en uitwisselen en minder op verhoren: ‘Soms is dat nodig, maar je hebt er vaak meer aan als je met alle partijen tot een compromis komt. Dan kun je weer met elkaar verder.’
- Tuchtcommissies zouden door clubs zelf opgelegde straffen moeten laten meewegen in hun strafmaat.
- Boetes zouden niet langer automatisch op clubs moeten worden verhaald, maar op de individuele daders. Dat geeft een duidelijker signaal.

Verbeterpunten voor de politie in de aanpak en afhandeling van geweldsincidenten

- Ongeveer de helft van de clubs zou het op prijs stellen als er een vast contact is met de wijkagent. Als verenigingen beter weten wanneer en hoe de politie in te schakelen, kan sneller en effectiever worden gehandeld en gesanctioneerd in geval van (dreigende) openbare geweldpleging op en om het voetbalveld.
- De huidige praktijk is dat clubs de politie goed weten te vinden als het echt nodig is. De politie is dan doorgaans snel ter plaatse en grijpt over het algemeen ook adequaat in. Clubs zien hier geen verbeterpunten.
- Het doen van aangifte wordt overgelaten aan slachtoffers zelf. De politie behandelt dit dan als iedere andere aangifte en ook dat wordt positief beoordeeld. Clubs vragen zich wel af of en hoe zij het doen van aangifte kunnen bevorderen.

- In het vooronderzoek geven enkele sleutelpersonen aan dat het tuchtrecht-systeem enerzijds en het strafrechtstelsysteem anderzijds elkaar meer moeten gaan aanvullen en versterken: ‘Tucht- en strafrecht zijn te veel gescheiden werelden.’ Vanuit de clubs zelf wordt geconstateerd dat beide systemen prima naast elkaar functioneren, vooral ook omdat het tuchtrecht (en ook vaak de clubs zelf) zich op de korte termijn richt en een strafrechtelijke afhandeling langer duurt.
- Een van de sleutelpersonen in het vooronderzoek pleit ervoor om scheidsrechters onder de VPT-regeling (Veilige Publieke Taak) te laten vallen, opdat zij meer bescherming genieten en aangifte op nummer kan worden gedaan.
- Tevens wordt gepleit voor meer uitwisseling tussen justitie en de KNVB over incidenten, opdat beide partijen in hun strafbepaling eerdere geweldsovertredingen door de dader kunnen laten meewegen.

Conclusie en aanbevelingen

Hoe vaak, wanneer en waarom worden geweldsincidenten op en om het voetbalveld al dan niet gemeld bij de KNVB en/of de politie, welke factoren zijn hierin bepalend en welke afspraken en maatregelen zijn volgens betrokkenen nodig om agressie en geweld te verminderen?

In dit slothoofdstuk geven we antwoord op deze centrale onderzoeksvraag, die uiteenvalt in twee delen. In §7.1 gaan we in op de huidige situatie van geweld op en om de voetbalvelden. In §7.2 behandelen we de wenselijke situatie c.q. oplossingsrichtingen.

7.1 Conclusie

Aan de hand van de onderzoeksdeelvragen uit §1.2 schetsen we in deze paragraaf een beeld van de huidige situatie van geweld op en om de voetbalvelden.

1. *Wat is (bekend over) de omvang, aard en ernst van geweldsincidenten op en om het veld? Hoe vaak, wanneer en waarom wordt er wel/niet officieel melding van gemaakt bij de KNVB?*

Excessen

Het aantal excessen – dat wil zeggen: ernstige vormen van geweld buiten een spelsituatie – lijkt de laatste jaren licht af te nemen, hoewel de beschikbare cijfers met de nodige voorzichtigheid moeten worden geïnterpreteerd. De KNVB spreekt over 412 geregistreerde en bewezen excessen in het seizoen 2012-2013 tegen 485 excessen in het seizoen 2011-2012. Het gaat hier om excessen waarvoor voldoende bewijs voorhanden is. Eerdere KNVB-cijfers maken echter duidelijk dat het aantal vermoedelijke excessen – waarin ook incidenten worden meegenomen waarvoor voldoende bewijslast ontbreekt – bijna twee keer zo

hoog ligt. Bovendien melden clubs niet alle excessen bij de KNVB, om administratieve rompslomp en mogelijke problemen en boetes te voorkomen. Dat geldt voor ongeveer een derde van de excessen in het praktijkonderzoek. Op basis van die (indicatieve) gegevens zou het werkelijke aantal gevallen van extreem geweld op en om het voetbalveld rond de 1000 op jaarbasis liggen.³¹

De meeste geweldsincidenten hebben betrekking op lagere seniorenwedstrijden. Volgens de KNVB-cijfers zijn er beduidend meer individuele dan collectieve incidenten,³² maar in ons praktijkonderzoek houden deze categorieën elkaar ongeveer in evenwicht. Bij ruim de helft van de geweldsincidenten is er sprake van letsel, van licht (blauwe plekken, schaafwonden, striemen et cetera) tot zwaar (hersenschudding, verlies bewustzijn, gebroken kaak et cetera).

De cijfers moeten in perspectief van de omvang van de voetbalsport worden geplaatst: de KNVB telt 1,2 miljoen leden, 3.229 clubs, 60.457 teams, 32.500 wedstrijden per week en 752.395 wedstrijden op jaarbasis. Afgezet tegen deze omvang kan worden geconcludeerd dat excessen slechts bij hoge uitzondering voorkomen. Gemiddeld noteerden wij iets minder dan twee excessen per seizoen per club. Het werkelijke aantal ligt vermoedelijk aanzienlijk lager, omdat het aantal risicoclubs in het onderzoek oververtegenwoordigd is en excessen daar beduidend vaker voorkomen dan bij doorsneeclubs. Bij veel doorsneeclubs vormen excessen incidenten in de letterlijke zin van het woord: een onvoorziene gebeurtenis, die gemiddeld één keer in de twee, drie of vier seizoenen voorkomt. Bij risicoclubs vinden excessen vaker, maar nog altijd niet op grote schaal, plaats: van een of enkele keren per seizoen tot ongeveer eens per maand.

Risicoclubs en risicofactoren

Risicoclubs worden gekenmerkt door een of meer van de volgende factoren: relatief veel lage ses-leden, leden met weinig binding met de club en financiële,

31 Het gaat hier om een globale schatting op basis van extrapolatie. In het seizoen 2011-2012 registreert de KNVB uiteindelijk 485 excessen op een totaal van 873 vermoedelijke excessen. In het seizoen 2012-2013 betreft het aantal geregistreerde excessen 412; cijfers over het aantal vermoedelijke excessen ontbreken hier, maar indien we dezelfde factor als het seizoen daarvoor aanhouden, zou het om circa 742 vermoedelijke excessen gaan. Daar bovenop komt nog een derde deel (ca. 247) niet-gemelde excessen. Daarmee komt het totaal op iets onder de 1000 uit.

32 In het seizoen 2012-2013 registreert de KNVB 312 individuele tegen 100 collectieve excessen. In het seizoen 2011-2012 hielden beide typen excessen elkaar nog meer in evenwicht, met 278 individuele tegen 207 collectieve excessen.

organisatorische en/of bestuurlijke problemen. Bij risicoclubs lopen relatief veel personen met een ‘kort lontje’ rond, die snel over de schreef gaan. Dergelijke ‘logische daders’ zijn verantwoordelijk voor het gros van de excessen.³³ Daarnaast hebben alle clubs wel eens te maken met ‘incidentele’ daders: personen van wie je het niet verwacht, die één keer verbaal of fysiek geweld toepassen. Vaak is er bij geweldsincidenten sprake van een combinatie van factoren: frustratie over beslissingen van de scheidsrechter, hard of gemeen spel, verbaal geweld (waaronder discriminatie) en/of extra spanning vanwege het belang van de wedstrijd kunnen de vlam in de pan doen slaan.

Licht fysiek geweld en verbaal geweld

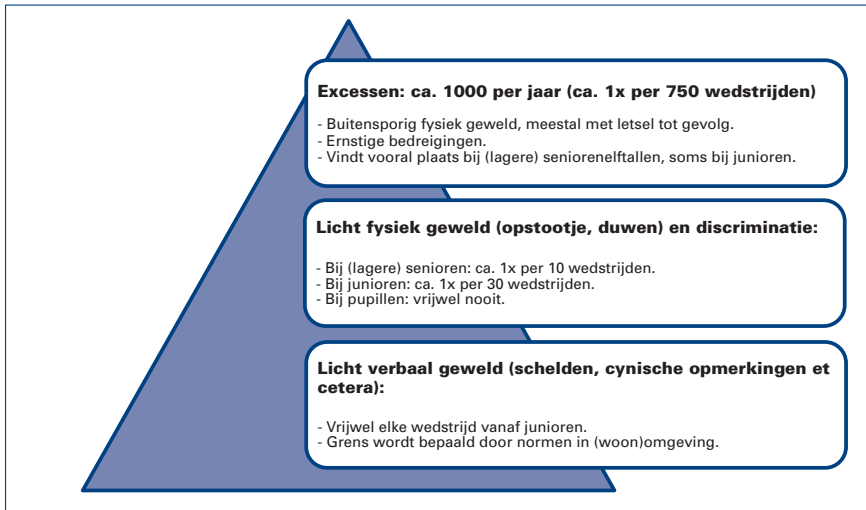
Lichtere vormen van fysiek geweld (duwen, trekken, spugen, slaande beweging et cetera) en ook het meeste verbale geweld (met uitzondering van ernstige bedreigingen) worden in het geheel niet gemeld bij de KNVB. Veel clubs geven aan dat dit er, tot op zekere hoogte, een beetje bij hoort vanwege de emotie van de sport. De grenzen worden bepaald door de waarden en normen die gelden in de woonomgeving. Clubs zien dergelijke lichte incidenten als hun eigen verantwoordelijkheid en lossen het zo nodig zelf wel op.

Officiële cijfers ontbreken hier dus, maar licht fysiek geweld lijkt met enige regelmaat plaats te vinden, zo valt te concluderen op basis van eerder journalistiek onderzoek en het indicatieve praktijkonderzoek. Naar schatting is er bij de lagere seniorenelftallen ongeveer eens per 10 wedstrijden een incident(je), bij junioren eens per 30 wedstrijden en bij de pupillen vrijwel nooit. Ook hier geldt dat de ‘korte lontjes’ voor het grootste deel van de incidenten verantwoordelijk zijn.

Licht verbaal geweld komt (vrijwel) bij elke wedstrijd wel voor, met uitzondering van de pupillen, waar dit minder gebruikelijk is. Teams met veel allochtonen in de gelederen geven aan drie à vier keer per seizoen gediscrimineerd te worden, of in ieder geval dat gevoel te hebben. Serieuze geweldsbedreigingen lijken sporadisch voor te komen, nog minder dan extreem fysiek geweld.

33 De verwachting is dat deze ‘logische daders’ ook op andere terreinen dan de sport voor problemen zorgen, maar het uitgevoerde praktijkonderzoek geeft hier onvoldoende inzicht in. Dit is een interessant thema voor vervolgonderzoek.

Figuur 7.1: Indicatie van totale omvang fysiek en verbaal geweld op en om de voetbalvelden

2. Hoe vaak, wanneer en waarom worden de KNVB, de politie en/of justitie wel/niet ingeschakeld bij geweldsincidenten op en om het sportveld? Wanneer en waarom wordt wel/niet ingegrepen?

Voetbalclubs zijn gewend en geneigd hun eigen boontjes te doppen. In principe zoeken ze alleen contact met externe partijen als ze er zelf niet uit komen. Pas als het echt uit de hand loopt, wordt de politie gebeld. Bij ongeveer een derde van de excessen, dus op basis van een voorzichtige schatting circa 300 keer op jaarbasis, is dit het geval. De politie is dan doorgaans snel ter plaatse en grijpt over het algemeen ook adequaat en naar ieders tevredenheid in. Verder wordt de politie ingeschakeld om aangifte te doen, maar de overgrote meerderheid van de clubs laat dit over aan de slachtoffers zelf. Ruim een derde van hen doet uiteindelijk aangifte. Naar grove schatting komt dat neer op ongeveer 350 aangiften per jaar. De rest vindt het niet nodig, te veel werk of is bang voor represailles. De politie behandelt aangiften vanuit de sport als iedere andere aangifte en dat wordt door betrokkenen positief beoordeeld.

Bij veel clubs staat de KNVB te boek als boetebond. Dat, samen met de administratieve rompslomp, maakt dat clubs niet snel bij de KNVB aankloppen met geweldsincidenten, tenzij er een KNVB-scheidsrechter of -waarnemer bij betrokken is. Bij extreem geweld kunnen clubs echter niet om de KNVB heen en melden ze meestal wel (zoals gezegd, circa twee op de drie keer).

3. Welke stappen worden doorlopen op het moment dat een situatie op of om het voetbalveld escaleert of dreigt te escaleren, welke actor is hierin leidend en welke actoren zijn of worden erbij betrokken? Waarom wordt er op deze wijze door deze actoren gehandeld?

De praktijk is dat directbetrokkenen – meestal scheidsrechter, trainers en leiders – in geval van een heftig geweldsincident naar bevind van zaken handelen. Vaak is tevens een bestuurslid in de buurt of wordt het bestuur nog dezelfde dag op de hoogte gesteld. Genoemde betrokkenen bepalen met elkaar welke acties moeten worden ondernomen. Indien aanwezig, neemt een bestuurslid hierbij doorgaans het voortouw. In volgorde gaat het meestal om: situatie de-escaleren, zo nodig politie inschakelen, eventueel melding doen bij de KNVB en soms contact opnemen met het bestuur van de andere club. In de regel komt een of enkele dagen later het bestuur nogmaals bij elkaar om te besluiten of leden die bij het incident betrokken waren, intern gestraft moeten worden (al dan niet in afwachting van de straffen die de KNVB en/of de politie oplegt).

Indien een melding wordt gedaan bij de KNVB, buigt een onafhankelijke tuchtcommissie (per district) zich over de vraag of de melding juist is en een exces betreft. Indien de situatie als zodanig wordt beoordeeld, wordt een mondeling onderzoek gehouden en de strafmaat bepaald. Het streven is om binnen twee weken een uitspraak te doen en een eventuele schorsing op te leggen, maar daarvoor is de tuchtcommissie afhankelijk van de medewerking van clubs en spelers.

4. Hanteren sportbonden en clubs beleid, protocollen of afspraken hieromtrent? Waarom wel/niet? Hebben clubs wel eens contact met de politie en, zo ja, met wie en waarover dan?

Er wordt door clubs vooral ad hoc gereageerd op incidenten: naar eigen inzicht, zonder duidelijke verantwoordelijkheidsverdeling en strategie. Bij elk incident wordt het wiel opnieuw uitgevonden. Soms zijn er wel afspraken, maar zijn die niet clubbreed gecommuniceerd en bekend. Ook op eventuele media-aandacht, die soms op gang komt na een exces, zijn clubbesturen niet voorbereid. Om een daad te stellen schuwen clubbesturen over het algemeen niet om forse straffen uit te delen aan leden die over de schreef zijn gegaan, maar dit wordt per geval bepaald. Maar weinig clubs werken met standaard-sancties of -protocollen.

De onafhankelijke tuchtcommissies in de KNVB-districten werken volgens vaste procedures. Zo wordt zo veel mogelijk individueel gestraft en richten de

tuchtorganen zich bij de beoordeling op het afzonderlijke incident zelf. Toch bestaat bij veel clubs het beeld van willekeur. Zij spreken van onvoldoende transparantie en eenduidigheid in het al dan niet onderzoeken van incidenten en in de uiteindelijke strafmaten.

Op het gebied van preventie is er geen (grote) rol weggelegd voor de politie in het amateurvoetbal, of het moet gaan om contact met de wijkagent om de drempel te verlagen voor het geval er wel wat aan de hand is of er vragen zijn. Een bescheiden deel van de clubs heeft wel eens contact met de wijkagent. Regelmatig 'blauw op het sportpark' is echter niet aan de orde en volgens het gros van de respondenten ook niet wenselijk.

5. Hoe gaan politie en justitie om met geweldsincidenten in de sport waar zij bij worden ingeschakeld? Welke factoren liggen hieraan ten grondslag?

Politie en justitie benaderen geweldsincidenten in de sport als ieder ander geweldsincident: elke melding en aangifte wordt serieus genomen en naar beste vermogen behandeld. Er vindt geen aparte registratie plaats van meldingen en aangiften over excessen op amateursportvelden. Deze registreert de politie onder de noemer 'openlijk geweld'. Een aangifte van een geweldsincident op de amateurvoetbalvelden wordt volgens de standaardprocedure afgaan. Elk district heeft een portefeuillehouder geweld, waaronder deze incidenten vallen.

De bevraagde politiekorpsen zien geen duidelijke preventieve taak voor zichzelf weggelegd. Benadrukt wordt dat in beginsel altijd de regels en orde-maatregelen van de club zelf gelden. Als organisator van het amateurvoetbal draagt de KNVB daarnaast een belangrijke verantwoordelijkheid: hij moet de clubs monitoren en waar nodig streng optreden. Dat is een wezenlijk verschil met bijvoorbeeld het uitgaansleven, waar geen overkoepelende organisator is.

6. Hoe verhoudt het tuchtrecht van de sport(bonden) zich tot het strafrecht? Welk is van kracht in welke situatie? Waar ligt de grens?

Tucht- en strafrecht zijn gescheiden werelden. De tuchtcommissies zijn verantwoordelijk voor het sanctioneren binnen de sport. Daarbij gaat het primair om uitsluiting van sporters: ze mogen gedurende een bepaalde tijd niet meer meedoen. Hierbij is het van belang dat sancties snel worden opgelegd, om te voorkomen dat geweldplegers gewoon door kunnen voetballen. Het strafrecht heeft

betrekking op sanctionering buiten de sport. Omdat dit grotere consequenties heeft, is de bewijslast in het strafrecht hoger dan in het tuchtrecht.

Tucht- en strafrechtelijk onderzoek vindt dus – in geval van excessen die bij zowel de bond als de politie zijn gemeld – naast elkaar plaats. Soms worden in het kader van strafrechtelijk onderzoek wel gegevens opgevraagd bij de KNVB, maar niet structureel.

7.2 Aanbevelingen

De aanbevelingen in deze slotparagraaf bespreken we aan de hand van de deelvragen uit § 1.2 die betrekking hebben op de wenselijke situatie rond de aanpak van geweld op en om het voetbalveld.

7. Welke stappen dienen te worden doorlopen op het moment dat een situatie op of om het sportveld escaleert of dreigt te escaleren? Wie doet wat?

Excessen zijn nooit helemaal uit te bannen. Als er wat gebeurt, moeten clubs daarop voorbereid zijn. Om ad-hocbehandeling te voorkomen, dient duidelijkheid te komen over de rolverdeling en de te volgen stappen na een geweldsincident. In opdracht van VSK heeft DSP-groep in februari 2013 een basisincidentenprotocol voor de sport ontwikkeld, gebaseerd op goede voorbeeldprotocollen. Het protocol bestaat uit 5 fases en 11 stappen:

I Intern beoordelen van het incident

1. Inlichten incidentencoördinator.
2. Aanstellen incidententeam.
3. Verzamelen van alle informatie.

II Melden van het incident

4. Contact met de bond.
5. Contact met de politie.
6. Contact met externe partijen.

III Informeren van betrokkenen

7. Informeren van directbetrokkenen.
8. Contact met de media.

VI Nemen van maatregelen

9. Nemen van maatregelen.

V Afsluiten van de procedure

10. Terugkoppeling.

11. Afsluiting en evaluatie.

Het uitgangspunt is, dat slechts een aantal personen binnen de vereniging verantwoordelijk is voor de juiste registratie en afhandeling van een incident. Aangeraden wordt om een vaste persoon aan te wijzen als incidentencoördinator binnen een vereniging. Zie de rapportage *Opmaat naar een incidentenprotocol en zwarte lijst voor de sport* (Duijvestijn, 2013) voor de volledige versie van het incidentenprotocol voor de sport. Geadviseerd wordt het protocol te testen bij enkele (risico)verenigingen en vervolgens breed uit te rollen.

8. Wanneer en waarom is melding van een incident bij de KNVB wel/niet geboden?

Met en weten: zowel de KNVB als de clubs zelf hebben baat bij meer inzicht in de (on)veiligheidssituatie bij de voetbalverenigingen. Het gaat dan niet alleen om de omvang en ernst van geweldsincidenten, maar ook om zaken die wel goed gaan. Op basis van die informatie kunnen clubs gerichte maatregelen treffen om de veiligheidssituatie te verbeteren. Daarnaast maakt het met feiten inzichtelijk in hoeverre de genomen maatregelen effect hebben gehad. Een helder en structureel beeld van de veiligheidssituatie en -trends bij clubs geeft ook de KNVB concrete aanknopingspunten voor beleid en met name verenigingsondersteuning.

In dit kader wordt geadviseerd om – samen met de clubs en de KNVB – een veiligheidsmonitor te ontwikkelen; een eenvoudig instrument waarmee clubs zelf de belangrijkste aspecten en resultaten van hun veiligheidsbeleid bijhouden.³⁴ Ook geweldsincidenten maken hier deel van uit. Voorwaarde is dat het instrument niet bedoeld is om clubs af te rekenen. De achterliggende boodschap

34 IRIS is een voorbeeld van een eenvoudig incidentenregistratiesysteem: zie www.irisschoolveiligheid.nl. Het is in het onderwijs het meest gebruikte digitale instrument om de organisatie rondom veiligheid bij scholen te ondersteunen. Doordat het mogelijk is om structureel incidenten vast te leggen, ontstaat inzicht in de veiligheidssituatie en de trends van individueel schoolniveau tot op landelijk onderwijsniveau.

moet zijn dat vereniging en bond samen optrekken om geweld adequaat aan te pakken en waar mogelijk te voorkomen. Het instrument dient met voorrang geïmplementeerd te worden bij risicoclubs, omdat daar met gerichte maatregelen de meeste winst valt te behalen.

Zoals gezegd, is het belangrijk om de veiligheidsmonitor niet te koppelen aan het tuchtrecht. Dat is de andere zijde van dezelfde medaille. Het monitor-instrument kan helpen om clubs te laten inzien dat het consequent melden van excessen bij de tuchtcommissie in hun eigen belang is, omdat het helpt de norm te bewaken en geweldsplegers een halt toe te roepen. Het tuchtrecht dient als sluitstuk van een effectieve aanpak van excessen. Om de meldingsbereidheid te verhogen, is het echter van belang dat de tuchtcommissies snel, adequaat, uniform, transparant en consistent optreden tegen excessief geweld. Op die punten valt nog winst te boeken, want in de beleving van veel clubs is er nog te veel sprake van willekeur, is er onvoldoende oor voor hun verhaal en worden zij afgerekend op zaken waar zij geen invloed op hebben. Het verdient vooral aanbeveling dat de tuchtcommissies zorgen voor een duidelijkere communicatie, terugkoppeling en uitleg naar clubs.

9. Wanneer en waarom is politie-ingrijpen wel/niet geboden volgens de verschillende actoren (sportverenigingen, sportbonden, gemeente, politie, justitie)?

10. Wat voor rol zien de verschillende actoren voor politie en justitie weggelegd in relatie tot hun eigen rol? Hoe kunnen zij elkaar versterken?

Clubs weten de politie over het algemeen goed te vinden als het echt nodig is, namelijk in geval van extreem geweld dat binnen de club zelf niet in de hand te houden is. Het gaat dan om herstel van de openbare orde. Dit verloopt naar tevredenheid. De tweede rol van de politie ligt op het vlak van het opnemen van aangifte. Respondenten zijn het erover eens dat een incident in principe aangiftewaardig is als er sprake is van fysiek geweld met letsel tot gevolg of van ernstige bedreiging. Clubs laten het al dan niet doen van aangifte over aan de slachtoffers zelf, maar vragen zich wel af of en hoe zij het doen van aangifte kunnen bevorderen. Veel slachtoffers zien er namelijk vanaf, omdat ze het te veel gedoe vinden of bang zijn voor represailles van de dader. Enig contact tussen (risico)clubs en de wijkagent verdient aanbeveling, opdat clubs over dit soort zaken geïnformeerd kunnen worden en de drempel om contact op te nemen bij vragen of problemen wordt verlaagd. Zie verder deelvraag 2.

11. Hoe kijken de verschillende actoren aan tegen de grenzen van en verhouding tussen tucht- en strafrecht? Hoe kunnen beide systemen elkaar versterken?

In het vooronderzoek geven enkele sleutelpersonen aan dat het tuchtrechtsysteem enerzijds en het strafrechtstelsysteem anderzijds elkaar meer moeten gaan aanvullen en versterken. In het praktijkonderzoek wordt echter geconstateerd dat beide systemen prima naast elkaar functioneren, vooral ook omdat het tuchtrecht (en ook vaak de clubs zelf) zich op de korte termijn richt en een strafrechtelijke afhandeling op de lange termijn. Zie ook deelvraag 6.

Wel zou het kunnen helpen als de KNVB en justitie informatie zouden uitwisselen over eerdere geweldsovertredingen door de geweldpleger(s), opdat deze in de strafbepaling kunnen worden meegewogen. Tevens verdient het aanbeveling om scheidsrechters onder de Veilige Publieke Taak te laten vallen, opdat zij meer bescherming genieten en aangifte op nummer kan worden gedaan.

12. Hoe dient de gewenste rolverdeling tussen de verschillende actoren te worden geagendeerd, gecommuniceerd en geïmplementeerd? In hoeverre bestaat behoefte aan een protocol?

Voetbalverenigingen zijn over het algemeen gewend en geneigd hun eigen zaakjes op te lossen en alleen in geval van nood hulp van externe partijen in te roepen. Dat is een gezonde uitgangshouding, die stimulering en vooral ondersteuning behoeft. Daarbij past het om clubs zo veel mogelijk tools in handen te geven waarmee ze problemen zelf het hoofd kunnen bieden. Het eerder genoemde incidentenprotocol (zie deelvraag 7) en ook de veiligheidsmonitor (zie deelvraag 8) sluiten hierop aan. Dergelijke hulpmiddelen dienen hun weg naar de verenigingspraktijk te vinden, waarbij risicoclubs meer bij de hand moeten worden genomen bij de toepassing ervan. De praktijk leert namelijk dat het beschikbare ondersteuningsaanbod veelal onvoldoende terecht komt bij de clubs die het het hardst nodig hebben. Juist bij deze clubs, waar vaak sprake is van een concentratie van problemen, is het van belang een behoefte te creëren door hen 'van binnenuit' te begeleiden en ondersteunen. Daar ligt een taak voor de KNVB, maar ook gemeenten kunnen hier een rol in spelen. Een mooi voorbeeld is de inzet van de sportpedagoog, die bij enkele Rotterdamse clubs het voortouw neemt in het verbeteren van hun sociaalpedagogische en veiligheidsbeleid. Zie ook deelvraag 13.

13. Welke oplossingsrichtingen zien sportbonden, clubs, politie en gemeente om geweldsincidenten zo veel mogelijk te voorkomen en wat is hiervoor nodig?

Het adequaat reageren op geweldsincidenten geldt als sluitstuk van een brede aanpak, die er vooral op gericht moet zijn om excessen te voorkomen. Een preventieve aanpak dient primair plaats te vinden op het niveau van de clubs. Van hen vraagt het in de eerste plaats een mentaliteitsverandering. Ze moeten er bewust van worden (gemaakt) dat geweld, maar ook mogelijke aanleidingen hiervoor, zoals gemeen spel, schelden, thuisfluiten en de inzet van ongerechtigde spelers,³⁵ duidelijk beleid en een consequente aanpak behoeven. Een goed sociaal-pedagogisch klimaat vormt de basis van elke vereniging. Daarnaast vraagt het van clubs om gerichte maatregelen en acties, met als kernpunten:

- Het in samenspraak met leden ontwikkelen, maar vooral breed en herhaaldelijk uitdragen en handhaven, van heldere gedragsregels, die duidelijk maken welke normen en grenzen binnen de club gelden. Met als boodschap: iedereen is welkom, maar er zijn wel regels en afspraken.
- Het instrueren en begeleiden van trainers, leiders en scheidsrechters. Zij gelden als voorbeeld en cultuurbewaker voor wat betreft de normen en grenzen in de club en moeten weten wat er van ze wordt verwacht en hoe zij kunnen omgaan met probleemgedrag van spelers en ouders.
- Duidelijke afspraken maken over de manier waarop tegenstanders worden ontvangen op de club en benaderd door de teams.
- Duidelijke afspraken maken over het optreden tegen probleemgedrag: wie doet wat wanneer?
- Zorgen voor voldoende ‘zelfcorrigerend vermogen’ binnen teams.
- Informatie-uitwisseling tussen clubs: screenen van nieuwe leden over wie twijfels bestaan en elkaar informeren over ‘risicoteams’ en ‘risicowedstrijden’.

Het is aan de KNVB en andere verenigingsondersteunende organisaties om verenigingen bewust te maken van het belang van een goede sociaalpedagogische aanpak en hier concrete handvatten voor aan te reiken via communicatiekanalen, verenigingsondersteuning en ook door er expliciet aandacht aan te besteden in trainers- en scheidsrechtersopleidingen. Vooral dat laatste behoeft

35 Gedoeld wordt hier op het oogluikend toestaan van verbaal en lichte vormen van fysiek geweld, en zaken die hiervoor een voedingsbodem creëren. Zo zijn er voorbeelden bekend van het inzetten van oudere spelers bij jeugdwedstrijden of het partijdig vlaggen door ouders, wat een aanleiding vormt voor het uit de hand lopen van wedstrijden.

aandacht, aangezien (vermeende) partijdigheid van scheids- en grensrechters een belangrijke bron van irritatie en geweld is. In dat opzicht verdient het aanbeveling om vaker KNVB-scheidsrechters, -waarnemers of -begeleiders in te zetten bij risicowedstrijden (ook, of juist, in de B-categorie), om de mogelijkheid te onderzoeken om clubscheidsrechters meer te laten rouleren en om te experimenteren met wedstrijden zonder vlaggers (zoals in België).

Voor de gemiddelde club is het bovenstaande afdoende, maar niet elke club is in staat om op eigen kracht invulling te geven aan sociaalpedagogisch en veiligheidsbeleid. Vooral bij risicoclubs met bestuurlijke, organisatorische en/of financiële problemen is het een thema dat er snel bij inschiet, terwijl het juist hier loont om er fors in te investeren. Zo kunnen voetbalclubs in aandachtswijken een belangrijk aangrijpingspunt vormen voor een effectieve (keten)-aanpak van probleemgroepen. Deze clubs vormen een vindplaats, waar problemen veroorzakende junioren en senioren in een positieve setting kunnen worden aangesproken op hun gedrag. De voetbalvrijwilligers kunnen dat echter niet alleen: het vraagt om intensieve samenwerking met en ondersteuning door het (jeugd)netwerk in de wijk.

Gemeenten hebben hierin een belangrijke regierol. Zij kunnen samenwerking tussen club, jongerenwerk, jeugdzorg, onderwijs en eventueel andere partijen entameren. Dat past ook in hun taak om de *pedagogische civil society*, oftewel het opvoedklimaat in de buurt, te versterken. Sportverenigingen in het algemeen, en voetbalverenigingen in het bijzonder, kunnen daar een belangrijke rol in spelen, mits ze voldoende worden gestimuleerd en ondersteund. Voor het gros van de clubs volstaat het om hen bewust te maken van het belang van goede preventie in combinatie met een consequente aanpak en afhandeling van geweldsincidenten en ze de tools hiervoor in handen te geven. Op die manier zijn zij in staat om problemen zo veel mogelijk zelf het hoofd te bieden en te voorkomen. Een ketenaanpak loont bij clubs en in wijken die te maken hebben met forse probleemgroepen. Zij dienen meer bij de hand te worden genomen en van binnenuit, in samenwerking met diverse partijen, te worden begeleid.

Van risico- naar voorbeeldclub

Bij voetbalclub X is in een paar jaar tijd veel veranderd. In 2008 stond de vereniging nog te boek als een echte probleemclub. Vechtpartijen en verbaal geweld: het kwam veelvuldig voor. Door een gestructureerde aanpak van deze problematiek heeft de club het tij inmiddels weten te keren en nu fungeert de aanpak van club X zelfs als voorbeeld voor andere sportverenigingen.

‘Directe aanleiding was een incident dat veel leek op hetgeen in december 2012 met grensrechter Richard Nieuwenhuizen plaatsvond,’ zo vertelt de verenigingsmanager. ‘Zoiets is hier toen ook gebeurd, alleen dan zonder dodelijke afloop.’ De schrik zat er echter goed in en het leidde tot een drastische koerswijziging. Er werd, met ondersteuning van de KNVB, een managementteam aangesteld, bestaande uit vier betaalde krachten. Deze personen sturen ieder een aantal commissies en vrijwilligers aan. Zij stimuleren, ondersteunen en zorgen ervoor dat alles goed blijft reilen en zeilen.

Diverse maatregelen hebben ervoor gezorgd dat het wangedrag op en om de velden van club X grotendeels aan banden is gelegd, dat de club inmiddels een goede naam heeft en veel nieuwe leden mag verwelkomen. Zo vindt er een strenge selectie plaats aan de voordeur, waarbij wordt gecontroleerd of een aspirant-lid in het verleden betrokken is geweest bij incidenten. Een andere maatregel betreft het instellen van een normen-en-waardencommissie, die sancties uitdeelt aan ‘overtreders’ (vaak taakstraffen, zoals fluiten) en workshops organiseert, waarin trainers, leiders, scheidsrechters en ouders bijvoorbeeld leren omgaan met moeilijk gedrag en lastige situaties. Ook heeft de club een probleemcoördinator aangesteld, die mensen aanspreekt op hun ongewenste gedrag en gesprekken voert met spelers die grensoverschrijdend gedrag vertonen. Deze persoon houdt tevens een volgsysteem bij ten aanzien van ongewenst gedrag, zodat inzicht wordt verkregen in wie de problemen veroorzaken binnen de vereniging. Voorts beschikt club X over een eigen meldpunt, waar leden incidenten kunnen melden.

De verenigingsmanager wijst op een aantal samenhangende factoren, die maken dat de aanpak van club X succes heeft: ‘Het zit ’m in de combinatie van een goede verenigingsstructuur, vroegtijdig problemen in de kiem smoren, harde sancties opleggen bij gedragsovertredingen en het belonen van sportief gedrag. Wekelijks worden alle teams beoordeeld op gedrag van spelers, leiders, trainer en ouders. Aan het eind van het jaar is er per leeftijdscategorie een prijs voor het sportiefste team. Prijzen voor deze teams variëren van een rondleiding in een stadion, een training van een profspeler tot het opnemen van een teamsong.’

Literatuur

- Centraal Bureau voor Statistiek (2013). *Kerncijfers wijken en buurten*. Geraadpleegd op 1 juli 2013, <http://statline.cbs.nl/StatWeb/selection/default.aspx?VW=T&DM=SLNL&PA=70904NED&D1=32-42&D2=0%2c5586%2c5685%2c5692&D3=2-3&HDR=T&STB=G1%2cG2>.
- De Gelderlander (2013, 21 april). 'Incident bij een op de vijf duels. Steekproef De Gelderlander naar fysiek en verbaal geweld in het amateurvoetbal'.
- De Gelderlander (2013). 'Onderzoeksgegevens voetbalgeweld. Intern bronbestand behorend bij steekproefonderzoek naar fysiek en verbaal geweld in het amateurvoetbal'.
- De Volkskrant (2013, 6 juli). 'Woedende fans snijden scheidsrechter in stukken'.
- Duijvestijn, P. (red.) (2013). *Opmaat naar een incidentenprotocol en zwarte lijst voor de sport*. Niet gepubliceerd rapport. Amsterdam: DSP-groep.
- Flight, S. & M. Abraham (2011). *Agressie en geweld tegen werknemers met een publieke taak*. *Onderzoek voor Veilige Publieke Taak 2007-2009-2011*. Amsterdam: DSP-groep.
- Hermens, N. & R. Gilsing (2013). *Sportclubs in de jeugdketen. De mogelijkheden van pedagogische ondersteuning van sportverenigingen*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.
- Janssens, J. (2012). 'Van stille tocht naar structurele aanpak'. Geraadpleegd op 11 december 2012, <http://www.sportknowhowxl.nl/OpenPodium/7653>
- Janssens, J. (2013). 'KNVB verkijkt zich op eigen cijfers. Plan van gemiste kansen'. Geraadpleegd op 26 maart 2013, <http://www.sportknowhowxl.nl/OpenPodium/7972>.
- Klapwijk, P. (2013). *Uitslag onderzoek EenVandaag onder scheidsrechters en assistenten in het Nederlandse voetbal*. In samenwerking met KNVB en COVS. *Een onderzoek naar incidenten bij het voetbal en maatregelen om deze te beperken*. EenVandaag Opiniepanel.
- KNVB (2012). *Rapport evaluatie aanpak excessen, versie 4*. Zeist: KNVB.

- KNVB (2013a). Actieplan 'Tegen geweld, voor sportiviteit'. Zeist: KNVB.
- KNVB (2013b). Persinformatie Excessen. Document verspreid tijdens persconferentie op 13 augustus.
- KNVB (2013c). Verkorte procedure tuchtzaken. Geraadpleegd op 18 maart 2013, <http://www.knvb.nl/nieuws/district/27570/verkorte-procedure-tuchtzaken>.
- KNVB (2013d). Voetbal in Nederland. Geraadpleegd op 23 augustus 2013, <http://www.knvb.nl/watdoenwe/organiseren>.
- KNVB District West II (2013). Redenen voor niet melden wanordelijkheden bij KNVB. Intern document.
- Lucassen, J. e.a. (2012). Je gaat het pas zien als je het door hebt... Conclusies en slotbeschouwing van de monitor Samen voor Sportiviteit en Respect 2009-2012. Nieuwegein: Arko Sports Media.
- Noordhollands Dagblad (2013, 10 april). 'Meidenwedstrijd wordt veldslag'.
- RTL Nieuws (2013, 5 januari). 'KNVB pakt risicoclubs niet strenger aan'.
- Stolker, J.J. (2012). 'Beleid ontwikkelen om geweld te voorkomen, is verre van simpel'. Geraadpleegd op 11 december 2012, van <http://www.sportknowhowxl.nl/alleen-op-de-wereld/7652>.
- Sv Always Forward (2012). 'Hoornse voetbalclubs rouwen om overleden grensrechter'. Geraadpleegd op 4 december 2012, http://alwaysforward.nl/index.php?option=com_content&view=article&id=4587:hoornse-voetbalclubs-rouwen-om-overleden-grensrechter&catid=85:nieuwsflits&Itemid=1331
- Vereniging van Nederlandse Gemeenten (2013). 'Hoe voorkomen gemeenten geweld bij sportverenigingen? Stuur ons uw praktijkvoorbeeld!' Geraadpleegd op 15 januari 2013, <http://www.vng.nl/onderwerpenindex/veiligheid/nieuws/hoe-voorkomen-gemeenten-geweld-bij-sportverenigingen-stuur-ons-uw-praktijkvoorbeeld>
- Werff, H. van der & J. Van Kalmthout (2012). Minder klappen, meer applaus. Beeldvorming Nederlands publiek rondom voorkomen onwenselijk gedrag in de sport, 2011. Utrecht: Mulier Instituut.

Bijlagen

1 Overzicht informanten verkennend onderzoek

- André de Jeu, Vereniging Sport en Gemeenten.
- Anne Derksen, VNG: beleidsmedewerker Lokaal Veiligheidsbeleid.
- Ary Hordijk, NOC*NSF: programmamanager VSK.
- Barry Kriele, Politie Amsterdam-Amstelland: wijkagent Twiske, Kadoelen, Oostzanerwerf.
- Bart Schmidt, ministerie van V&J.
- Bram Kampschreur, Politie Rotterdam-Rijnmond: operationeel adviseur eenheidsleiding.
- Coen Thijsen, Politie Amsterdam-Amstelland: korpsleiding.
- Dick Doornebosch, KNVB: hoofd wedstrijdzaken West I.
- Dirk Visser, Politie Rotterdam-Rijnmond: beleidsmedewerker Kwaliteitsbureau Opsporing.
- Ed Degenkamp, gemeente Amsterdam: DMO.
- Egbert van der Weerd, *De Gelderlander*: onderzoeksjournalist 'voetbalgeweld' district Oost.
- Frank Pauw, Politie Rotterdam-Rijnmond: politiechef en landelijk aanspreekpunt Voetbal en Geweld.
- Ingrid Vriend, VeiligheidNL: onderzoek protocol Vrolijk en Veilig en Regelgeving & sociale veiligheid.
- Janine Pleizier, NeVoBo.
- Jozef van der Vooren, KNVB: hoofd wedstrijdzaken West II.
- Lieke Vloet, NOC*NSF.
- Lisanne Kerstens, VNG: medewerker Openbare Orde en Veiligheid.
- Lucy Braakhuis, Landelijk Programma Aanpak Geweld.
- Maarten van Koolwijk, De Sports Consulting Group: onderzoek tuchtrecht bonden (vanuit VSK).
- Marcel Matthijssen, MO Groep: lid van directeurenoverleg VSK.
- Marjolein van Hest, CCV.
- Marion Smit, ministerie van VWS: adjunct-directeur Directie Sport.

- Maurice Simonis, KNVB: medewerker tuchtzaken West I.
- Nicole Langeveld, CCV.
- Patrick Rijnbeek, NISB.
- Peter Kortekaas, Politie Amsterdam-Amstelland: commissaris en program-
mamanager Geweld.
- Ralf Reniers, KNVB: coördinator Lijst Landelijk Voetbalverbod.
- Ruud de Klerk, KNVB: projectleider VSK-deelprogramma Excessen.
- Sandro Pinna, Landelijk Programma Aanpak Geweld: projectleider Persoons-
gerichte Aanpak.
- Sanne Scholten, SportSupport Rotterdam.
- Sybren van de Veen, Politie Amsterdam-Amstelland: wijkagent.
- Yolanda Barend, ministerie van VWS: beleidsmedewerker Directie Sport.

2 Topiclijst praktijkonderzoek

1 Context

- Respondent: rol/taak/functie.
- Korte beschrijving vereniging:
 - typering/vitaliteit (prestatief/recreatief; hoe staat de club er financieel en organisatorisch voor?);
 - situering;
 - (ontwikkeling) ledental;
 - typering ledenbestand (leeftijdsverdeling, ses, achtergronden, evt. risicogroepen);
 - overige kenmerken.
- Opvragen relevante documenten: m.b.t. exces (media-uiting, proces verbaal e.d.), beleidsnotities. Tevens check clubwebsite.

2 Omvang en ernst van excessen

Onder excessen wordt verstaan: buitensporig fysiek geweld buiten een spel-situatie (d.w.z. niet in de strijd om de bal), dan wel zeer ernstige bedreiging met concreet fysiek gewelddadig handelen.

- Korte beschrijving/typering van casus/exces: type exces, aanleiding, wedstrijd-niveau.
- Korte beschrijving/typering van dader(s): achtergrond, leeftijd, gewelds-antecedenten.
- (Andere) ervaringen met verbaal geweld (bedreiging, intimidatie) in afgelopen seizoen. Per exces: concrete beschrijving, wedstrijd-niveau, betrokkenen, context en aanleiding.
- (Andere) ervaringen met fysiek geweld (slaan, schoppen, vechtpartij et cetera) in afgelopen seizoen. Per exces: concrete beschrijving, wedstrijd-niveau, betrokkenen, context en aanleiding.
- Ervaringen met overlastgevende personen en groepen en minder ernstige vormen van verbalen, en fysieke agressie en geweld (geen exces), die mogelijk een voedingsbodemp creëren: concrete beschrijving, wedstrijd-niveau, betrokkenen, context en aanleiding. Hoe kijkt men hier tegenaan?

3 Aanpak en afhandeling

- Welke stappen worden doorlopen op het moment dat een situatie op of om het sportveld escaleert of dreigt te escaleren, welke actor is hierin leidend en welke actoren zijn of worden erbij betrokken? Waarom wordt er op deze wijze door deze actoren gehandeld?
- Per exces:
 - Nauwgezette beschrijving van stappen volgend op exces en rolverdeling: wie deed wat wanneer?
 - Is exces gemeld bij de bond? Waarom wel/niet?
 - Is aangifte gedaan van het exces bij de politie? Waarom wel/niet?
 - Wat ging goed in de aanpak (verschillende stappen) en afhandeling (onder meer: tucht- en/of strafrechtelijke sanctionering)? Waarom? Wat kon beter? Waarom?
 - Hoe verloopt de inzet, afstemming en samenwerking met gemeente, politie en justitie in de aanpak en afhandeling van excessen?
 - In hoeverre staat de casus model voor de algemene aanpak en afhandeling van excessen?
- Zijn er binnen de club afspraken over de te volgen stappen na een exces (beleid versus ad-hocbenadering)? Waarom wel/niet? Wat is bekend over rolverdeling en verantwoordelijkheden?
- Wat maakt een exces meldingswaardig (bij de bond)? Wanneer wordt wel/niet melding gemaakt en waarom? Wie bepaalt dit? Wanneer is melden wel/niet geboden?
- Wat maakt een exces aangiftewaardig? Wanneer wordt wel/niet aangifte gedaan bij de politie en waarom? Wie bepaalt dit? Wanneer is het doen van aangifte wel/niet geboden?
- Zijn er (vaste) contacten en afspraken met politie, gemeente of andere wijk-organisaties? Waarom wel/niet?

4 Preventief beleid

- Worden er binnen de club maatregelen genomen ter voorkoming van excessen, agressie en geweld? Zijn er bijvoorbeeld gedragsregels? Waarom wel/niet? Wie neemt hierin het initiatief? Wie zijn er verder bij betrokken?
- Op wie zijn eventuele maatregelen gericht? (trainers, leiders, jeugd, risicogroepen, ouders, scheidsrechters et cetera) In hoeverre worden deze groe-

pen ook bereikt? In hoeverre sorteren de maatregelen effect? Wat zijn daarbij de kritische succesfactoren? Wat zijn de ervaringen?

- In hoeverre en, zo ja, hoe wordt op preventief vlak samengewerkt met organisaties buiten de club (politie, gemeente, scholen, jeugdhulpverlening et cetera)? Waarom wel/niet? Hoe verloopt dit?
- Hoe wordt binnen de club omgegaan met overlastgevende personen en groepen? In hoeverre worden hierbij ook andere partijen betrokken? Wat zijn de ervaringen?

5 Verbeterpunten en oplossingsrichtingen

- Wat zijn in uw ogen de knelpunten in het voorkomen en terugdringen van voetbalgeweld?
- Wat zou clubs kunnen helpen om excessen te voorkomen en terug te dringen? Welke wensen en (ondersteunings)behoeften hebben clubs hieromtrent?
- Wat kan of moet beter? Heeft u ideeën over oplossingen of maatregelen?
- Welke oplossingsrichtingen zien sportbonden, clubs, politie en gemeente om geweldsincidenten zo veel mogelijk te voorkomen en wat is hiervoor nodig?
- Welke behoeften hebben clubs ten aanzien van de inzet, afstemming en samenwerking met bond, gemeente, politie en justitie, zowel wat betreft het voorkomen van excessen als in de aanpak en afhandeling van excessen?
- Welke mogelijkheden en verantwoordelijkheden hebben clubs, KNVB, politie, gemeente en eventueel andere partijen in de aanpak van excessief geweld op en om het veld?
- Hoe dient de gewenste rolverdeling te worden geagendeerd, gecommuniceerd en geïmplementeerd? In hoeverre bestaat behoefte aan een protocol?
- Hoe wordt aangekeken tegen de grenzen van en verhouding tussen tucht- en strafrecht? Hoe kunnen beide systemen elkaar versterken?
- Welke argumenten liggen aan bovenstaande aspecten ten grondslag?

3 Kerninformatie van de 25 voetbalclubs uit de onderzoeksgroep

Club 1

Onderzoeksgroep: verdiepingsstudie.

Aantal leden: 600.

Typering club: risicoclub in stad.

Mate van stedelijkheid:³⁶ 1.

Procent niet-westerse allochtonen (CBS): 40%.

Gemiddeld inkomen (CBS):³⁷ 23,7.

Fysiek geweld seizoen 2012-2013: circa twee keer per maand.

Individueel en/of collectief geweld: individueel en collectief.

Geweld bij jeugd en/of senioren: vooral (lagere) senioren, soms ook jeugd.

Letsel: ja, onder meer knock-out.

Verbaal geweld seizoen 2012-2013: vrijwel elke wedstrijd zijn er meningsverschillen tussen spelers en scheidsrechter en/of tegenstander. Dit loopt meerdere malen per maand uit op een scheldpartij of bedreiging.

Aanpak en afhandeling: tot voor kort veelal stilzwijgen van incidenten, nu gezamenlijke aanpak met KNVB. Drie probleemteams zijn door de club zelf uit de competitie gehaald.

Preventief beleid:

- onlangs normen-en-waardencommissie opgericht;
- opstellen gedragsregels;
- inzet op betrokkenheid ouders;
- invullen scoreformulier door tegenstander;
- vooruitbetalen contributie;
- registratie verloop wedstrijden.

Club 2

Onderzoeksgroep: verdiepingsstudie.

Aantal leden: 500.

Typering club: risicoclub in stad.

³⁶ Mate van stedelijkheid van een wijk: 1 = zeer sterk stedelijk (>2500 adressen per km²), 2 = sterk stedelijk (1500-2500 per km²), 3 = matig stedelijk (1000-1500 per km²), 4 = weinig stedelijk (500-1000 per km²), 5 = niet stedelijk (<500 per km²) (CBS, 2013).

³⁷ Jaarinkomen per huishouden x €1000.

Mate van stedelijkheid: 1.

Procent niet-westerse allochtonen (CBS): 64%.

Gemiddeld inkomen (CBS): 23,9.

Fysiek geweld seizoen 2012-2013: circa één keer per maand.

Individueel en/of collectief geweld: individueel en collectief.

Geweld bij jeugd en/of senioren: vooral (lagere) senioren.

Letsel: ja.

Verbaal geweld seizoen 2012-2013: ieder weekend een of enkele keren.

Aanpak en afhandeling: excessen worden altijd gemeld bij KNVB en, indien aangiftewaardig, bij politie. Incidenten worden besproken in bestuur. Club hanteert eigen kaartensysteem voor zich misdragende spelers (waarschuwing/royement).

Preventief beleid:

- club hanteert Gouden (gedrags-)Regels, die de normen-en-waardencommissie streng handhaaft;
- veel geïnvesteerd in opleiden trainers;
- veel aandacht voor ouders.

Club 3

Onderzoeksgroep: verdiepingsstudie.

Aantal leden: 140.

Typering club: risicoclub in stad.

Mate van stedelijkheid: 2.

Procent niet-westerse allochtonen (CBS): 24%.

Gemiddeld inkomen (CBS): 23,4.

Fysiek geweld seizoen 2012-2013: drie keer.

Individueel en/of collectief geweld: twee keer collectief, een keer individueel.

Geweld bij jeugd en/of senioren: allen senioren.

Letsel: licht, neus gebroken, neuswond.

Verbaal geweld seizoen 2012-2013: circa tien keer per seizoen per team bij de lagere senioren.

Aanpak en afhandeling: ad hoc, scheidsrechters en bestuur bekijken het per geval. Soms wordt de strafcommissie ingeschakeld, soms niet. Aangifte is aan slachtoffer.

Preventief beleid:

- rol trainers/coaches is cruciaal, hier wordt echter niet op gestuurd;
- gedragsregels niet breed bekend;

- projecten voor probleemjongeren werden fiasco;
- bestuur stuurt op betere verhouding tussen allochtonen (korte lontjes) en autochtonen.

Club 4

Onderzoeksgroep: verenigingsonderzoek.

Aantal leden: 1200.

Typering club: doorsneeclub in dorp.

Mate van stedelijkheid: 4.

Procent niet-westerse allochtonen (CBS): 4%.

Gemiddeld inkomen (CBS): 33,1.

Fysiek geweld seizoen 2012-2013: drie keer.

Individueel en/of collectief geweld: alle individueel.

Geweld bij jeugd en/of senioren: alle jeugd.

Letsel: nee.

Verbaal geweld seizoen 2012-2013: bijna elke wedstrijd is er een meningsverschil tussen spelers en scheidsrechter. Soms leidt dit tot schelden, maar de club heeft geen zicht op de omvang. Twee ouders zijn aangesproken op te fel reageren naar scheidsrechter.

Aanpak en afhandeling: ad hoc, elftalleider/trainer grijpt in als het uit de hand dreigt te lopen. Na een incident volgt een gesprek. Bij een ernstig incident spreekt het bestuur een straf uit.

Preventief beleid: gedragsregels worden aan het begin van het seizoen onder aandacht van leden en ouders gebracht.

Club 5

Onderzoeksgroep: verenigingsonderzoek.

Aantal leden: 150.

Typering club: risicoclub in stad.

Mate van stedelijkheid: 2.

Procent niet-westerse allochtonen (CBS): 37%.

Gemiddeld inkomen (CBS): 23,7.

Fysiek geweld seizoen 2012-2013: drie keer.

Individueel en/of collectief geweld: twee keer individueel, een keer collectief.

Geweld bij jeugd en/of senioren: twee keer senioren, een keer jeugd.

Letsel: nee.

Verbaal geweld seizoen 2012-2013: elk weekend gescheld op en om het veld.
Een keer ernstige bedreiging.
Aanpak en afhandeling: nieuw bestuur is op januari 2013 aangesteld. Aanpak van geweld is een van de speerpunten. Dit moet nog vorm krijgen.
Preventief beleid: idem.

Club 6

Onderzoeksgroep: casestudy.
Aantal leden: 950.
Typering club: doorsneeclub in stad.
Mate van stedelijkheid: 1.
Procent niet-westerse allochtonen (CBS): 15%.
Gemiddeld inkomen (CBS): 26,7.
Fysiek geweld seizoen 2012-2013: twee keer.
Individueel en/of collectief geweld: een keer individueel, een keer collectief.
Geweld bij jeugd en/of senioren: een keer senioren, een keer jeugd.
Letsel: knock-out, wond op kaak.
Verbaal geweld seizoen 2012-2013: vrijwel elke wedstrijd wordt in de vuur van de strijd wel eens wat geroepen, dat hoort erbij.
Aanpak en afhandeling: ad-hocbenadering.
Preventief beleid: niet specifiek.

Club 7

Onderzoeksgroep: casestudy.
Aantal leden: 350.
Typering club: doorsneeclub in dorp.
Mate van stedelijkheid: 5.
Procent niet-westerse allochtonen (CBS): 1%.
Gemiddeld inkomen (CBS): 27,2.
Fysiek geweld seizoen 2012-2013: twee keer.
Individueel en/of collectief geweld: een keer collectief, een keer individueel.
Geweld bij jeugd en/of senioren: een keer jeugd, een keer senioren.
Letsel: kaakbreuk, nee.
Verbaal geweld seizoen 2012-2013: vanaf de B-jeugd wordt vrijwel bij elke wedstrijd wel gescholden tegen scheidsrechter, vlaggers en tegenstanders. Dat hoort erbij.

Aanpak en afhandeling: ad hoc, trainer, scheidsrechter en bestuur handelen naar bevind van zaken. Terughoudend met melden bij KNVB vanwege gedoe, tijd en boetes. Aangifte is aan slachtoffer(s).

Preventief beleid:

- handhaving van normen en waarden is aan trainers en leiders, ieder op eigen manier, wordt niet op gestuurd;
- nieuwe leden krijgen infobulletin met gedragsregels;
- inzet van jeugdige scheidsrechters.

Club 8

Onderzoeksgroep: casestudy.

Aantal leden: 200.

Typering club: risicoclub in stad.

Mate van stedelijkheid: 2.

Procent niet-westerse allochtonen (CBS): 18%.

Gemiddeld inkomen (CBS): 24,6.

Fysiek geweld seizoen 2012-2013: twee keer.

Individueel en/of collectief geweld: beide collectief.

Geweld bij jeugd en/of senioren: beide senioren.

Letsel: hersenschudding, hoofdwond.

Verbaal geweld seizoen 2012-2013: vrijwel wekelijks, met name discriminatie.

Aanpak en afhandeling: als trainers of begeleiders niet ingrijpen, doet een bestuurslid dat. Deze inventariseert de situatie en maakt melding bij KNVB of doet aangifte. Sporadisch wordt er geroyeerd.

Preventief beleid:

- bestuur is altijd aanwezig;
- trainers en aanvoerders worden geïnstrueerd in te grijpen bij (opkomende) incidenten;
- er zijn gedragsregels.

Club 9

Onderzoeksgroep: casestudy.

Aantal leden: 550.

Typering club: doorsneeclub in dorp.

Mate van stedelijkheid: 5.

Procent niet-westerse allochtonen (CBS): 2%.

Gemiddeld inkomen (CBS): 27,5.

Fysiek geweld seizoen 2012-2013: één keer.

Individueel en/of collectief geweld: start collectief, uiteindelijk individueel exces.

Geweld bij jeugd en/of senioren: senioren.

Letsel: verlies bewustzijn, wond op kaak.

Verbaal geweld seizoen 2012-2013: beperkt.

Aanpak en afhandeling: exces direct bij KNVB gemeld, team geschorst en contact met bestuur tegenpartij. Kaarten B-categorie doorgaans niet gemeld in overleg met tegenstander.

Preventief beleid:

- vanwege geringe aantal incidenten weinig aandacht voor preventief beleid, geen protocol;
- gedragsregels niet breed gecommuniceerd;
- benoem ook dat het goed gaat;
- veel aandacht voor 'hoe om te gaan met ouders'.

Club 10

Onderzoeksgroep: casestudy.

Aantal leden: 500.

Typering club: doorsneeclub in dorp.

Mate van stedelijkheid: 3.

Procent niet-westerse allochtonen (CBS): 3%.

Gemiddeld inkomen (CBS): 26,9.

Fysiek geweld seizoen 2012-2013: één keer.

Individueel en/of collectief geweld: collectief.

Geweld bij jeugd en/of senioren: jeugd.

Letsel: hersenschudding, kneuzingen.

Verbaal geweld seizoen 2012-2013: iedere wedstrijd wordt wel iets geroepen, maar veelal niet zo ernstig dat ingrijpen noodzakelijk is. Club heeft geen exacte gegevens.

Aanpak en afhandeling: ad hoc, maar er is behoefte ontstaan aan een protocol.

Na exces: melden bij KNVB, bestuur buigt zich over interne maatregelen, contact met het bestuur van de andere club.

Preventief beleid:

- wegens het geringe aantal incidenten weinig aandacht voor preventief beleid;

- wel nieuw is opname passage in het contract van nieuwe trainers, dat zij bij misdragingen per direct ontslagen worden.

Club 11

Onderzoeksgroep: verdiepingsstudie.

Aantal leden: 300.

Typering club: risicoclub in stad.

Mate van stedelijkheid: 4.

Procent niet-westerse allochtonen (CBS): 18%.

Gemiddeld inkomen (CBS): 25,3.

Fysiek geweld seizoen 2012-2013: één keer.

Individueel en/of collectief geweld: individueel.

Geweld bij jeugd en/of senioren: jeugd.

Letsel: diverse kleine verwondingen.

Verbaal geweld seizoen 2012-2013: enkele keren per maand, vooral bij derby's en tegen andere volksclubs. Bij de jeugd zijn het vooral ouders die commentaar leveren op scheidsrechter.

Aanpak en afhandeling: ad hoc; problemen zo veel mogelijk onderling oplossen. Bij ernstige incidenten legt het bestuur na overleg een straf op; dit wordt per incident bekeken. Bezig met duidelijker sanctiebeleid.

Preventief beleid:

- in toenemende mate;
- aandacht voor trainen jeugdleiders, vooral hoe om te gaan met ouders;
- clubavond voor ouders van nieuwe leden;
- bestuur bij wedstrijden vaak aanwezig.

Club 12

Onderzoeksgroep: verenigingsonderzoek.

Aantal leden: 425.

Typering club: risicoclub in stad.

Mate van stedelijkheid: 1.

Procent niet-westerse allochtonen (CBS): 24%.

Gemiddeld inkomen (CBS): 24,6.

Fysiek geweld seizoen 2012-2013: één keer.

Individueel en/of collectief geweld: individueel.

Geweld bij jeugd en/of senioren: senioren.

Letsel: nee.

Verbaal geweld seizoen 2012-2013: geen zicht op. Spelers krijgen regelmatig kaart voor praten tegen de scheidsrechter.

Aanpak en afhandeling: ad hoc. Bij ernstig incident spreekt het bestuur een straf uit.

Preventief beleid:

- aanstellen van 'juiste' trainer/coach/begeleider bij teams;
- deelname aan KNVB districtsproject m.b.t. gedrag.

Club 13

Onderzoeksgroep: casestudy.

Aantal leden: 200.

Typering club: risicoclub in stad.

Mate van stedelijkheid: 3.

Procent niet-westerse allochtonen (CBS): 17%.

Gemiddeld inkomen (CBS): 26,3.

Fysiek geweld seizoen 2012-2013: één keer.

Individueel en/of collectief geweld: collectief.

Geweld bij jeugd en/of senioren: jeugd.

Letsel: knock-out, kaak gebroken.

Verbaal geweld seizoen 2012-2013: vrijwel elke wedstrijd wordt gescholden.

Bij uitwedstrijden wordt vaak gediscrimineerd.

Aanpak en afhandeling: ad hoc. Spelers aanspreken op ongewenst gedrag.

Bij een ernstig incident spreekt het bestuur een straf uit.

Preventief beleid: gedragsregels communiceren via website, trainers, coaches en begeleiders, en per brief aan ieder lid bij aanvang van het seizoen.

Club 14

Onderzoeksgroep: casestudy.

Aantal leden: 680.

Typering club: doorsneeclub in stad.

Mate van stedelijkheid: 2.

Procent niet-westerse allochtonen (CBS): 13%.

Gemiddeld inkomen (CBS): 21.

Fysiek geweld seizoen 2012-2013: één keer.

Individueel en/of collectief geweld: individueel.

Geweld bij jeugd en/of senioren: jeugd.

Letsel: nee.

Verbaal geweld seizoen 2012-2013: per jaar wordt de scheidsrechter zes tot zeven keer fors uitgescholden door spelers; twee tot drie keer door ouders.

Aanpak en afhandeling: eigen kaartensysteem met gele (waarschuwing), rode (schorsing) en zwarte (royement) kaarten.

Preventief beleid:

- bestuur loopt langs de velden;
- gedragsregels worden onder de aandacht gebracht via website en aanmeldingsformulier;
- in een spelervolgsysteem worden misdragingen gemonitord.

Club 15

Onderzoeksgroep: casestudy.

Aantal leden: 130.

Typering club: risicoclub in dorp.

Mate van stedelijkheid: 2.

Procent niet-westerse allochtonen (CBS): 12%.

Gemiddeld inkomen (CBS): 38,7.

Fysiek geweld seizoen 2012-2013: één keer.

Individueel en/of collectief geweld: collectief.

Geweld bij jeugd en/of senioren: senioren.

Letsel: diverse verwondingen.

Verbaal geweld seizoen 2012-2013: elke wedstrijd, maar loopt zelden uit de hand.

Aanpak en afhandeling: ad hoc. Wordt overgelaten aan directbetrokkenen bij teams.

Preventief beleid: er wordt niet expliciet gestuurd op goed gedrag, waarden en normen.

Club 16

Onderzoeksgroep: casestudy.

Aantal leden: 700.

Typering club: risicoclub in stad.

Mate van stedelijkheid: 3.

Procent niet-westerse allochtonen (CBS): 2%

Gemiddeld inkomen (CBS): 34,2.

Fysiek geweld seizoen 2012-2013: één keer.

Individueel en/of collectief geweld: collectief.

Geweld bij jeugd en/of senioren: senioren.

Letsel: hersenschudding.

Verbaal geweld seizoen 2012-2013: elke wedstrijd, maar dat hoort erbij.

Aanpak en afhandeling: ad hoc. Wordt overgelaten aan directbetrokkenen bij teams.

Preventief beleid: er wordt niet expliciet gestuurd op goed gedrag, waarden en normen.

Club 17

Onderzoeksgroep: verenigingsonderzoek.

Aantal leden: 1300.

Typering club: doorsneeclub in stad.

Mate van stedelijkheid: 4.

Procent niet-westerse allochtonen (CBS): 3%.

Gemiddeld inkomen (CBS): 32,1.

Fysiek geweld seizoen 2012-2013: één keer.

Individueel en/of collectief geweld: individueel.

Geweld bij jeugd en/of senioren: jeugd.

Letsel: onbekend.

Verbaal geweld seizoen 2012-2013: iedere wedstrijd wel reacties (niet schelden) van spelers en ouders op beslissingen van scheidsrechter.

Aanpak en afhandeling: ad hoc. Bestuur spreekt een straf uit bij zwaardere incidenten.

Preventief beleid: mensen binnen de vereniging stellen zelf de norm en corrigeren elkaar als gedrag afwijkt van deze norm.

Club 18

Onderzoeksgroep: verenigingsonderzoek.

Aantal leden: 150.

Typering club: risicoclub in stad.

Mate van stedelijkheid: 2.

Procent niet-westerse allochtonen (CBS): 10%.

Gemiddeld inkomen (CBS): 21,8.

Fysiek geweld seizoen 2012-2013: geen.

Individueel en/of collectief geweld: n.v.t.

Geweld bij jeugd en/of senioren: n.v.t.

Letsel: n.v.t.

Verbaal geweld seizoen 2012-2013: spelers en toeschouwers roepen, schelden en mopperen op scheidsrechter. Geen zicht op aantallen.

Aanpak en afhandeling: ad hoc.

Preventief beleid: bestuurders lopen tijdens wedstrijden langs het veld: zichtbaarheid is belangrijk.

Club 19

Onderzoeksgroep: verenigingsonderzoek.

Aantal leden: 340.

Typering club: doorsneeclub in dorp.

Mate van stedelijkheid: 5.

Procent niet-westerse allochtonen (CBS): 1%.

Gemiddeld inkomen (CBS): 27,3.

Fysiek geweld seizoen 2012-2013: geen.

Individueel en/of collectief geweld: n.v.t.

Geweld bij jeugd en/of senioren: n.v.t.

Letsel: n.v.t.

Verbaal geweld seizoen 2012-2013: iedere wedstrijd wordt wel iets geroepen, maar zelden zo ernstig dat ingrijpen noodzakelijk is.

Aanpak en afhandeling: samen met andere verenigingen in het dorp is een vertrouwenscommissie opgericht, waar incidenten worden besproken en straffen worden bepaald.

Preventief beleid:

- kern: binnen team direct (zelf)corrigeren van ongewenst gedrag;
- aanvullend:
 - gedragsregels op website;
 - bord met RESPECT langs hoofdveld;
 - spelregelcursus voor jeugd;
 - ouders betrekken via ouderavonden;
 - deelname aan Fair Play Award.

Club 20

Onderzoeksgroep: verenigingsonderzoek.

Aantal leden: 200.

Typering club: risicoclub in stad.

Mate van stedelijkheid: 2.

Procent niet-westerse allochtonen (CBS): 19%.

Gemiddeld inkomen (CBS): 22,2.

Fysiek geweld seizoen 2012-2013: geen.

Individueel en/of collectief geweld: n.v.t.

Geweld bij jeugd en/of senioren: n.v.t.

Letsel: n.v.t.

Verbaal geweld seizoen 2012-2013: wekelijks, vooral schelden op medespelers, minder op tegenstanders en scheidsrechter. Geen zicht op aantallen.

Aanpak en afhandeling: speciale commissie die incidenten bespreekt en bestraft. Deze hoeft zelden bij elkaar te komen.

Preventief beleid:

- bestuur spreekt met spelers over normen en waarden;
- bestuurders zijn aanwezig bij wedstrijden;
- gedragsregels in kantine en kleedkamers.

Club 21

Onderzoeksgroep: verenigingsonderzoek.

Aantal leden: 400.

Typering club: doorsneeclub in dorp.

Mate van stedelijkheid: 2.

Procent niet-westerse allochtonen (CBS): 5%.

Gemiddeld inkomen (CBS): 32,6.

Fysiek geweld seizoen 2012-2013: geen.

Individueel en/of collectief geweld: n.v.t.

Geweld bij jeugd en/of senioren: n.v.t.

Letsel: n.v.t.

Verbaal geweld seizoen 2012-2013: circa één keer per maand schelden op scheidsrechter of tegenstander.

Aanpak en afhandeling: ad hoc. Ernstige incidenten bespreekt het bestuur en leiden tot strafmaat.

Preventief beleid: wordt overgelaten aan trainer/coach:

- direct aanspreken op ongewenst gedrag;
- preventief wisselen;
- spelers die zich misdragen (bv. tijdens training) niet opstellen;
- in clubblad aandacht voor normen en waarden.

Club 22

Onderzoeksgroep: verenigingsonderzoek.

Aantal leden: 600.

Typering club: doorsneeclub in dorp.

Mate van stedelijkheid: 5.

Procent niet-westerse allochtonen (CBS): 1%.

Gemiddeld inkomen (CBS): 28,8.

Fysiek geweld seizoen 2012-2013: geen.

Individueel en/of collectief geweld: n.v.t.

Geweld bij jeugd en/of senioren: n.v.t.

Letsel: n.v.t.

Verbaal geweld seizoen 2012-2013: ieder weekend wordt wel gescholden op de tegenstander of scheidsrechter.

Aanpak en afhandeling: de club beschikt over een incidentenprotocol.

Preventief beleid:

- gedragsregels opgesteld;
- bijeenkomsten voor trainers, coaches, begeleiders en ouders.

Club 23

Onderzoeksgroep: verenigingsonderzoek.

Aantal leden: 250.

Typering club: doorsneeclub in dorp.

Mate van stedelijkheid: 1.

Procent niet-westerse allochtonen (CBS): 22%.

Gemiddeld inkomen (CBS): 28,6.

Fysiek geweld seizoen 2012-2013: geen.

Individueel en/of collectief geweld: n.v.t.

Geweld bij jeugd en/of senioren: n.v.t.

Letsel: n.v.t.

Verbaal geweld seizoen 2012-2013: iedere wedstrijd wordt wel gescholden op tegenstander of scheidsrechter.

Aanpak en afhandeling: ad hoc. Bestuur spreekt spelers en trainers/leiders aan als ze horen van ongewenst gedrag.

Preventief beleid:

- wordt overgelaten aan teams zelf: spelers moeten elkaar corrigeren, coach dient zo nodig preventief te wisselen;
- bestuurslid zo veel mogelijk bij wedstrijden;
- gedragsregels worden besproken met nieuwe leden.

Club 24

Onderzoeksgroep: verenigingsonderzoek.

Aantal leden: 950.

Typering club: doorsneeclub in dorp.

Mate van stedelijkheid: 4.

Procent niet-westerse allochtonen (CBS): 4%.

Gemiddeld inkomen (CBS): 31,9.

Fysiek geweld seizoen 2012-2013: geen.

Individueel en/of collectief geweld: n.v.t.

Geweld bij jeugd en/of senioren: n.v.t.

Letsel: n.v.t.

Verbaal geweld seizoen 2012-2013: er wordt weleens wat geroepen, maar slechts één keer ging dat te ver en moest er worden ingegrepen.

Aanpak en afhandeling: ad hoc. Als er wat aan hand is (zelden), is het aan trainer/leider i.s.m. coördinator om te bepalen hoe het incident af te handelen.

Preventief beleid: gedragsregels worden ieder seizoen uitgedeeld aan de leden.

Club 25

Onderzoeksgroep: verenigingsonderzoek.

Aantal leden: 1500.

Typering club: doorsneeclub in stad.

Mate van stedelijkheid: 3.

Procent niet-westerse allochtonen (CBS): 16%.

Gemiddeld inkomen (CBS): 31,3.

Fysiek geweld seizoen 2012-2013: geen.

Individueel en/of collectief geweld: n.v.t.

Geweld bij jeugd en/of senioren: n.v.t.

Letsel: n.v.t.

Verbaal geweld seizoen 2012-2013: in de emotie worden er wekelijks dingen geroepen op en om het veld, maar zelden gaat het echt over de schreef.

Aanpak en afhandeling: club had jarenlang een slechte naam (betrokken bij veel incidenten), maar dankzij inzet van vier betaalde krachten en duidelijke regels en grenzen staat club nu goed bekend. Strafcommissie buigt zich over incidenten en misdragingen, en bepaalt strafmaat (veelal 'taakstraf').

Preventief beleid:

- actieve normen-en-waardencommissie, preventiemedewerker en vertrouwenspersoon;

- meldpunt voor incidenten (intern/extern);
- scheidsrechters en vrijwilligers scoren gedrag van teams;
- ieder jaar gedragsregels onder de aandacht brengen;
- workshops voor trainers, coaches, begeleiders en ouders.

Leden Redactieraad Programma Politie & Wetenschap

- Voorzitter prof. dr. H.G. van de Bunt
Hoogleraar Criminologie
Erasmus Universiteit Rotterdam
- Leden mr. drs. C. Bangma
Districtschef Flevoland-Noord, Politie Eenheid
Midden Nederland
Lid Commissie Politie & Wetenschap
- drs. P. Holla
Districtschef regiopolitie Kennemerland
- mr. W.M. de Jongste
Projectbegeleider wetenschappelijk Onderzoek en
Documentatiecentrum
Ministerie van Veiligheid en Justitie
- prof. dr. P. van Reenen
Van Reenen-Russel Consultancy b.v.
Studie- en Informatiecentrum Mensenrechten (SIM)
Universiteit Utrecht
- Secretariaat Programmabureau Politie & Wetenschap
Politieacademie
Arnhemseweg 348
7334 AC Apeldoorn
- Postbus 834
7301 BB Apeldoorn
www.politieenwetenschap.nl

Uitgaven in de reeks Politiekunde

1. **Criminaliteit in de virtuele ruimte**
P. van Amersfoort, L. Smit & M. Rietveld, DSP-groep, Amsterdam/TNO-FEL, Den Haag, 2002
2. **Cameratoezicht. Goed bekeken?**
I. van Leiden & H.B. Ferwerda, Advies- en Onderzoeksgroep Beke, Arnhem, 2002
3. **De 10 stappen van Publiek-Private Samenwerking (PPS)**
J.C. Wever, A.A. van Pel & L. Smit, DSP-groep, Amsterdam/TNO-FEL, Den Haag, 2002
4. **De opbrengst van projecten. Een verkennend onderzoek naar de bijdrage van projecten aan diefstalbestrijding**
C.J.E. In 't Velt, e.a., NPA-Onderzoeksgroep, LSOP, Apeldoorn, 2003
5. **Cameratoezicht. De menselijke factor**
A. Weitenberg, E. Jansen, I. van Leiden, J. Kerstholt & H.B. Ferwerda, Advies- en Onderzoeksgroep Beke, Arnhem/TNO, Soesterberg, 2003
6. **Jeugdgroepen in beeld. Stappenplan en randvoorwaarden voor de shortlist-methodiek**
H.B. Ferwerda & A. Kloosterman, Advies- en Onderzoeksgroep Beke & Politieregio Gelderland-Midden, Arnhem, 2004 (vierde druk 2006)
7. **Hooligans in beeld. Van informatie naar aanpak**
H.B. Ferwerda & O. Adang, Advies- en Onderzoeksgroep Beke, Arnhem/Onderzoeksgroep Politieacademie Apeldoorn, 2005
8. **Richtlijnen auditieve confrontatie**
J.H. Kerstholt, A.G. van Amelsfoort, E.J.M. Jansen & A.P.A. Broeders, TNO Defensie en Veiligheid, Soesterberg/Politieacademie, Apeldoorn/NFI, Den Haag, 2005
9. **Niet verschenen**
10. **De opsporingsfunctie binnen de gebiedsgebonden politiezorg**
O. Zoomer, IPIT, Instituut voor maatschappelijke veiligheidsvraagstukken, Universiteit Twente, 2006
11. **Inzoomen en uitzoomen op Zaandam**
I. van Leiden & H.B. Ferwerda, Advies- en onderzoeksgroep Beke, Arnhem 2006
12. **Aansprakelijkheidsmanagement politie. Beschrijving, analyse en handreiking**
E.R. Muller, J.E.M. Polak, C.J.J.M. Stoker m.m.v. M.L. Diepenhorst & S.H.E. Janssen, COT, Instituut voor Veiligheids- en Crisismanagement, Den Haag/Faculteit der Rechtsgeleerdheid Universiteit Leiden, 2006

13. **Cold cases – een hot issue**
I. van Leiden & H.B. Ferwerda, Advies- en onderzoeksgroep Beke, Arnhem, 2006
14. **Adrenaline en reflectie. Hoe leren politiemensen op de werkplek?**
A. Beerepoot & G. Walraven e.a., DSP-groep BV, Amsterdam/Walraven onderzoek en advies, 2007
15. **Tussen aangifte en zaak. Een referentiekader voor het aangifteproces**
W. Landman, L.A.J. Schoenmakers & F. van der Laan, Twynstra Gudde, adviseurs en managers, Amersfoort, 2007
16. **Baat bij de politie. Een onderzoek naar de opbrengsten voor burgers van het optreden van de politie**
M. Goderie & B. Tierolf, m.m.v. H. Boutellier & F. Dekker, Verwey-Jonker Instituut, Utrecht, 2008
17. **Hoeveel wordt het vandaag? Een studie naar de kans op voetbalgeweld en het veiligheidsbeleid bij voetbalwedstrijden**
E.J. van der Torre, R.F.J. Spaaij & E.D. Cachet, COT, Instituut voor Veiligheids- en Crisismanagement, Den Haag, 2008
18. **Overbelast? De administratieve belasting van politiemensen bij de afhandeling van jeugdzaken**
G. Brummelkamp & M. Linssen, EIM, Zoetermeer, 2008
19. **Geografische daderprofilering. Een inventarisatie van randvoorwaarden en succesfactoren**
G. te Brake & A. Eikelboom, TNO Defensie en Veiligheid, Soesterberg, 2008
20. **Solosurveillance. Kosten en baten**
S.H. Esselink, J. Broekhuizen & F.M.H.M. Driessen, Bureau Driessen, 2009
21. **Onderzoek naar de mogelijke meerwaarde van AWARE voor de politie. Ervaringen met een nieuwe aanpak van belaging door ex-partners**
M.Y. Bruinsma, J. van Haaf, R. Römken & L. Balogh, IVA Beleidsonderzoek en Advies, i.s.m. INTERVICT/Universiteit van Tilburg, 2008
22. **Gebiedsscan criminaliteit en overlast. Een methodiekbeschrijving**
B. Beke, E. Klein Hofmeijer & P. Versteegh, Bureau Beke, Arnhem, 2008
23. **Informatiemanagement binnen de politie. Van praktijk tot normatief kader**
V. Bekkers, M. Thaens, G. van Straten & P. Siep; m.m.v. A. Dijkshoorn, Center for Public Innovation, Erasmus Universiteit Rotterdam, 2009
24. **Nodale praktijken. Empirisch onderzoek naar het nodale politieconcept**
H.B. Ferwerda, E.J. van der Torre & V. van Bolhuis, Bureau Beke, Arnhem/COT Instituut voor Veiligheids- en Crisismanagement, Den Haag, 2009

25. **Rellen om te rellen. Een studie naar grootschalige openbare-ordeverstoringen en notoire ordeverstoorders**
I. van Leiden, N. Arts & H.B. Ferwerda, Bureau Beke, Arnhem, 2009
- 26a. **Verbinden van politie- en veiligheidszorg. Politie en partners over signaleren & adviseren**
W. Landman, P. van Beers & F. van der Laan, Twynstra Gudde, Amersfoort, 2009
- 26b. **Politiepolitiek. Een empirisch onderzoek naar politieke signalering & advisering**
E.J.A. Bervoets, E.J. van der Torre & J. Dobbelaar m.m.v. N. Koeman, COT Instituut voor Veiligheids- en Crisismanagement, Den Haag, 2009
27. **De politie aan zet: de aanpak van veelplegers in Deventer**
I. Bakker & M. Krommendijk, IPIT, Enschede, 2009
28. **Boven de pet? Een onderzoek naar grootschalige ordehandhaving in Nederland**
O.M.J. Adang (redactie), S.E. Bierman, K. Jagernath-Vermeulen, A. Melsen, M.C.J. Nogarède & W.A.J. van Oorschot, Politieacademie, Apeldoorn, 2009
29. **Rellen in Ondiep. Ontstaan en afhandeling van grootschalige ordeverstoring in een Utrechtse achterstandswijk**
G.J.M. van den Brink, M.Y. Bruinsma (redactie), L.J. de Graaf, M.J. van Hulst, M.P.C.M. Jochoms, M. van de Klomp, S.R.F. Mali, H. Quint, M. Siesling, G.H. Vogel, Politieacademie, Apeldoorn, 2010
30. **Burgerparticipatie in de opsporing. Een onderzoek naar aard, werkwijzen en opbrengsten**
A. Cornelissens & H. Ferwerda (redactie), met medewerking van I. van Leiden, N. Arts & T. van Ham, Bureau Beke, Arnhem, 2010
31. **Poortwachters van de politie. Meldkamers in dagelijks perspectief**
J. Kuppens, E.J.A. Bervoets & H. Ferwerda, Bureau Beke, Arnhem & COT, Den Haag, 2010
32. **Het integriteitsbeleid van de Nederlandse politie: wat er is en wat ertoe doet**
M.H.M. van Tankeren, Onderzoeksgroep Integriteit van Bestuur, Vrije Universiteit Amsterdam, 2010
33. **Civiele politie op vredesmissie. Uitzendervaringen van Nederlandse politiefunctionarissen**
H. Sollie, Universiteit Twente, Enschede, 2010
34. **Ten strijde tegen overlast. Jongerenoverlast op straat: is de Engelse aanpak geschikt voor Nederland?**
M.L. Koemans, Universiteit Leiden, 2010

35. **Het districtelijk opsporingsproces; de black box geopend**
R.M. Kouwenhoven, R.J. Morée & P. van Beers, Twynstra Gudde, Amersfoort, 2010
36. **Balanceren tussen alert maken en onrust voorkomen. Publiekscommunicatie over seriële schokkende incidenten (casestudy Lelystad)**
A.J.E. van Hoek, m.m.v. P.F. van Soomeren, M.D. Abraham & J. de Kleuver, DSP-groep, Amsterdam, 2011
37. **Sturing van blauw. Een onderzoek naar operationele sturing in de basispolitiezorg**
W. Landman, m.m.v. M. Malipaard, Twynstra Gudde, Amersfoort, 2011
38. **Onder het oppervlak. Een onderzoek naar ontwikkelingen en (a)select optreden rond preventief fouilleren**
J. Kuppens, B. Bremmers, E. van den Brink, K. Ammerlaan & H.B. Ferwerda, m.m.v. E.J. van der Torre, Bureau Beke, Arnhem/COT, Den Haag, 2011
39. **Naar eigen inzicht? Een onderzoek naar beoordelingsruimte van en grenzen aan de identiteitscontrole**
J. Kuppens, B. Bremmers, K. Ammerlaan & E. van den Brink, Bureau Beke, Arnhem/COT, Den Haag, 2011
40. **Toezicht op zededelinquenten door de politie in samenwerking met de reclassering**
H.G. van de Bunt, N.L. Holvast & J. Plaisier, Erasmus Universiteit, Rotterdam/Impact R&D, Amsterdam, 2012
41. **Daders over cameratoezicht**
H.G.A. van Schijndel, A. Schreijenbergh, G.H.J. Homburg & S. Dekkers, Regioplan Beleidsonderzoek, Amsterdam, 2012
42. **Aanspreken op straat. Het werk van de straatcoach in al zijn verschijningsvormen**
L. Loef, K. Schaafsma & N. Hilhorst, DSP-groep, Amsterdam, 2012
43. **De organisatie van de opsporing van cybercrime door de Nederlandse politie**
N. Struiksma, C.N.J. de Vey Mestdagh & H.B. Winter, Pro Facto, Groningen/Kees de Vey Mestdagh, Groningen, 2012
44. **Politie in de netwerksamenleving. De opbrengst van de politieke netwerkfunctie voor de kerntaken opsporing en handhaving openbare orde en de sturing hierop in de gebiedsgebonden politiezorg**
I. Helsloot, J. Groenendaal & E.C. Warners, Crisislab, Renswoude, 2012
45. **Tegenspraak in de opsporing. Verslag van een onderzoek**
R. Salet & J.B. Terpstra, Radboud Universiteit Nijmegen, 2012

46. **Tunnelvisie op tunnelvisie? Een verkennend en experimenteel onderzoek naar de besluitvorming door VKL-teams met betrekking tot het onderkennen van tunnelvisie en andere procesaspecten**
I. Helsloot, J. Groenendaal & B. van 't Padje, Crisislab, Renswoude, 2012
47. **M.-waarde. Een onderzoek naar de bijdrage van Meld Misdad Anoniem aan de politionele opsporing**
M.C. van Kuik, S. Boes, N. Kop, M. den Hengst-Bruggeling, T. van Ham & H. Ferwerda, Politieacademie, Apeldoorn/Bureau Beke, Arnhem, 2012
48. **Seriebrandstichters. Een verkennend onderzoek naar daderkenmerken en delictpatronen**
Y. Schoenmakers, A. van Wijk & T. van Ham, Bureau Beke, Arnhem, 2012
49. **Van wie is de straat? Methodiek en lessen voor de politie om ongrijpbare veiligheidsfenomenen grijpbaar te maken – op basis van vijf praktijkcasus**
H. Ferwerda, T. van Ham, B. Bremmers, K. Tijhof & M. Grotens, Bureau Beke, Arnhem, 2013
50. **Recherchesamenwerking in de Euregio Maas-Rijn. Knooppunten, knelpunten en kansen**
H. Nelen, M. Peters & M. Vanderhallen, Politieacademie, Apeldoorn/ Universiteit Maastricht, 2013
51. **De operationele politiebrieffing onderzocht. Een onderzoek naar de effectiviteit van de operationele politiebrieffing**
A. Scholtens, J. Groenendaal & I. Helsloot, Crisislab, Renswoude 2013
52. **Sociale media: factor van invloed op onrustsituaties?**
R.H. Johannink, I. Gorissen & N.K. van As, Politieacademie Apeldoorn/ VDMMP, Houten, 2013
53. **De terugkeer van zedendelinquenten in de wijk**
C.E. Huls & J.G. Brouwer, Politieacademie, Apeldoorn/Rijksuniversiteit Groningen/Centrum voor Openbare Orde en Veiligheid, Groningen, 2013
54. **Van meld- naar aantoonplicht. Een onderzoek naar een systeem van digitale surveillance**
C. Veen & J.G. Brouwer, Politieacademie, Apeldoorn/Rijksuniversiteit Groningen, 2013
55. **Heterdaadkracht in twee Haagse pilotgebieden**
B. van Dijk, J.B. Terpstra & P. Hulshof, Politieacademie, Apeldoorn/DSP-Groep, Amsterdam, 2013

56. **Inzet op Maat. Onderzoek naar kenmerken en mogelijkheden van duurzame inzetbaarheid van oudere medewerkers**
H. de Blouw, I.R. Kolkhuis Tanke & C.C. Sprenger, Politieacademie, Apeldoorn, 2013
57. **Interventies in de opsporing. Impulsen in kwaliteit en effectiviteit van het opsporingsproces**
R.M. Kouwenhoven, R.J. Morée & P. van Beers, Twynstra Gudde, Amersfoort, 2013
58. **De plaats delict in beeld. Fotografie in de dagelijkse en gesimuleerde praktijk**
G. Vanderveen & J. Roosma, Instituut voor Strafrecht & Criminologie, Universiteit Leiden, 2013
59. **Jeugdgroepen van toen. Een casusonderzoek naar de leden van drie criminele jeugdgroepen uit het einde van de vorige eeuw**
H. Ferwerda, B. Beke & E. Bervoets, Bureau Beke, Arnhem/Beke Advies, Arnhem/LokaleZaken, Rotterdam, 2013
60. **Tussen hei en hoofdbureau. Leiderschapsontwikkeling bij de politie**
W. Landman, M. Brussen & F. van der Laan, Twynstra Gudde, Amersfoort, 2013
61. **Gemeentelijk blauw. Het dagelijks werk van gemeentelijke handhavers in beeld**
E. Bervoets, J. Bik & M. de Groot, LokaleZaken, Rotterdam, 2013

